

Міністерство освіти і науки України
Волинський національний університет імені Лесі Українки

**Міжнародні відносини,
суспільні комунікації
та регіональні студії**

International Relations,
Public Communications
and Regional Studies

№ 3 (14)

Луцьк–2022

Редакційна колегія

Шуляк Антоніна – доктор політичних наук, доцент, декан факультету міжнародних відносин, Волинський національний університет імені Лесі Українки (Україна, м. Луцьк) (*головний редактор*).

Вознюк Євгенія – кандидат політичних наук, доцент кафедри міжнародних відносин та регіональних студій, Волинський національний університет імені Лесі Українки (Україна, м. Луцьк) (*відповідальний секретар*).

Бояр Андрій – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри міжнародних економічних відносин, Волинський національний університет імені Лесі Українки (Україна, м. Луцьк).

Вавринюк Анджей Антоні – доктор габілітований у галузі гуманітарних наук, професор кафедри міжнародних відносин, Вища професійна державна школа (Польща, м. Хелм).

Васюта Ольга – доктор політичних наук, професор, директор Інституту наук про безпеку Педагогічного університету імені Комісії народної освіти в Кракові (Польща, м. Краків).

Вояковський Даріуш – доктор габілітований у галузі гуманітарних наук, професор Департаменту центральноєвропейських досліджень, Інститут соціології Жешувського університету (Польща, м. Жешув).

Івасечко Ольга – кандидат політичних наук, доцент кафедри політології та міжнародних відносин Інституту гуманітарних та соціальних наук, Національний університет «Львівська політехніка» (Україна, м. Львів).

Карпчук Наталія – доктор політичних наук, професор, в. о. завідувача кафедри міжнародних комунікацій та політичного аналізу, Волинський національний університет імені Лесі Українки (Україна, м. Луцьк).

Качка Катажина – доктор габілітований у галузі гуманітарних наук, заступник декана з питань розвитку та організації, факультет політики та наук про безпеку, Університет Ніколая Коперніка в Торуні (Польща, м. Торунь).

Клепка Рафал – кандидат політичних наук, ад'юнкт (доцент) кафедри інформаційної і медіальної безпеки, Інститут наук про безпеку Педагогічного університету ім. Комісії народної освіти в Кракові (Польща, м. Краків).

Копець Рафал – кандидат політичних наук, ад'юнкт (доцент) кафедри інформаційної і медіальної безпеки, Інститут наук про безпеку Педагогічного університету ім. Комісії народної освіти в Кракові (Польща, м. Краків).

Кузьмич Олена – кандидат фізико-математичних наук, доцент кафедри комп'ютерної інженерії та кібербезпеки, Луцький національний політехнічний університет (Україна, м. Луцьк).

Лендзел Мирослава – доктор політичних наук, доцент, проректор з науково-педагогічної роботи, ДВНЗ «Ужгородський національний університет» (Україна, м. Ужгород).

Лютак Олена – доктор економічних наук, професор кафедри міжнародних економічних відносин, Луцький національний технічний університет (Україна, м. Ужгород).

Пехов'як-Лампарська Джоанна – доктор політичних наук, кафедра історії міжнародних відносин, Університет Ніколая Коперніка в Торуні (Польща, м. Торунь).

Піпченко Наталія – доктор політичних наук, професор кафедри міжнародної інформації, Інститут міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка (Україна, м. Київ).

Прокоп Мар'яна – доктор політичних наук, кафедра країни Північної Європи, Університет ім. Яна Кохановського (Польща, м. Кельце).

Сидорук Тетяна – доктор політичних наук, професор, завідувач кафедри міжнародних відносин, Національний університет «Острозька академія» (Україна, м. Острог).

Тищенко Дмитро – доктор філософії з соціальних наук (міжнародні відносини), Університет Лісабону (Португалія, м. Лісабон).

Трач Ольга – кандидат технічних наук, асистент кафедри соціальних комунікацій та інформаційної діяльності, Національний університет «Львівська політехніка» (Україна, м. Львів).

Турчин Ярина – доктор політичних наук, професор кафедри політології та міжнародних відносин, директор Інституту гуманітарних та соціальних наук, Національний університет «Львівська політехніка» (Україна, м. Львів).

Хворост Христина – кандидат психологічних наук, доцент, фахівець відділу міжнародних зв'язків, Луцький національний технічний університет (Україна, м. Луцьк).

Ціпко Сергій – доктор філософії, заступник директора, Канадський інститут українських студій при Альбертському університеті (м. Едмонтон, Канада).

Шульська Наталія – кандидат філологічних наук, доцент кафедри соціальних комунікацій, Волинський національний університет імені Лесі Українки (Україна, м. Луцьк).

Яковлев Максим – кандидат політичних наук, доцент, завідувач кафедри міжнародних відносин, керівник науково-освітнього центру «Школа політичної аналітики», Національний університет «Києво-Могилянська академія» (Україна, м. Київ).

Журнал є науковим фаховим виданням України, у якому можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора філософії та доктора наук за спеціальностями 052 Політологія, 291 Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії, 292 Міжнародні економічні відносини (Наказ Міністерства освіти і науки України від 24.09.2020 № 1188). Свідчення про державну реєстрацію KB № 22739-126398 від 24.04.2017 р.

ISSN 2524-2679 (Online), ISSN 2522-1663 (Print) Інтернет-сторінка видання – <https://relint.vnu.edu.ua>

Редактор і коректор Г. О. Дробот. Технічний редактор: О. Фесик. Наклад 100 пр. Зам. 360. Адреса редакції: 43025, м. Луцьк, просп. Волі, 13, каб. 208, Волинський національний університет імені Лесі Українки. Ел. адреса: antonina.mytko@vnu.edu.ua. Засновник – Волинський національний університет імені Лесі Українки (43025, м. Луцьк, просп. Волі, 13). Виготовлювач – Вежа-Друк (м. Луцьк, вул. Шопена, 12, тел. (0332) 29-90-65). Свідчення Держ. комітету телебачення та радіомовлення України ДК № 4607 від 30.08.2013 р. Обсяг 20,78 обл. вид. арк., 20,92 ум.-друку арк.

© Гончарова В. О. (обкладинка), 2022

© Волинський національний університет імені Лесі Українки, 2022

*Міжнародні
відносини, суспільні
комунікації
та регіональні студії*

*Журнал заснований у 2017 році
Періодичність 2 рази на рік*

№ 3 (14)

2022

ЗМІСТ

CONTENT

**РОЗДІЛ I
МІЖНАРОДНІ ВІДНОСИНИ**

**SECTION I
INTERNATIONAL RELATIONS**

Карпчук Наталія

Європейська інтеграція країн Центральної Європи: комунікаційний вимір.....6

Karpchuk Nataliia

European Integration of the Countries of Central Europe: the Communication Dimension.....6

Коротков Дмитро

Міжнародні неурядові організації: характер впливу на сучасні міжнародні відносини.....18

Korotkov Dmytro

International non-governmental organizations: the nature of influence on contemporary international relations.....18

Mamishova Narmina

Türkiye's Policy on Russia-Ukraine War: Geopolitical Legsplint in Action.....31

Mamishova Narmina

Türkiye's Policy on Russia-Ukraine War: Geopolitical Legsplint in Action.....31

Романюк Наталія, Нечипорук Валентина

Перспективи членства України в ЄС у контексті російської агресії44

Romaniuk Nataliia

Prospects of Ukraine's EU Membership in the Context of Russian Aggression44

Сидорук Тетяна, Шуляк Антоніна, Павлюк Віктор

Трансформації в архітектурі європейської безпеки під впливом російсько-української війни60

Sydoruk Tetiana, Shuliak Antonina, Pavliuk Viktor

Transformations in the Architecture of European Security Under the Influence of the Russian-Ukrainian War60

**РОЗДІЛ II
СУСПІЛЬНІ КОМУНІКАЦІЇ
ТА МОВНІ УНІВЕРСАЛІЇ**

**SECTION II
PUBLIC COMMUNICATIONS
AND LANGUAGE UNIVERSALS**

Карпчук Наталія, Юсків Богдан

Контент- й колокаційний аналіз аналітичних повідомлень RT про Україну.....73
Качковська Леся, Малеончук Галина, Зінюк Дмитро

Karpchuk Nataliia, Yuskiv Bohdan

Content and Collocation Analyses of the RT Analytical Reports about Ukraine73

Kachkovska Lesia, Maleonchuk Halyna, Ziniuk Dmytro

Інформаційний вплив в умовах гібридної війни 87

Information Influence in the Conditions of Hybrid Warfare87

Жулінська Майя, Круглій Олена

Неологізми як мовне відображення війни.....103

Федонюк Сергій, Карпук Ігор

Концепції інформаційної безпеки в аспекті інтересів основних міжнародних акторів111

РОЗДІЛ III РЕГІОНАЛЬНІ СТУДІЇ

Климончук Василь

Гуманітарна дипломатія як пріоритет зовнішньої політики Кувейту та ОАЕ

Копачинська Галина, Ревага Любомир

Особливості формування французької школи геополітики

Кулик Сергій, Моренчук Андрій

Інформаційний розголос «справи Анатолія Тимошука» в умовах війни Росії проти України (2014 – 2022 рр.)

Makar Witalij, Makar Jurij

Putinowska „specjalna operacja wojskowa” a losy przesiedlonych z polski ukraińców po ii wojnie światowej

РОЗДІЛ IV ПОЛІТИЧНІ ІНСТИТУТИ ТА ПРОЦЕСИ

Кіянка Ірина, Туркало Мирослава, Мядуховські Анджеї

Популізм і політичні міфологеми у виборчій кампанії на пост президента Франції 2022 року

Кулик Сергій, Панчук Анастасія

Особливості участі жінок у терористичних рухах сучасності

Ротар Наталія

Інституційне оновлення деліберативної моделі політичної участі громадян ЄС

Хома Наталія

Zhulinska Maiia, Kruhlij Olena

Neologisms as a language representation of war103

Fedoniuk Serhii, Karpuk Ihor

Concepts of information security in the aspect of the interests of main international actors.....111

SECTION III REGIONAL STUDIES

Klymonchuk Vasyl

Humanitarian diplomacy as a foreign policy priority of Kuwait and the UAE

Kopachynska Halyna, Revaha Liubomyr

Features of the formation of the french school of geopolitics

Kulyk Serhiy

Information publicity of «anatoliy tymoschuk’ s case» in the conditions of russia’s war against Ukraine (2014–2022)

Makar Vitaliy, Makar Yuriy

Putin’s “special military operation”: the fate of ukrainians displaced from poland after the second world war

SECTION IV POLITICAL INSTITUTIONS AND PROCESSES

Kiyanka Iryna, Turkalo Myroslava, Mioduchowski Andrzej

Populism and political mythologies in the 2022 French presidential election campaign

Kulyk Serhii, Panchuk Anastasiia

Features of women’s participation in modern terrorist movements

Rotar Nataliia

Institutional renewal of the deliberative model of the political participation of eu citizens

Khoma Nataliia

Громадський активізм воєнного часу:
структура, форми, можливості

Wartime public activism: structure, forms,
opportunities

РОЗДІЛ V МІЖНАРОДНІ ЕКОНОМІЧНІ ВІДНОСИНИ

SECTION V INTERNATIONAL ECONOMIC RELATIONS

Дейнека Богдана, Бояр Андрій

Інвестиційний клімат України на
сучасному етапі

Кухарик Вікторія, Ліпич Сергій

Просування економічних інтересів
України в світі

Куценко Анастасія, Бояр Андрій

Економічний розвиток країн в умовах
санкцій (на прикладі економік Росії та
Китайської Народної Республіки)

Павліха Наталія, Шаула Світлана

Міжнародна грантова діяльність у
контексті реформи децентралізації в Україні

Deineka Bohdana, Boyar Andrii

The investment climate of Ukraine at the
current stage

Kukharyk Victoria, Lipych Serhii

Promotion of the Ukraine's economic inter-
ests in the world

Kutsenko Anastasia, Andriy Boyar

Economic development of countries under
sanctions (on the example of the economics of
Russia and China)

Pavlikha Nataliia, Shaula Svitlana

International grant activities in the context
of decentralization reform in Ukraine

РОЗДІЛ I. МІЖНАРОДНІ ВІДНОСИНИ

УДК 327-044.247(4-191.2)

Наталія Карпчук,

доктор політичних наук, професор, завідувач кафедри міжнародних комунікацій та політичного аналізу,

Волинський національний університет імені Лесі Українки,

natalia.karpchuk@vnu.edu.ua

ORCID ID: 0000-0002-9998-9538

DOI

**ЄВРОПЕЙСЬКА ІНТЕГРАЦІЯ КРАЇН
ЦЕНТРАЛЬНОЇ ЄВРОПИ: КОМУНІКАЦІЙНИЙ ВИМІР**

Процес вступу до Європейського Союзу є досить тривалим і потребує серйозних реформаторських, а іноді й революційних змін у всіх сферах життєдіяльності держави. Проте Всі трансформаційні зусилля будуть марними, якщо громадяни країни-кандидата не підтримають євроінтеграційний вектор розвитку на загальнонаціональному референдумі. Для забезпечення широкої підтримки приєднання до ЄС держави-кандидати розробляли комунікаційні стратегії та проводили широкомасштабні загальнонаціональні кампанії, у полі зору яких була громадськість і її інтереси, яку інформували про переваги й потенційні загрози вступу й переконували в невідворотності європейської інтеграції. Україна отримала статус країни-кандидата, однак процес приєднання буде тривалим й, окрім того, війна та складні міжнародні відносини додають неочікуваних викликів. У цій ситуації невизначеності для нашої держави важливо зберегти таку потужну підтримку євроінтеграційних прагнень і позитивного ставлення до Європейського Союзу, яку демонструють громадяни України. Особливо цікавий досвід країн колишнього радянського табору, зокрема країн Центральної Європи (Словенії, Угорщини, Чехії, Словаччини, Польщі), які прагнули продемонструвати свій відхід від залежності від Сходу (колишнього СРСР і Російської Федерації) й орієнтацію на Захід (Європейський Союз). В усіх кампаній була своя специфіка, бо різною була інтенсивність антиєвропейських настроїв й різна історія відносин із ЄС. Проте урядам, Міністерствам закордонних справ, неурядовим організаціям удалося розробити вдалі комунікаційні кампанії, які призвели до схвального

ставлення громадян до інтеграції держав у ЄС. У статті запропоновано позитивні практики, які могли б посприяти у розробці комунікаційної кампанії в Україні, що була б зорієнтована на комунікування з громадянами з питань європейської інтеграції..

Ключові слова: європейська інтеграція, комунікаційна стратегія, комунікаційна кампанія, загальнонаціональний референдум, громадськість, громадська думка.

Nataliya Karpchuk,

Lesya Ukrainka Volyn National University,

ORCID ID: 0000-0002-9998-9538;

EUROPEAN INTEGRATION OF THE COUNTRIES OF CENTRAL EUROPE: THE COMMUNICATION DIMENSION

The process of joining the European Union is quite long and requires serious re-formative and sometimes revolutionary changes in all spheres of the state's life. However, all transformational efforts will be in vain if the citizens of the candidate country do not support the European integration vector of development in a nationwide referendum. To ensure broad support of the access to the EU, the candidate states developed communication strategies and conducted large-scale nationwide campaigns that focused on the public and its interests, informing the public about the advantages and potential threats of joining and convincing them of the inevitability of European integration. Ukraine has been granted the status of a candidate country, but the accession process will be long and, in addition, war and complicated international relations add unexpected challenges. In this situation of uncertainty, it is important for this state to maintain such a strong support for European integration aspirations and a positive attitude towards the European Union, which is demonstrated by the citizens of Ukraine. The experience of the countries of the former Soviet camp is especially interesting, in particular the countries of Central Europe (Slovenia, Hungary, the Czech Republic, Slovakia, Poland), which sought to demonstrate their departure from dependence on the East (the former USSR and the Russian Federation) and orientation towards the West (the European Union). All campaigns had their own specificity, because the intensity of anti-European sentiments and the history of relations with the EU were different. However, Governments, Ministries of Foreign Affairs, and non-governmental organizations managed to develop successful communication campaigns that led to favorable attitudes of citizens towards the integration of states into the EU. The article suggests positive practices that could assist in the development of a communication campaign in Ukraine, which would be focused on communicating with citizens on issues of European integration.

Key words: European integration, communication strategy, communication campaign, a national referendum, the public, public opinion.

1. ВСТУП

Постановка проблеми. Європейська інтеграція стала не лише політичним, але й комунікаційним викликом для європейських країн. Процес вступу держав до Європейського Союзу змусив їх докласти суттєвих комунікаційних зусиль у пошуку підтримки громадянами євроінтеграційного курсу країн. Формування неупередженої й сприятливої громадської думки щодо виваженого зовнішньополітичного курсу в Європі було актуальним завданням для усіх політичних сил всіх держав-кандидатів на вступ до ЄС. На думку Н. Муссе [7], процес багатонаціональної інтеграції в Європейську Спільноту визначається трьома чинниками: 1) зростаюча кількість учасників; 2) постійне збільшення цілей під час переходу від одного етапу інтеграції до іншого; 3) постійне посилення активності учасників процесу через розробку спільних політик. При цьому виникає потреба ширшого залучення громадськості для досягнення визначених інтеграційних цілей.

Упродовж усього розширення ЄС держави-члени й держави-кандидати вдавалися до різноманітних комунікаційних стратегій, зорієнтованих на підтримку євроінтеграційного процесу населенням держав. Особливо активні кампанії держави проводили після періоду «холодної війни». Процес приєднання до ЄС пришвидшився після того, коли Комісія прийняла Комунікаційну стратегію з розширення в травні 2000 р. Мета стратегії – інформувати громадян у 15 державах-членах та 13 державах-кандидатах про процес розширення та його наслідки. Зокрема, у державах-членах реалізовано такі комунікаційні заходи (профінансовані в межах програми PRINCE), розміщені в порядку пріоритетності: 1) пояснювати причини розширення для широкої громадськості, включаючи вплив та виклики інтеграції; 2) сприяти діалогу на всіх рівнях суспільства між тими, хто розробляє політику, та громадськістю з питань розширення ЄС; 3) поширювати інформацію про країни-кандидати, щоб сприяти загальному розумінню всього процесу. У державах-кандидатах цілями комунікаційної стратегії було покращити знання та розуміння громадянами ЄС; пояснити наслідки приєднання для кожної країни; пояснити зв'язок між темпами підготовки до членства й ходом переговорів [2]. Наголосимо, що під час розробки інформаційно-комунікаційних кампаній на підтримку європейської

інтеграції держави-кандидати використовували згадані пріоритети як практичне керівництво до дії.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У вітчизняній науці недостатньо досліджено проблематику саме комунікаційного виміру європейської інтеграції держав-кандидатів на вступ до ЄС, а в працях закордонних учених проблему висвітлено фрагментарно.

Деякі аспекти національних комунікаційних політик держав у період формування та розширення ЄС були предметом дослідження С. Ройо, який вивчав інтеграційні виклики держав Піренейського півострова І. Маєс, Е. Вердун – роль Бельгії та Нідерландів у створенні Європейської Спільноти; Ф. Данієлс – вплив Італії на євроінтеграційні процеси; Д. У. Річардсон – кампанії з просування ідеї європейської інтеграції в Великій Британії у період 1945–1986 рр.; Р. Бух, К. М. Хансен – громадську думку в Данії напередодні приєднання до Спільноти; М. Дж. Геарі – публіситі в Ірландії напередодні вступу до ЄС; Г. А. Гюрцель – євроінтеграційний курс Греції; М. Х. Мюллер – вступ Австрії до ЄС. Міністерство закордонних справ Швеції у 2002 р. оприлюднило підсумковий документ про інформаційно-комунікаційну діяльність Парламенту впродовж 1991–1994 рр. перед загальнонаціональним референдумом про вступ держави до ЄС: ідеться про початок та перебіг переговорів щодо членства, обрану комунікаційну стратегію, відповідальні структури, фінансування, взаємодію з медіа та аналіз коливань громадської думки. Вебкоманда університету Сассекса організувала дослідження інформаційно-комунікаційних кампаній у країнах-кандидатах, де проводилися референдуми з питань вступу до ЄС [1]. Основна увага всіх інформаційних повідомлень – інтерактивна взаємодія уряду та громадськості.

Формулювання цілей статті. Досвід держав-членів ЄС у сфері комунікаційної політики, зорієнтованої на переконання громадян у невідворотності й перевагах європейської інтеграції, та їх залучення до обговорення майбутнього країн є надзвичайно важливими для України, яка отримала статус країни-кандидата й перед якою постало питання формувати й підтримувати стійку згоду громадян із євроінтеграційним курсом держави.

Мета статті – проаналізувати специфіку національних комунікаційних стратегій держав Центральної Європи (Словенії, Угорщини, Словаччини, Чехії, Польщі) у процесі їх вступу до Європейського Союзу.

2. РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Країни-кандидати виносили питання приєднання до ЄС на загальнонаціональні референдуми, що потребувало широкої інформаційно-комунікаційної взаємодії з громадянами держав.

Упродовж десятиліття до вступу в ЄС політична еліта Словенії, незалежно від партійної приналежності, підтримувала євроінтеграційний курс держави. У Словенії непряма інформаційно-комунікаційна кампанія за підтримку приєднання до ЄС розпочалася ще в середині 1997 р. Її чіткий та однозначний меседж був «так європейській інтеграції». Цілі цієї кампанії – інформувати громадян про процедуру приєднання, переговорний процес, природу інституцій ЄС, процес прийняття рішень у Союзі. В основу кампанії та урядової Стратегії покладено аргументи про необхідність тісніших економічних, політичних, культурних і безпечових стосунків між Словенією та ЄС. Великою перевагою є те, що вся інформація була чітко орієнтована на тих, хто формує громадську думку, а саме: молодь (особливо – старшокласників), аграріїв, роботодавців, профспілок та ін. Кампанію вважають досить успішною, бо за період квітень 2002 р. – березень 2003 р. рівень підтримки громадян зріс із 53,8 % до 71 % [6, с. 4–6].

Незважаючи на такі високі результати, упродовж останнього місяця перед референдумом уряд теж проводив інформаційну кампанію, яка мала свої особливості, зокрема:

1) перебувала в тіні інформаційної кампанії зі вступу в НАТО. У Словенії були досить сильні антинатівські настрої й уряд зосередив увагу та кошти саме на переконанні громадян підтримати вступ до Альянсу;

2) країну відвідали провідні високопосадовці та політики ЄС; високоповажні відомі персони Словенії виступали в прайм-тайм на телебаченні в підтримку євроінтеграції;

3) відсутність чіткої кампанії проти інтеграції до Європи.

16–17 травня 2003 р. 89,61 % громадян Словенії схвалили приєднання до ЄС.

В Угорщині всі основні партії підтримували проведення референдуму про вступ до ЄС. До квітня 2002 р. це питання привертало незначну увагу політичної еліти, бо не було впевненості в часових рамках кінцевої стадії переговорного процесу; також існувала впевненість, що референдум із питань ЄС отримає таку саму високу підтримку, як і референдум про вступ до НАТО.

Президент ЄК Р. Проді, Комісар із питань розширення Г. Ферхойген, Президент Європейського парламенту П. Кокс відвідували Угорщину в підтримку інформаційно-комунікаційної кампанії євроінтеграції. Кампанія включала три групи акторів:

1) МЗС, яке створило новий сайт та відкрило телефонну лінію запитань і відповідей про специфіку й вплив вступу до ЄС. надавало інформацію для медіа для висвітлення інтеграційного процесу. МЗС не проводило власну кампанію, радше інформувало, але чітко прослідковувався основний підтекст: підтримка євроінтеграції Угорщини;

2) політичні партії наголошували на економічних перспективах та історичному підґрунті євроінтеграції. Наприклад, Соціалісти асоціювали «так» на референдумі з поняттями «Європа», «успіх», «добробут», «більший вплив Угорщини на міжнародній арені, тісніші зв'язки із сусідами». Вільні демократи наголошували на демократії та правах. FI-DESZ, окрім асоціацій, що пропонувалися соціалістами, закликали до діалогу з електоратом;

3) агенція «Публічна фундація комунікації ЄС» була створена в листопаді 2002 р. і профінансована офісом прем'єр-міністра, щоб уникнути ототожнення всієї інформаційно-комунікаційної кампанії лише з урядом. Агенція розсилала інформаційні листівки в усі домівки угорців; відкрила ще одну гарячу телефонну лінію; організовувала спеціальні заходи, які мали сформувати в угорців позитивні емоції від майбутнього вступу; проводила рекламу в медіа та на білбордах. У рекламних спотах відомі угорці давали відповіді на болючі запитання щодо вступу. Аналіз дзвінків на гарячу телефонну лінію засвідчив, що громадяни переймалися питаннями робочих місць, заробітної плати, цін та пенсій, на які, насправді, ЄС не має прямого впливу. Кампанії вдалося втихомирити страхи громадян [3, с. 5–7].

Табір опонентів євроінтеграції складався з 19 груп, які об'єдналися під гаслом «Рух за вільну Угорщину». Парламентські вибори 2002 р. засвідчили, що жодну з груп не підтримує громадськість. Проте навіть опоненти не виступали проти Європи, а загалом заперечували умови вступу Угорщини до ЄС чи сучасну форму ЄС.

12 квітня 2003 р. 83,8 % угорців проголосували «так» за європейську інтеграцію країни.

Хоча всі уряди Словаччини палко підтримували ідею інтеграції до ЄС, проте ЄС відмовлявся розпочинати переговори про приєднання до 1998 р. через внутрішньополітичну ситуацію в державі (у ЄС уважали, що Словаччина не відповідає демократичним критеріям). Ключовим

питанням у державі було не звичне «Чи громадяни хочуть, щоб держава вступила до ЄС?», а «Чи хоче ЄС приєднання Словаччини?». Обговорення переваг і недоліків вступу не було актуальним, адже громадяни розуміли, що бути антиєвропейським означає виступати проти інтересів держави [5]. На кампанію суттєво впливали два чинники: широка підтримка європейської інтеграції політичною елітою та прагнення здобути високий відсоток підтримки громадян на референдумі, щоб переконати скептично налаштовану європейську спільноту в євроентузіазмі словаків. У Словаччині навіть не було кампанії проти вступу до ЄС.

НУО активно включилися в процес комунікації з громадськістю: друкували футболки з написами та символами підтримки вступу до ЄС, організовували концерти на площах міст, обговорення в сільській місцевості. Урядова стратегія орієнтувалася на різні цільові групи та мала бути найпотужнішою в останні три тижні до референдуму. Уся кампанія тривала лише шість місяців, мала брак фінансування і як ще один недолік називають призначення відповідальним за комунікацію заступника Прем'єр-міністра з європейської інтеграції, угорця за національністю (місцевий націоналізм підтримувався вкоріненим страхом перед угорцями).

Інформаційно-комунікаційна кампанія зводилася до передачі публічної інформації, посилення обізнаності в питаннях членства в ЄС, переконання громадян у значимості їхньої участі в референдумі. Теледебати обговорювали різні аспекти членства в ЄС; транслиували програми про країни-члени; посли та високопосадовці ЄС заохочували словаків проголосувати «за». Основними гаслами були: «Краще всередині, ніж назовні», «Наше майбутнє – у наших руках», «Не залишай це іншим» [5, с. 6–8]. 8 березня 2003 р. 93,7 % громадян проголосували за вступ Словаччини до ЄС.

У Польщі членство в ЄС було пріоритетом зовнішньої політики впродовж десятиліть. Огляди Євробарометра за 1990-ті рр. засвідчують, що серед посткомуністичних країн-кандидатів Польща мала найвищий рівень підтримки євроінтеграції. Політична еліта була одностайна в європейському курсі держави. У березні 1998 р. розпочалися переговори про вступ. Однак, коли питання євроінтеграції стало основною темою політичного порядку денного, рівень громадської підтримки суттєво знизився: 80 % у липні 1994 р. і лише 55–60 % улітку 1999 р.; 5 % опонентів зросли до 20–25 %; відсоток тих, хто не визначився, залишався сталим (15–20 %) [8, с. 2].

Щоб збільшити відсоток прихильників інтеграції до ЄС, одночасно проводили кілька інформаційно-комунікаційних кампаній:

1. Найпотужнішою та найвпливовішою була кампанія Президента

А. Квасневського під гаслом «Так для Польщі». Особистий рейтинг Президента був на рівні 70–80 %, його позиція впливала на погляди поляків. Програма кампанії включала візити Президента в усі куточки держави, публічні зустрічі, про-європейські листівки, які приносили до домівок; звернення через ТБ.

2. Окрему кампанію проводив і Уряд, який сконцентрувався на інформуванні громадян про факти та заохоченні голосувати (у підтексті чітко простежено думку «голосуй «так»).

3. І провладні, й опозиційні партії проводили кампанії з чітким закликком голосувати «так». Така позиція вигідна обом сторонам, бо в суспільстві була серйозна недовіра до уряду. Кампанії проходили під гаслами «Сильна Польща в Європейському Союзі» та «Не бійся Союзу. Ми з тобою».

4. Громадська організація «Громадська ініціатива «Так» у референдумі» залучала відомих людей, представників бізнесу, місцевих органів влади, медіа пояснювати переваги членства в ЄС.

5. Величезну роль відіграла Католицька церква: священники наголошували, що моральний обов'язок кожного – проголосувати на референдумі. Папа Іоанн II надіслав листа зі зверненням до поляків не бути байдужими, а Папа був абсолютним авторитетом для католиків (його звернення суттєво підірвало кампанію противників інтеграції).

Організатори кампаній підтримки євроінтеграції уникали деталей Угоди про вступ та представляли референдум як цивілізований вибір, як повернення до свого історичного минулого та центру Європи. На відміну від кампаній, наприклад, у Швеції чи Фінляндії, не приділяли особливу увагу економічним деталям інтеграції, але наголошували, що Польща приєднається до клубу найбагатших країн світу. Ще один важливий меседж усіх кампаній: альтернативи не існує, у разі провалу голосування на Польщу чекає доля Білорусі.

Найпотужнішу кампанію проти інтеграції проводила Ліга польських сімей, яка лякала поляків економічними негараздами, легалізацією абортів, евтаназії, гей-шлюбів, продажем землі німцям тощо. Їхнє гасло – «Учора Москва. Завтра Брюссель». Проте і Ліга, і інші опоненти інтеграції мали брак фінансів і дуже обмежений доступ до медіа, тому й не мали великого впливу на думки громадян.

Незадовго до референдуму демонструвався досить удалий рекламний ролик, який закликав поляків прийти на референдум та проголосувати. Основна ідея ролика: попри всі відмінності, в усі часи поляки збиралися

разом у вирішальні історичні моменти – використано образи Солідарності, візиту Папи, паводку 1997 р. Голосування на референдумі відображено як патріотичний обов'язок кожного [8, с. 4–8]. 7–8 червня 2003 р. 77,6 % поляків підтримали вступ до ЄС.

Хоча із середини 1990-х рр. громадськість підтримувала євроінтеграцію Чехії до ЄС, проте рівень підтримки був значно нижчим, ніж у інших країнах-кандидатах. Це зумовлено позицією євроскептицизму провідних політичних партій.

У 2000 р. створено Відділ комунікаційної стратегії при МЗС Чеської Республіки, який відповідав за переговорний процес та процедуру підготовки до вступу до ЄС. У середині лютого Відділ розпочав офіційну кампанію щодо підтримки євроінтеграції. Тендер на кращу стратегію інформування виграла неурядова організація «Європейська інтеграція», заснована фахівцями з реклами, яка й розробила стратегію державної інформаційної кампанії у 2002–2004 рр. Основну увагу зосереджували на переконувальній рекламі: 40–45 % бюджету (200 млн крон) витрачали на телерекламу, рекламу в пресі й на білбордах, листівок та інших матеріалів, які мали потрапити до кожної домівки. Матеріали також розповсюджувалися через бібліотеки, провідні банки та страхові компанії. Запрацювала телефонна лінія та сайт www.euroskor.cz. Інші 40–45 % коштів витрачали на діяльність 17 Регіональних європейських інформаційних центрів, які мали координувати діяльність регіональної влади та НУО. Решта 10–20 % призначена для підтримки євроінтеграції Чехії в 15 державах-членах.

Завдання інформаційної кампанії – розкрити громадянам переваги та недоліки приєднання до ЄС. Логотип кампанії – слово «ано» («так»), у якому остання літера зображена у формі символу ЄС. Інформаційна кампанія проходила в три етапи:

- 1) надання інформації, якої громадяни потребують, про вступ до ЄС;
- 2) акцентування уваги на перевагах членства (із травня 2003 р.);
- 3) заклик через медіа проголосувати на референдумі (за два тижні до референдуму) [4, с. 4–5].

Гасло кампанії – «Ласкаво просимо до Спільноти». Уся кампанія зосереджена на пересічних громадянах малих і середніх європейських держав, які приєдналися до ЄС. У буклетах ішлося про економічні переваги інтеграції для чехів: зниження безробіття та цін, якісніші продукти, можливість подорожувати, працювати, займатися бізнесом у ЄС, фінансову підтримку для Чехії від ЄС. Спеціальні заходи націлено на «проблемні» групи: людей похилого віку, жителів сільської місцевості,

домогосподарок, людей з обмеженими фізичними можливостями, ромів; окремі заходи проводилися для молоді та бізнесменів. Вплив на громадську думку мали також проєвропейські НУО, які загалом діяли на місцевому та регіональному рівнях. Найпопулярнішою була кампанія «“Так” за Європу», яку підтримували відомі представники чеської інтелігенції, культурної еліти та експрезидент В. Гавел. Серед трьох політичних партій коаліції лише Християнські демократи та Союз свободи проводили свої кампанії підтримки євроінтеграції. Їхня діяльність зводилася до поширення друкованих матеріалів.

Фахівці з PR критикували всі кампанії через брак чіткого позитивного образу ЄС і зосередження уваги на досвіді іноземців. Окрім того, Президент В. Клаус не був абсолютно чітким у своїй позиції щодо членства в ЄС, наголошуючи, що через своє географічне розташування Чехія не має іншого вибору, проте це «не шлюб із кохання».

Кампанії проти членства були незначними, слабо фінансованими й проходили під гаслом «Не до ЄС». Опоненти євроінтеграції наголошували на тому, що ЄС – це бюрократичний колос, який зруйнує Чехію; країна втратить суверенітет як у часи Нацистської Німеччини та СРСР; економіка Чехії досить потужна, щоб конкурувати з ЄС [4, с. 5–9]. Проте прихильники євроінтеграції мали більший вплив на громадян і

13–14 червня 2003 р. 77,3 % чехів проголосували за приєднання до ЄС.

3. ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Війна суттєво покращила ставлення українців до ЄС, якому сьогодні довіряє більше 80 % громадян держави. Однак європейська інтеграція – тривалий процес і на цьому шляху будуть з'являтися проблеми, тому потрібно розробити якісну інформаційно-комунікаційну кампанію, яка б забезпечила позитивну підтримку українців упродовж усього періоду приєднання України до ЄС.

Отже, на основі вивчення досвіду комунікаційних стратегій Словенії, Угорщини, Словаччини, Польщі та Чехії можемо виділити такі позитивні практики, які можна було б використати для комунікаційної кампанії в Україні, що була б зорієнтована на комунікування з громадянами з питань європейської інтеграції: 1) цільовими групами інформаційно-комунікаційних кампаній обрати громадськість, лідерів думок, фермерів і сільське населення, молодь, етнічні меншини, незацікавлених громадян, людей з особливими потребами; 2) варто акцентувати увагу

на основному чіткому меседжі – «так європейській інтеграції» на тлі загального інформування про переваги та недоліки приєднання до Спільноти; 3) в Україні дещо схожа проблема, яка була в Словаччини: «Чи хоче ЄС прийняти Україну?». Потрібно просувати ідею, що під час Революції гідності, упродовж майже 8 років неоголошеної війни РФ проти України й кровопролитної повномасштабної війни з 24 лютого 2022 р. Україна бореться за й захищає європейські цінності; 4) медіа, особливо регіональні та місцеві, повинні зробити питання євроінтеграції України топ-темою. Документальні фільми про життя в нових державах-членах повинні транслюватися в прайм-тайм (особливу увагу доречно звернути саме на країни Східної Європи, які не так давно стали членами Союзу); 5) створити безкоштовну телефонну лінію, завдяки якій громадяни могли б задавати урядовцям будь-які важливі питання, що стосуються вступу до ЄС, висловлювати свої думки та ідеї, замовляти видані публікації про ЄС, про вступ до ЄС, про відносини України і ЄС тощо; 6) запустити сайт (наприклад «Україна – це Європа»), де була б доступна вся інформація про процес вступу. Сайт міг би відсилати до інших сайтів з інформацією про ЄС, його політики, наслідки інтеграції для пересічних громадян; 7) поширювати різноманітні яскраві якісні друковані матеріали для лідерів думок, брошури для дітей і молоді, листівки на різноманітні теми євроінтеграції з особливим акцентом впливу змін на громадян; буклети запитань-відповідей; 8) коли закінчиться війна й дороги України будуть знову безпечними, розпочати практику «Євробусів», які б курсували всією Україною, особливо в найвіддаленіші куточки, не обмежуючись обласними й районними центрами; 9) рекламні ролики на телебаченні соціального спрямування про зміни в житті пересічних українців від вступу до ЄС (за прикладом Польщі) і підкреслювати ідею боротьби за європейські цінності, повернення в європейську сім'ю, цивілізований вибір українців, остаточний розрив і вихід із-під імперського впливу Росії.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Карпчук, Н. (2015). Засади комунікаційної політики: досвід країн-членів Європейського Союзу: моногр. Луцьк: Вежа-Друк, 440 с.
2. Explaining Europe's Enlargement. Report from the Commission to the Council, 2002, URL: <https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2002:0281:FIN:EN:PDF>
3. Fowler, B. (2003). Referendum Briefing No 4. The Hungarian EU Accession Referendum, 12 April. *University of Sussex*, URL: <https://www.sussex.ac.uk/webteam/gateway/file.php?name=epern-ref-no-4.pdf&site=266>

4. Hanley, S. (2003). Referendum Briefing No 6. The Czech EU Accession Referendum, 13–14 June. *University of Sussex*, URL: <https://www.sussex.ac.uk/webteam/gateway/file.php?name=epern-ref-no-6.pdf&site=266>
5. Henderson, K. (2003). Refrendum Briefing No 7. The Slovak EU Accession Referendum, 16–17 May. *University of Sussex*, URL: <https://www.sussex.ac.uk/webteam/gateway/file.php?name=epern-ref-no-7.pdf&site=266>
6. Lajh, D., Krasovec, A. (2003). Refrendum Briefing No 3. The Slovenian EU (and NATO) Accession Referendum(s), 23 March. *University of Sussex*, URL: <https://www.sussex.ac.uk/webteam/gateway/file.php?name=epern-ref-no-3.pdf&site=266>
7. Moussis, N. (2016). Access to European Union. Law, Economics, Policies (22nd edition), Cambridge – Antwerp – Portland: Intersentia. URL: https://intersentia.com/en/pdf/viewer/download/id/9781780683836_0/
8. Szczerbiak, A. (2003). Referendum Briefing No 5. The Polish EU Accession Referendum, 7–8 June. *University of Sussex*, URL: <https://www.sussex.ac.uk/webteam/gateway/file.php?name=epern-ref-no-5.pdf&site=266>

REFERENCES

1. Karpchuk, N. (2015). *Zasady komunikatsiynoyi polityky: dosvid krayin-chleniv Yevropeys'koho Soyuzu: monohr.* Luts'k: Vezha-Druk, 440 p.
2. Explaining Europe's Enlargement. Report from the Commission to the Council, 2002, URL: <https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2002:0281:FIN:EN:PDF>
3. Fowler, B. (2003). Referendum Briefing No 4. The Hungarian EU Accession Referendum, 12 April. *University of Sussex*, URL: <https://www.sussex.ac.uk/webteam/gateway/file.php?name=epern-ref-no-4.pdf&site=266>
4. Hanley, S. (2003). Referendum Briefing No 6. The Czech EU Accession Referendum, 13–14 June. *University of Sussex*, URL: <https://www.sussex.ac.uk/webteam/gateway/file.php?name=epern-ref-no-6.pdf&site=266>
5. Henderson, K. (2003). Refrendum Briefing No 7. The Slovak EU Accession Referendum, 16–17 May, *University of Sussex*, URL: <https://www.sussex.ac.uk/webteam/gateway/file.php?name=epern-ref-no-7.pdf&site=266>
6. Lajh, D., Krasovec, A. (2003). Refrendum Briefing No 3. The Slovenian EU (and NATO) Accession Referendum(s), 23 March. *University of Sussex*, URL: <https://www.sussex.ac.uk/webteam/gateway/file.php?name=epern-ref-no-3.pdf&site=266>
7. Moussis, N. (2016). Access to European Union. Law, Economics, Policies (22nd edition), Cambridge – Antwerp – Portland: Intersentia. URL: https://intersentia.com/en/pdf/viewer/download/id/9781780683836_0/
8. Szczerbiak, A. (2003). Referendum Briefing No 5. The Polish EU Accession Referendum, 7–8 June. *University of Sussex*, URL: <https://www.sussex.ac.uk/webteam/gateway/file.php?name=epern-ref-no-5.pdf&site=266>

Матеріал надійшов до редакції 11.09.2022 р.

УДК 327.3

Дмитро Коротков,

кандидат політичних наук, доцент кафедри міжнародних відносин,
політичних наук і практичної філософії,

Харківський національний економічний університет
імені Семена Кузнеця,

Dmytro.korotkov@hneu.net

ORCID ID: 0000-0003-2732-0824

DOI

МІЖНАРОДНІ НЕУРЯДОВІ ОРГАНІЗАЦІЇ: ХАРАКТЕР ВПЛИВУ НА СУЧАСНІ МІЖНАРОДНІ ВІДНОСИНИ

У статті проаналізовано зміст дефініції «міжнародні неурядові організації». З'ясовано, що більшість неурядових організацій створюються для розв'язання конкретних проблем і діють у межах певної проблематики. На сьогодні ці організації активно займаються питаннями, пов'язаними з наданням гуманітарної допомоги, захистом прав людини та охороною навколишнього середовища, забезпеченням миру й безпеки, беруть участь в освітніх програмах, спортивних проєктах. Вони забезпечують аналіз та експертну оцінку різних (у тому числі глобальних) проблем, діють як механізм «раннього оповіщення» й сприяють здійсненню контролю за виконанням учасниками зобов'язань за міжнародними угодами. Зазначається, що однією з причин перетворення міжнародних неурядових організацій у головного актора світового політичного процесу є їх функціональна спрямованість на встановлення зв'язків між державами й недержавними сегментами. У цьому випадку неурядові організації виступають як неполітичні організації та спроможні діяти в такій якості як на національному, так і на міжнародному рівні. Усе це призвело до того, що формально в більшості держав світу знято бар'єри для виходу неурядових організацій на світовий рівень. Створюються механізми, що полегшують міжнародну діяльність таких організацій. Роль міжнародних неурядових організацій у міжнародних відносинах зазнала якісних змін і завдяки збільшенню фінансування за рахунок державних та приватних грантів. Сьогодні МНУО на постійній основі забезпечують виконання багатьох життєво важливих функцій

міжнародного спілкування й співробітництва. У цих умовах будь-які спроби побудувати однополярний світ не можуть бути реалізовані на практиці.

Ключові слова: держава, міжнародні неурядові організації, міжнародні урядові організації, громадська думка, функції неурядових організацій.

Dmytro Korotkov,

Simon Kuznets Kharkiv National University of Economics,

ORCID ID: 0000-0003-2732-0824

INTERNATIONAL NON-GOVERNMENTAL ORGANIZATIONS: THE NATURE OF INFLUENCE ON CONTEMPORARY INTERNATIONAL RELATIONS

The article of the definition of “international non-governmental organizations” is analyzed in the article. It was found out that the vast majority of non-governmental organizations are created to solve specific problems and act within the framework of certain issues. Today these organizations are actively involved in issues related to humanitarian assistance, human rights and environmental protection, peace and security, participate in educational programs, sports projects. They provide analysis and expert evaluation of various, including global problems, act as a mechanism of “early warning” and contribute to monitoring the implementation of obligations of parties under international agreements. The author notes that one of the reasons why international nongovernmental organizations have become the main actor in the global political process is their functional focus on establishing links between states and non-state segments. In this case, non-governmental organizations act as a non-political organization and are able to act both nationally and internationally. All this has led to the fact that, formally, in most states of the world, the barriers to the entry of non-governmental organizations at the global level have been removed. Mechanisms are being created to facilitate the international activities of such organizations. The role of international NGOs in international relations has also undergone qualitative changes due to the increase in funding through public and private grants. Today, NGOs permanently carry out many vital functions of international communication and cooperation. Under these conditions any attempts to build a unipolar world cannot be realized in practice.

Key words: state, international non-governmental organizations, international governmental organizations, public opinion, functions of non-governmental organizations.

1. ВСТУП

Постановка проблеми. Дедалі більшу роль у процесах глобального управління починають відігравати недержавні актори. Особливе місце серед них посідають міжнародні неурядові організації (МНУО). В останнє десятиліття їх кількісне зростання особливо помітне. У зв'язку з цим очевидно, що вивчення ролі та значення міжнародних неурядових організацій у процесах глобального управління – нагальна потреба сучасної науки. Спроби надати визначення поняття «міжнародна неурядова організація» робилися неодноразово, але всі вироблені поняття мають певні недоліки (не відображають правову природу МНУО, членство, цілі діяльності тощо). Більшість неурядових організацій створюються для розв'язання конкретних проблем чи діють у межах певної проблематики. На сьогодні ці організації активно займаються питаннями щодо надання гуманітарної допомоги, захисту прав людини та охорони навколишнього середовища, побудови демократії, забезпечення миру й безпеки та беруть участь в освітніх програмах, спортивних проектах. Вони забезпечують аналіз й експертну оцінку різних (у тому числі глобальних) проблем, діють як механізм «раннього оповіщення» та сприяють здійсненню контролю за виконанням учасниками зобов'язань за міжнародними угодами. Але, незважаючи на досить позитивну роль МНУО у їхній діяльності, існують також певні проблеми. На адресу МНУО досить часто звучать звинувачення у втручанні у внутрішні справи держави, їхня діяльність часто має політизований характер.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Незважаючи на удавану велику кількість літератури стосовно проблематики діяльності МНУО різного рівня, фундаментальних вітчизняних досліджень практично немає. Нині видано значний обсяг наукових праць, у яких аналізовано окремі аспекти досліджуваної проблематики: становлення та розвиток міжнародних організацій і неурядових організацій щодо громадянського суспільства й взаємодії цих організацій з урядами країн стосовно захисту прав і свобод людини в різноманітних сферах суспільства (економічна, інформаційна, правова, політична, культурна та ін.). Серед них потрібно відзначити роботи вітчизняних науковців: М. Баймуратова, В. Баркова, В. Безродної, В. Горбатенка, Г. Зеленько, Г. Калінічева, С. Кириченка, О. Кучика, А. Малько, М. Осушного, Т. Розової, С. Рябова, М. Рябчука, Є. Пожидаєва, О. Скрипника, Г. Тарасенко, Г. Щедрової й ін. Серед іноземних авторів із цієї проблематики – У. Аллемані, У. Бека, Е. Гідденса, О. Неклессу, Д. Розенау, А. Токвіля, Ф. Шміттєра та ін.

Мета статті – визначитися з дефініцією «міжнародні неурядові організації», проаналізувати функціональний характер впливу міжнародних неурядових організацій на світовий політичний процес і причини збільшення впливу неурядових організацій, порівняно з державою.

2. РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

На початку ХХІ ст. структура світової політики стрімко ускладнюється. Усе більшу роль у процесах глобального управління починають відігравати недержавні актори. Особливе місце в тому числі займають міжнародні неурядові організації (МНУО). За останні двадцять років вони заявили про себе як про нову потужну силу в системі сучасних міжнародних відносин. Значною мірою вони потіснили такі традиційні суб'єкти, як держави, міжнародні урядові організації (МУО) та ТНК.

Неурядові організації в сучасному вигляді з'явилися ще в ХІХ ст., проте суттєвого політичного впливу вони набули лише в другій половині ХХ ст. Спроби вироблення визначення поняття «міжнародна неурядова організація» простежували неодноразово, але всі наявні дефініції цього поняття мають певні недоліки (не відображають правову природу МНУО, членство, цілі діяльності тощо). Сам термін «неурядова організація» увійшов до міжнародно-юридичного лексикону під час створення Статуту Організації Об'єднаних Націй у 1945 р. завдяки включенню до нього статті 71 – радикальної на ті часи інновації, що дала змогу МНУО на легальних засадах брати участь у міжнародних відносинах та міждержавної дипломатії [5].

Неурядові організації є найбільш яскравим виразом того, що називається громадянським суспільством, тобто сферою, у якій соціальні рухи формуються залежно від цілей, кола учасників і тематичних інтересів. У дослідженнях, проведених у рамках Римського клубу, неурядові організації отримали назву «босонога революція», або «народна сила» [6, р. 35]. Зазначимо, що в правовій літературі наголошено на кількох критеріях, наявність яких дає підставу віднести ту чи іншу організацію до категорії МНУО. Зокрема, у резолюції 288 (Х) В ЕКОСОС (Економічна та Соціальна ради ООН) від 27 лютого 1950 р. зазначено, що «будь-яка міжнародна організація, не заснована на підставі міжурядової угоди, вважається неурядовою організацією» [4].

Тема визначення поняття неурядових організацій дуже актуальна в міжнародному політологічному дискурсі. Ж. Мейно визначає неурядові організації (НУО) як «групи тиску», що діють на міжнародній арені й впливають на міжурядові організації, уряди держав і громадську думку [10, р. 113]. Погляди Ж. Мейно поділяє також Й. Ладор-Ледерер, додаючи, однак, що МНУО при цьому виконують корисні функції, будучи своєрідною соціальною протигаю державі, яка не може розв'язувати основні, життєві проблеми, котрі стоять перед міжнародною спільнотою [9, р. 379]. Д. Карро й П. Жюйар вважають, що МНУО – це створені з ініціативи приватних-фізичних осіб об'єднання членів різної державної власності, створені задля здійснення міжнародної діяльності некомерційного характеру, та мають статус юридичної особи за внутрішнім, а не міжнародним правом [2, с. 23].

У Щорічнику міжнародних організацій (Yearbook of International Organizations) поняття МНУО конкретизується через перерахування її основних ознак: відсутність мети отримання прибутку, визнання принаймні однією державою або наявність консультативного статусу при міждержавних (міжурядових) організаціях, отримання коштів більш ніж з однієї країни [15].

Отже, спираючись на висловлені у вітчизняній та зарубіжній міжнародно-правовій літературі думки, положення, зафіксовані в міжнародних документах МНУО, можна визначити як засноване на ідеї «народної дипломатії», організаційно-структуроване некомерційне об'єднання фізичних та юридичних осіб (а в деяких випадках і офіційних представників держав) кількох країн для виконання правомірної міжнародної діяльності, сфері їхньої компетенції на благо людству. Неурядова організація – це організація, незалежна від уряду, основна місія якої не є комерційною та яка фокусується на соціальних, культурних, екологічних, освітніх й інших питаннях. МНУО звертаються до широкого кола потреб у реагуванні та відновленні. Це можуть бути МНУО, приватні добровільні організації, міжнародні організації, донорські агенції чи координаційні організації. Потрібно відзначити, що міжнародні неурядові організації цінують свою незалежність і нейтралітет; вони, зазвичай, децентралізовані, віддані справі та значною мірою орієнтовані на практику.

Головна функція міжнародних неурядових організацій полягає у встановленні зв'язків між державами й недержавними сегментами. У цьому випадку неурядові організації виступають як неполітичні утворення та спроможні діяти в такій якості на як національному, так і

міжнародному рівні. Така можливість ґрунтується на зростанні довіри. Одним із чинників, що сприяють встановленню довіри між урядами та неурядовими організаціями, є те, що багато неурядових організацій проходять національну реєстрацію своїх установчих актів, у яких викладено їхні цілі й завдання.

Основною «зброєю» МНУО у сфері міжнародної політики є мобілізація міжнародної громадської думки, а методом досягнення цілей – тиск на міжнародні міжурядові організації (насамперед на ООН). Саме так діють, наприклад, Грінпіс, Міжнародна Амністія, Міжнародна Федерація з прав людини або Всесвітня організація боротьби проти катування (остання показова і в тому плані, що об'єднує зусилля понад 200 національних організацій, мета яких – боротьба проти катування) [14]. Тому МНУО нерідко називають міжнародними групами тиску. Як відомо, у політичній соціології термін «групи тиску» фіксує відмінність громадських організацій від політичних партій: якщо партії прагнуть до досягнення та виконання владних функцій у суспільстві, то групи тиску намагаються задля захисту своїх інтересів впливати на владу, залишаючись поза владними структурами й інститутами [3] (наприклад, профспілки, підприємницькі об'єднання, жіночі організації тощо). Аналогічний характер мають і МУО як щодо ставлення до «влади», що має зазвичай зовсім інший характер на міжнародній арені, так і стосовно методів та високої ефективності їх дій.

Останнім часом вплив неурядових організацій на міжнародну сферу посилюється, їх кількість стрімко зростає. На сьогодні, за офіційною статистикою Організації Об'єднаних Націй (ООН), у світі існує понад 78 тис. міжнародних МНУО. Змінюється як кількість організацій, так і роль та функції, котрі вони виконують. Від цих функцій залежить рівень впливу неурядових організацій на світовий політичний процес.

Коріння «революційного прориву» в діяльності неурядових організацій – у зростанні незадоволеності громадян у діях урядів своїх держав. Громадяни не впевнені, що уряди мають достатню інформацію для прийняття чітких і зважених рішень у галузі міжнародних відносин. У зв'язку з цим людство вступає в стадію такого розвитку міжнародних відносин, коли держави свідомо втрачають монополію єдиних суб'єктів міжнародних відносин. Уряди у всьому світі починають визнавати проблему «стійкості та стабільності», і цей термін розглядається в обговореннях державної політики. Будь-який уряд не може працювати в цій галузі поодиноко; потрібно співпрацювати з іншими урядами, щоб розв'язати цю проблему в глобальному контексті. Згідно з опитуванням

експертів, проведеним компанією GlobeScan, провідну роль у досягненні стійкості й стабільності відіграватиме бізнес (35 %), за ним – неурядові організації (30 %) та уряди (24 %) [13]. Головне питання сучасних міжнародних відносин, чому поступово збільшується вплив неурядових організацій, порівняно з державою?

Формально в більшості держав світу знято бар'єри для виходу неурядових організацій на світовий рівень. Створюються механізми, що полегшують міжнародну діяльність таких організацій. Наприклад, за Європейською конвенцією про міжнародні неурядові організації, прийнятою Радою Європи, держави-учасниці конвенції зобов'язуються створювати сприятливі юридичні умови для діяльності не лише «своїх», а й закордонних неурядових організацій. Міжнародний характер, відповідно до цього документа, визнається за організаціями, у складі яких є принаймні два члени з двох країн [1].

МНУО може бути заснована лише в тих організаційно-правових формах, окреслених законами кожної країни. На сьогодні в багатьох країнах світу існує можливість створення некомерційних організацій у таких формах, як громадська організація; громадський рух; суспільний фонд; громадська установа; орган громадської самодіяльності; некомерційне партнерство; автономна некомерційна організація; фонд; асоціація (союз); релігійна організація; товариство власників житла; споживче товариство; спілка споживчих товариств; споживчий кооператив; сільськогосподарський кооператив; спілка сільськогосподарських кооперативів; професійна спілка.

Здається, що міжнародні неурядові організації обрали своїм простором впливу країни, що розвиваються та не є демократичними. Це хибна думка, і у своєму дослідженні автор аналізує умови діяльності міжнародних неурядових організацій на прикладі США, країни, котра має величезний вплив на сучасний міжнародний політичний процес, але й сама держава схильна до впливу з боку міжнародних неурядових організацій. У США існує близько 1,5 мільйона неурядових організацій та 26 типів громадських організацій, починаючи від асоціацій підприємців до благодійних організацій і приватних клубів. Однак потрібно відзначити, що, незважаючи на таке різноманіття, будь-яка організація, що входить до цих 26 категорій, повинна мати наступні п'ять основних характеристик:

- мати організаційний статус, тобто певну структуру й сталість;
- бути неурядовою організацією, тобто не входити до складу державного апарату;

- бути організацією, яка не має права на виплату доходів її власникам та керівникам, але зобов'язана використовувати їх на цілі організації;
- бути самоврядною, тобто не підкорятися будь-яким іншим відомствам чи організаціям;
- працювати на благо суспільства [11].

Відповідно, нормативні акти США, котрі впливають на організації громадянського суспільства, призначені для полегшення та підтримки створення неурядових організацій (НУО). Нормативні акти США розроблені, зокрема, для того, щоб уникнути суджень про цінність чи роботу тієї або іншої НУО. Американські й міжнародні НУО представляють практично всі мислимі ідеології, політичні відносини, релігії, соціальні проблеми та групи інтересів. Деякі глибоко залучені до політичного процесу; інші безпартійні, діють далеко від політичного процесу та займаються лише соціальними питаннями

Зазначимо, що неурядові організації США реалізують широкий спектр діяльності, уключаючи політичний захист із таких питань, як зовнішня політика, вибори, довкілля, охорона здоров'я, права жінок, економічний розвиток і багато інших питань. Вони часто розробляють та розглядають нові підходи до соціальних й економічних проблем, які уряди не можуть розв'язати поодиночі. Велика кількість МНУО США працює у сферах, не пов'язаних із політикою. До них належать волонтерські організації, засновані на спільній релігійній вірі, профспілки, групи, які допомагають уразливим людям, таким як бідні чи інваліди, та групи, котрі прагнуть розширити можливості молоді чи маргіналізованих груп населення. Поступово американські регіональні неурядові організації стають транснаціональними й розповсюджують свою діяльність у багатьох країнах світу.

Справді, міжнародні неурядові організації існують, щоб представляти практично всі можливі справи. Їхні джерела фінансування включають пожертвування приватних осіб (американських чи іноземних), комерційні компанії приватного сектору, благодійні фонди чи гранти від федерального уряду, уряду штату або місцевого самоврядування. Джерела фінансування також можуть містити іноземні уряди. Закон США не забороняє іноземне фінансування НУО; чи надходить це іноземне фінансування з державних чи недержавних джерел [8].

Хоча більшість МНУО існують у країнах за абсолютно альтруїстичними причинами – у надії на просування прав людини, здоров'я, економічного розвитку, демократії та охорони природи – багато урядів у всьому світі приділяють пильну увагу міжнародним

неурядовим організаціям через небезпеку, що іноземні організації та їх іноземне фінансування передбачають політичний вплив зовні. Деякі уряди також бояться культурного впливу на громадян країни МНУО, які потенційно можуть вплинути на зміни місцевих звичаїв і владних структур. Щоб продовжити свою діяльність на міжнародному рівні, лідери МНУО повинні бути в курсі змін у законах, котрі вимагають від іноземних організацій подолати перешкоди, раніше, чим надавати допомогу конкретним країнам. Через пильну увагу до іноземного фінансування та потенційного політичного впливу, що надходить до країни через її приймаючу НУО, більшість країн вимагає, щоб НУО й інші іноземні організації реєструвалися в місцевих органах влади та часто дотримувалися додаткових умов, перш ніж вони зможуть законно діяти в цій країні.

Зазначимо, що в Сполучених Штатах є багато іноземних НУО, які виконують важливу й цінну роботу, на думку американців, у країні. Іноземні НУО можуть зареєструватися в США, заповнивши просту форму як некомерційну організацію. Деякі діють як безпартійні фонди, тоді як інші пов'язані з іноземними політичними партіями й діють як аналітичні центри та посередники з організаціями США, котрі займаються зовнішньою політикою. Ці фонди організують програми для своїх політиків, коли вони приїжджають до Сполучених Штатів, та організують конференції, молодіжні обміни й стипендії/стипендії. Вони також фінансують і реалізують спільні проекти з американськими НУО. Ці зарубіжні партійні інститути, що повністю фінансуються іноземними урядами, не мають особливих обмежень на їхню діяльність у Сполучених Штатах, можуть вільно проводити збори та публікувати матеріали.

Неурядові організації в останні десятиліття активно виступають у ролі незалежного учасника внутрішніх і зовнішніх відносин окремих країн та міжнародних відносин загалом. Майже всі суспільно-політичні й міжнародно-правові питання та проблеми розв'язуються, зокрема, під їх непрямым або прямим впливом. Деякі міжнародні МНУО мають більший вплив у світі, ніж окремі держави чи їх група. Потрібно зазначити, що процеси інтернаціоналізації та глобалізації стирають кордони для діяльності неурядових організацій і їх вплив на світовий політичний процес важко переоцінити. Міжнародні неурядові організації діють у різних сферах та мають багатофункціональний характер.

Можна виокремити такі види діяльності міжнародних неурядових організацій:

- участь у прийнятті рішень у міжнародних організаціях, при цьому обстоюючи свої інтереси, у тому числі шляхом надання експертних оцінок і рекомендацій;
- участь у плануванні, проведенні та моніторингу;
- проєктів, що реалізуються чи фінансуються міжнародними міжурядовими організаціями;
- контролю над виконанням зобов'язань, прийнятих державами;
- участь у процедурах урегулювання спорів у рамках міжнародних міжурядових організацій [12, р. 131].

Усі функції неурядових організацій можна розділити на дві категорії – операційні функції й функції лобіювання. Операційна функція належить до проведення конкретних заходів та реалізації програм, котрі спрямовані безпосередньо на зміну умов існування людей, розв'язання різноманітних проблем, актуалізацію культури й т. ін. Функції лобіювання спрямовані на формування думок, політики, практик національних і міжнародних державних акторів, представників бізнесу, соціальних груп та суспільства загалом.

На думку автора, головна функція міжнародних неурядових організацій полягає у встановленні зв'язків між державами й недержавними сегментами. У цьому випадку неурядові організації виступають у ролі неполітичної організації та спроможні діяти в такій якості на як національному, так і міжнародному рівні.

На думку автора, збільшення впливу міжнародних неурядових організацій на світовий політичний процес сприяло й збільшення фінансування за рахунок державних і приватних грантів. Це фінансування надходить із різних джерел та перенаправляється у всіх можливих напрямках. Найбільшою у світі МНУО є Фонд Білла й Мелінди Гейтс зі статком у 28,8 млрд дол. 160 міжнародних неурядових організацій (МНУО), пов'язаних із InterAction, мають сукупний річний дохід у розмірі 2,3 млрд дол. [13].

НУО засновані на членстві, такі як Amnesty International, які відмовляються приймати гроші від політичних партій, агентств або урядів, тоді як інші НУО є комерційними організаціями, орієнтованими на лобіювання інтересів, що ґрунтуються на отриманні прибутку. стають залежними від урядів у питаннях фінансування та контрактів на надання послуг.

Наприклад, 70 % бюджету CARE International (420 млн дол. США) надійшло від державних внесків у 2001 р., 25 % доходу Oxfam – від уряду ЄС і Великобританії, а 46 % доходу організації «Лікарі без кордонів»

– із державних джерел. Аналогічно організація World Vision отримала від уряду США товарів на 55 млн дол. Одні з найбільших МНУО за розміром та фінансовою потужністю містяться в гуманітарній сфері. Наприклад, Oxfam, World Vision, CARE та Save the Children – усе це сильні бренди, що належать дуже великим організаціям із сильною фінансовою потужністю. Річний бюджет найбільшої МНУО – World Vision – у 2021 р. становив 2,6 млрд дол. [7]. Деякі з інших НУО можуть похвалитись аналогічними фінансовими ресурсами. Понад 70 % коштів, що виділяються на допомогу, надходить у найбільші НУО. У вісімку найбільших входять такі організації:

1. World Vision, \$2,6 млрд (2021);
2. Oxfam, \$912 млн (2020–2021);
3. CARE, \$624 млн (2005);
4. Save the Children, \$839 млн (2020);
5. Католицька служба допомоги, \$694 млн (2005);
6. Лікарі без кордонів, \$ 1,63 млрд дол. (2021);
7. Міжнародний комітет порятунку, \$825 млн (2020) [13];
8. Корпус милосердя, \$356 млн (2005).

Потрібно звернути увагу на те, що ці організації об'єднались у мережу та вплинули й впливають на світову політику.

3. ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Глобальна політика зазнала радикальних змін у результаті зростання неурядових організацій. МНУО перейшли від ролі другого плану до присутності в центрі світової політики та, як наслідок, впливають на владу й на формування політики в глобальному масштабі. Деякі організації, такі як Amnesty International і Greenpeace, фактично стали брендами МНУО та допомогли зробити міжнародні неурядові організації провідними акторами міжнародних відносин. Існують також інші впливові міжнародні неурядові організації, ефективність зусиль яких застала уряди й інші глобальні багатосторонні інституції зненацька. У відповідь ці зусилля змусили уряди шукати способи залучення МНУО до процесу прийняття рішень і взаємодії з ними.

Роль міжнародних неурядових організацій у міжнародних відносинах зазнала якісних змін. Із допоміжних інструментів для розв'язання окремих проблем взаємодії суверенних держав вони перетворилися на сегмент міжнародного життя, глибоко інтегрований у систему. Сьогодні МНУО на постійній основі забезпечують виконання багатьох життєво важливих

функцій міжнародного спілкування й співробітництва. У цих умовах будь-які спроби побудувати однополярний світ не можуть бути реалізовані на практиці, оскільки жоден із наявних центрів сили у світовій політиці не в змозі підпорядкувати своєму політичному керівництву величезний ареал, що все розширюється, міжнародних відносин, котрі здійснюються міжнародними міжурядовими та неурядовими організаціями.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Європейська конвенція про визнання юридичними особами міжнародних неурядових організацій (1986) URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_683#Text
2. Дахно, І. І. (2009). Міжнародне економічне право: навч. посіб. Київ: Центр учб. літ.
3. Кіянка, І. (2009). Взаємодія держави і групи тиску в сучасному процесі України. *Науковий вісник*, № 4. URL: efaidnbmnnnibpcajpcgclefindmkaj/viewer.html?pdfurl
4. Месхія, О. (2014). Генеза розвитку міжнародних організацій як інституціоналізованого механізму міжнародного співробітництва. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*, № 6, с. 62–69. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzizvru_2014_6_15
5. Статут Організації Об'єднаних Націй і Статут Міжнародного Суду (1945). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_010#Text
6. Beigberder, Y. (1992). *Le Role International des Organisations Non Gouvernementales*. Buxelles-Paris.
7. Global Annual Report, World Vision International (2021). URL: <https://www.wvi.org/publications/annual-report/2021-global-annual-report-world-vision-international>
8. Gloeckner, E. (2016). Foreign Agent Registration & Funding Restrictions for NGOs. URL: <https://nonprofitrisk.org/resources/articles/foreign-agent-registration-funding-restrictions-for-ngos/>
9. Lador-Lederer, J. J. (1968). *International Non-Governmental Organisations and Economic Entities: A Study in Autonomous Organization and Jus Gentium*. Leyden: A. W. Sythaff/ 327 p. URL: <https://www.cambridge.org/core/journals/israel-law-review/article/abs>
10. Meynaud, J. (1961). *Les Groupes de Pression Internationaux*. Lausanne, 560 p.
11. Non-Governmental Organizations (NGOs) in the United States. URL: <https://www.state.gov/non-governmental-organizations-ngos-in-the-united-states/>
12. Ripinsky, S., Van den Bossche, P. (2007). *NGO involvement in International Organizations: A Legal Analysis*. London: British Institute of International and Comparative Law.
13. Role of Governments and Nongovernmental Organizations (2016). URL: efaidnbmnnnibpcajpcgclefindmkaj/viewer.html?pdfurl=https%3A%2F%2Fwww.sagepub.com%2Fsites%2Fdefault%2Ffiles%2Fupm-
14. World Organisation Against Torture. URL: access: <https://www.omct.org/>
15. Yearbook of International Organizations (2021/22). URL: <http://www.uia.org/statistics/organizations/types-2021/22.pdf>

REFERENCES

1. Yevropeiska konventsiiia pro vyznannia yurydychnymy osobamy mizhnarodnykh neuriadovykh orhanizatsii (1986). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_683#Text (in Ukrainian).
2. Dakhno, I. I. (2009). *Mizhnarodne ekonomichne pravo: navch. posib.* Kyiv: Tsentr uchbovoi literatury (in Ukrainian).
3. Kiianka, I. (2009). *Vzaiemodiia derzhavy i hrupy tysku v suchasnomu protsesi Ukrainy. Naukovyi visnyk*, № 4. URL: efaidnbnmnnibpcajpcgclcfndmkaj/viewer.html?pdfurl=http (in Ukrainian).
4. Meskhiia, O. (2014). Heneza rozvytku mizhnarodnykh orhanizatsii yak instytutsionalizovanoho mekhanizmu mizhnarodnoho spivrobitnytstva. *Naukovi zapysky Instytutu zakonodavstva Verkhovnoi Rady Ukrainy*, № 6, p. 62–69. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzizvru_2014_6_15 (in Ukrainian.)
5. Statut Orhanizatsii Obiednanykh Natsii i Statut Mizhnarodnoho Sudu (1945). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_010#Text. (in Ukrainian.).
6. Beigberder, Y. (1992). *Le Role International des Organisations NonGovernementales.* Buxelles-Paris (in English).
7. Global Annual Report, World Vision International (2021). URL: <https://www.wvi.org/publications/annual-report/2021-global-annual-report-world-vision-international> (in English).
8. Gloeckner, E. (2016). Foreign Agent Registration & Funding Restrictions for NGOs. URL: <https://nonprofitrisk.org/resources/articles/foreign-agent-registration-funding-restrictions-for-ngos/> (in English).
9. Lador-Lederer, J. J. (1968). *International Non-Governmental Organisations and Economic Entities: A Study in Autonomous Organization and Jus Gentium.* Leyden: A.W.Sythaff/ 327 p. URL: <https://www.cambridge.org/core/journals/israel-law-review/article/abs>. (in English).
10. Meynaud, J. (1961) *Les Groupes de Pression Internationaux.* Lausanne. 560 p. (in English).
11. Non-Governmental Organizations (NGOs) in the United States. URL: <https://www.state.gov/non-governmental-organizations-ngos-in-the-united-states/> (in English).
12. Ripinsky, S., Van den Bossche, P. (2007). *NGO involvement in International Organizations: A Legal Analysis.* London: British Institute of International and Comparative Law (in English).
13. Role of Governments and Nongovernmental Organizations (2016) URL: efaidnbnmnnibpcajpcgclcfndmkaj/viewer.html?pdfurl=https%3A%2F%2Fwww.sagepub.com%2Fsites%2Fdefault%2Ffiles%2Fupm- (in English).
14. World Organisation Against Torture. URL: [access: https://www.omct.org/](https://www.omct.org/) (in English).
15. Yearbook of International Organizations (2021/22). URL: <http://www.uia.org/statistics/organizations/types-2021/22.pd> (in English).

Матеріал надійшов до редакції 07.09.2022 р.

UDC 327

Narmina Sh. Mamishova,

2nd-year PhD student, Majoring in International Relations, Public Communications and Regional Studies; Educational and Scientific Institute of International Relations,
Taras Shevchenko National University of Kyiv;
mamishova.iir@gmail.com

DOI

TÜRKIYE'S STANCE ON RUSSIA-UKRAINE WAR: TACTICAL MANEUVERING OR STRATEGIC CHOICE?

On 16 March 2022, the Ministry of Foreign Affairs of the Republic of Turkey (or rather Türkiye) issued another press release on the «anniversary» of the annexation of Crimea by the Russian Federation [1] to decry the eight-year-old illegitimate referendum in Ukraine's Autonomous Republic. Beyond doubt, official Ankara has been consistent in supporting the sovereignty and territorial integrity of its strategic partner – Ukraine, including on the international political fora (its UN General Assembly voting patterns are another eloquent example of this). Yet, the stance of President Erdoğan's administration on Russia's «special military operation» (reads as war), which unfolded on Ukrainian territory on 24 February 2022, has been rather controversial. In its immediate formal response to this unjust and unlawful act of the Kremlin, the Turkish MFA labelled the attack launched by the Russian armed forces against Ukraine as unacceptable and the one posing a serious threat to security of the region and the world, having condemned the very idea of «changing of borders by the use of arms» [2]. Of particular importance have been Türkiye's strong criticism of Russia's days-before decision to recognize the so-called Donetsk and Luhansk People's Republics, key military capabilities (namely drones) provided to Ukraine, blocked access to the Bosphorus and Dardanelles Straits for non-Turkish warships, and peace efforts of President Erdoğan to resuscitate top-level communication between Moscow and Kyiv. It is official Ankara, however, to refuse from joining other NATO allies and EU partners in their sanctions policy against President Putin's regime, to keep Turkish air space open for Russian aircraft, and to denounce discriminatory attitude towards Russians and Russian culture in some Western countries. This article looks at whether the above refers to occasional double standards or is part

of systemic trading-off policy of President Erdoğan's Türkiye in-between Russia and the West.

Key words: Russia-Ukraine war, Türkiye, Erdoğan, Zelensky, Putin, peace efforts, shuttle diplomacy.

Нарміна Мамішова,

Київський національний університет імені Тараса Шевченка,

ORCID ID:

ANALYSIS OF THE SYNERGETIC MODEL OF MENTAL SPACE CONSTRUCTION

16 березня 2022 р. Міністерство закордонних справ Турецької Республіки оприлюднило чергову заяву з нагоди «річниці» анексії Криму Російською Федерацією [1], у який зовнішньополітичне відомство засудило незаконний референдум, проведений на території української Автономної Республіки вісім років тому. Безсумнівно, офіційна Анкара залишається послідовною в підтримці суверенітету та територіальної цілісності свого стратегічного партнера – України, у т. ч. на міжнародно-політичних майданчиках (щодо цього яскравим свідченням є патерни голосування Туреччини в рамках Генеральної Асамблеї ООН). Проте позиція адміністрації президента Ердогана щодо російської «спеціальної військової операції» (читається як війна), яку розгорнуто на території України 24 лютого 2022 р., є досить суперечливою. У своїй негайній офіційній відповіді на цей несправедливий і незаконний акт Кремля МЗС Туреччини назвало атаку збройних сил РФ проти України неприйнятною та такою, що становить серйозну загрозу безпеці регіону й світу, засудивши саму ідею «зміни кордонів за допомогою зброї» [2]. Особливе значення також мала різка критика з боку Туреччини прийнятого незадовго до цього рішення Росії про визнання так званих Донецької та Луганської народних республік, постачання стратегічно важливих військових потужностей у вигляді безпілотників, блокування доступу до проток Босфор і Дарданелли для нетурецьких військових кораблів, а також мирні зусилля президента Ердогана щодо реанімування комунікації між Москвою та Києвом на найвищому рівні. Однак офіційна Анкара дотепер відмовляється приєднатися до союзників по НАТО й партнерів із ЄС у їхній санкційній політиці проти режиму президента Путіна, а також залишила повітряний простір Туреччини відкритим для російських літаків і навіть виступила із засудженням дискримінаційного ставлення до росіян та російської культури в деяких західних країнах. У цій статті розкрито таке питання: чи є вищевказані факти епізодичним проявом

подвійних стандартів або ж є частиною системної політики балансування між Росією й Заходом із боку Туреччини під керівництвом президента Ердогана.

Ключові слова: російсько-українська війна, Туреччина, Ердоган, Зеленський, Путін, мирні зусилля, човникова дипломатія.

1. INTRODUCTION

These days the Ukrainian people have to endure the greatest sufferings since the end of WWII. The conflict that sparked back in 2014 and has costed thenceforth thousands of lives turned into a great Russia's war against Ukraine and an unprecedented in the modern history of Europe humanitarian crisis. In the very heart of the continent, millions of civilians, including elderly people and the ones with chronic diseases, pregnant women and children, have found themselves in the epicenter of hostilities, suffering from shelling, in need of food, drinking water and medicines. Following weeks of threats and failed diplomatic attempts, this is what a broad Russian military offensive has brought to Ukrainians since launched at 4 a.m. of 24 February 2022. In his concomitant television address (reads as declaration of war), Vladimir Putin announced a «special military operation» to «demilitarize» and «denazify» Ukraine [3]. Since then the latter, including the capital city of Kyiv, has been heavily attacked by the Russian armed forces with international humanitarian law not merely ignored but tossed aside.

According to the Prosecutor General's Office, 8183 crimes of aggression and war crimes have been registered in the two months only¹, whereas the military action against Ukraine claimed the lives of thousands of civilians, including 215 children [4]. Meanwhile, the Office of the UN High Commissioner for Human Rights (OHCHR) has so far recorded 5,718 civilian casualties in the country: 2,665 killed and 3,053 injured amid shelling of peaceful cities from heavy artillery and multiple launch rocket systems, and also indiscriminate missile and air strikes. Apparently, OHCHR believes that the actual figures are considerably higher due to complicated receipt of information from some locations where intense hostilities have been going on [5]. Let alone some indescribable human tragedies, particularly in the besieged city of Mariupol in southern Ukraine, where the lives of tens of thousands including women, children and older people are at stake, or Bucha and Irpin war-torn towns outside Kyiv, with dozens of

¹The article covers a two-month time framework since 24 February 2022.

apartment blocks and houses destroyed, burned-out cars in the street, and mass graves of innocent civilians.

Türkiye, de jure recognized and de facto known strategic partner of Ukraine, remains consistent in decrying the hard stance of the Kremlin towards its neighbor, having never endorsed both the annexation of Crimea and the crisis in Donbas. Turkish Foreign Minister Mevlüt Çavuşoğlu participated on 23 August 2021 in the inaugural summit of the Crimean Platform – an ambitious consultation and coordination format initiated by Ukraine to improve the international response to the ongoing occupation of the peninsula [6]. In the same vein, Turkish MFA Spokesperson Tanju Bilgiç said the results, in so far as they relate to Crimea, of the Russian State Duma elections, held on 17-19 September 2021 also in Crimea, did not have legal validity for Turkey [7]. This goes in keeping with Türkiye's continued support for the Crimean Tatar community in Ukraine, dynamic military-political interaction between Ankara and Kyiv, including in view of the recent deal paving the way for the joint production of Turkey's highly rated Bayraktar TB2 armed drones in Ukraine² and brand-new Quadriga foreign and defense ministerial sessions mechanism, strong trade ties³ to breathe new life with the long-awaited free trade agreement of 3 February 2022, and also massive investment presence of Turkish enterprises in Ukraine.

Not in word but in deed, official Ankara and Recep Tayyip Erdoğan himself have responded accordingly to the ongoing massive war against Ukraine. First and foremost, this refers to the armed drones Turkey started selling to Ukraine in 2019. Turkish officials have refused to disclose how many, but independent estimates report Ukraine has up to 50 Bayraktar TB2s [8]. Following a request made to President Erdoğan by his Ukrainian counterpart Volodymyr Zelensky, Türkiye has now closed the Bosphorus and the Dardanelles Straits to foreign naval ships, taking advantage of its rights under the 1936 Montreux Convention in cases of war. This generally symbolic move, as Russia's Black Sea Fleet is already deployed, still prevents the Russians sending extra ships from the Eastern Mediterranean [9]. Turkey was the one to have voted in favour of the UN General Assembly resolution of 7 April 2022 calling for Russia to be suspended from the Human Rights Council in response to the violations committed by its armed forces in Ukraine [10]. Not to speak of trucks of Turkey's humanitarian

²On 29 September 2021, the Ministry of Defense of Ukraine and Baykar Savunma signed a Memorandum of Cooperation on the construction and technical provision of a joint training and testing center for maintenance, repair, modernization of UAVs and training of personnel related to the use of Bayraktar unmanned aerial vehicles.

³Trade turnover between Ukraine and Turkey increased to some USD7.4 billion in 2021, according to official data, from around USD4.6 billion in 2020.

assistance supplies to Ukrainians in need and those who fled the country [11] and offers to provide ship support for the evacuation of civilians and injured Turkish and other nationals in Mariupol through the sea [12]. The question is whether Türkiye, NATO member state and EU candidate country, does everything in its power to help Ukraine resist Russia in this war and more to the point – whether President Erdoğan's administration has not gone too far with its delicate balancing act between its two partners – Kyiv and Moscow.

2. KEY FINDINGS

Shuttle Diplomacy

So far, Turkey's high-table diplomacy remains a mixture of keeping Ukraine «calm» and Russia «appeased». On March 16th Foreign Minister Mevlüt Çavuşoğlu paid a visit to the Russian Federation and met with his Russian counterpart Sergey Lavrov to discuss the top-priority issue of «ending the war in Ukraine as soon as possible» [13]. The very next day he arrived in Lviv to meet Ukrainian Foreign Minister Dmytro Kuleba and reiterate Türkiye's support for the sovereignty and territorial integrity of Ukraine [14]. Earlier the «Recoding Diplomacy» Antalya Diplomacy Forum was held under the auspices of Recep Tayyip Erdoğan to bring together inter alia the heads of Ukrainian and Russian foreign offices for the first time since the start of the full-scale hostilities [15]. On its sidelines, on March 10th Minister Çavuşoğlu hosted the Türkiye-Ukraine-Russia Trilateral Meeting [16]. With this tripartite format meeting at the level of foreign ministers at a time when the need for peace was greatest, official Ankara articulated its commitment to diplomacy between Russia and Ukraine, and also cemented its ambitions for mediating the conflict settlement.

Along with Foreign Minister, President Erdoğan's Spokesperson İbrahim Kalın has been closely engaged in the diplomatic push for the Russia-Ukraine war resolution. On March 5th he hosted U.S. Deputy Secretary of State Wendy R. Sherman at the Dolmabahçe Presidential Office to discuss mainly the Ukrainian case [17]. Both agreed that the hostilities should stop before bringing on any further destruction and that joint efforts should be intensified in order for the ongoing talks between the sides to yield results. A few days after the Russian military offensive unfolded, Spokesperson Kalın had two consecutive phone talks with U.S. President National Security Advisor Jake Sullivan [18] and President of Russia's Aide on Foreign Policy Yuri Ushakov [19]. Both calls addressed the war in Ukraine and the situation over the Russian-Ukrainian negotiations. To the former, President Erdoğan's confidante reaffirmed Türkiye's support for the territorial integrity, sovereignty and political unity of Ukraine, whereas to the

latter – underscored the need of putting an immediate end to the atmosphere of conflict and tension, in another display of Türkiye's dual diplomatic effort.

Recep Tayyip Erdoğan himself has been in the very heart of intensive diplomatic efforts aimed at reaching peace between Russia and Ukraine. This war has been an item «number one» on the agenda of his latest in-person meetings (with Chancellor Scholz of Germany and President Duda of Poland) and phone talks (with Prime Minister Mark Rutte of the Netherlands, Chancellor Nehammer of Austria, President Pahor of Slovenia, Prime Minister Kishida of Japan, President Vucic of Serbia, President Tokayev of Kazakhstan, President Iohannis of Romania, UN Secretary-General António Guterres, President Biden of the U.S., President Sandu of Moldova, Prime Minister Johnson of the UK, President Michel of the European Council, President Lukashenko of Belarus). The meeting of the Russian and Ukrainian negotiation delegations in Istanbul, hosted by President Erdoğan personally on March 29th, has added positive momentum to the hopes for peace. Through the delegations, the Turkish leader conveyed most heartfelt greetings to both heads of state, each of whom is a «dear friend of him», and called on the parties to put an end to this tragedy [20]. This is how the so-called Istanbul process favoring a peaceful resolution of the conflict has been formalized.

Official Ankara remains constantly in contact with the sides and stands ready to host the peaceful talks. Since February 24th, President Erdoğan spoke by phone with Volodymyr Zelensky and Vladimir Putin four times each in line with Türkiye's desire to crown the peace efforts. The former stands unequivocal in his resolve to host the two leaders for the top-level (and probably the consensus-reaching) negotiations in Istanbul or Ankara. In the meantime, President Erdoğan believes that the Istanbul process continues to preserve its status as the most reliable and shortest way out among the efforts aimed at stopping the war in Ukraine and overcoming the crisis [21]. Yet again, the very day the military action against Ukraine unfolded, addressing the Union of International Democrats delegation, the Turkish leader was cautious in his rhetoric: «We find the military operation Russia has launched against Ukraine unacceptable and we reject it. We are sincerely saddened by such a confrontation between Russia and Ukraine, both of which we consider friendly countries we enjoy close political, economic and social relations with» [22]. This is very much in line with Türkiye's foreign strategy in the recent decades with its high sense of foresight.

NOTHING NEW

The launch of war against Ukraine in late February 2022 has met collective outrage from the international community, with the EU, the UK and the

U.S. imposing a range of economic sanctions on Russia. However, Turkey has refused from joining any restrictive measures. Soon after the massive military action against Ukraine unleashed, Turkish Foreign Minister was very open to utter this decision in his commentary to the national television channel [23]. Later this was echoed by Presidential Spokesman, who said Türkiye had no plans to impose sanctions on Russia at the point in order not to damage strong bilateral economic ties [24]. Clearly, the tough sanctions response from the West has been cratering the ruble these days that cannot but affect Turkey, which is dependent on Russia for natural gas imports, revenues from tourism, grain imports and also export market for construction services and agricultural goods [25]. Amid the runaway inflation this year, which has already eaten incomes and savings of ordinary Turks, that is the good reason why President Erdoğan seeks to work towards de-escalation between Russia and Ukraine.

Turkey – regional heavyweight and part of Euro-Atlantic community – has been consistently «abstracting» itself from the West in its sanctions policy against Russia since the illegal annexation of Crimea and the crisis in Donbas. The EU personal sanctions (asset freezing and restrictions on entry and movement within the EU member states) were first imposed by the Council Decision of 17 March 2014 against a group of Russian officials in response to their actions undermining or threatening the territorial integrity, sovereignty and independence of Ukraine. The initial sanctions list, to which the United States and over a dozen other countries acceded (among them – Canada, Australia, Japan, Switzerland), included 21 names [26]. As of 28 February 2022, the EU restrictive measures have been extended to 696 individuals and 56 legal entities [27]. Recently the U.S. and European nations agreed to impose the most potentially crippling financial penalties yet on Moscow, including the central bank restrictions and cutting key Russian banks out of the SWIFT system. Even more expansive measures, i.e. the mechanics of how to spare Russia's oil and natural gas exports, are now underway.

Meanwhile, official Ankara has never joined its Western partners in their united response to the annexation of Crimea and the destabilization of Ukraine. Today, after any cross-border transactions with MasterCard and Visa cards became unavailable for Russians, Turkey has been on a sketchy list of the countries accepting Mir cards (the ones of the central Russian payment system). In the case of foreign trips, the Bank of Russia «kindly» advised Russian citizens to use the latter in Turkey, Vietnam, Armenia, Belarus, Kazakhstan, Kyrgyzstan, Tajikistan, and even South Ossetia and Ab-

khazia [28]. Given the peculiarities of wartime, on the eve of the new tourist season Turkey is now looking for ways to circumvent sanctions so that more Russians can fly in, including with plans to establish a special airline for transporting them to Antalya. That is another display of the extent Türkiye's ties with Russia have long shaped its commitment to avoid confronting the Kremlin directly. The economic bounds, along with Erdoğan's close personal working relationship with Putin, their shared vision of national sovereignty and suspicions of Western intentions in the Caucasus and Central Asia, stakes in the Black Sea based on defending the status quo [29], and also reluctant partnering in operations in Syria, Libya and the Nagorno Karabakh remain an essential factor in avoiding the sanctions decision.

STAB IN THE BACK

Amid the intensifying Russia's war against Ukraine, official Ankara has neither imposed economic sanctions on Moscow, nor has it closed Turkish airspace to Russian traffic. Flight bans placed on Russian aircraft have been part of a slate of punitive measures amid Russia's invasion of Ukraine. The states that have banned Russia – i.e. barring any plane owned, chartered or otherwise controlled by a Russian person – from flying over their airspace include the U.S., the UK, Canada, the EU countries and some other European nations, including Switzerland [30]. The closure of airspace and sanctions imposed on Russian airlines and companies were meant to isolate Russia and restrict its international traffic in response to the actions against Ukraine. Yet, the country remains connected to the world largely due to the enormous flow of flights with Turkey [31]. The decision of Türkiye to have its airspace open for «both strategic and humanitarian reasons» was voiced on March 4th by Foreign Minister Mevlüt Çavuşoğlu [32]. Not to speak of its candidate affiliation with the EU, Turkey is seemingly the only NATO ally, which has not prohibited Russian carriers from entering its sky to become, instead, a major hub for Russian air travel amid global sanctions.

ALL ABOUT HUMANITY

In another unexpected move given the scale of the suffering of Ukrainian civilians at the hands of Russia, addressing his ruling AK (Adalet ve Kalkınma Partisi) Party's parliamentary group meeting of March 9th, President Erdoğan condemned the present rhetoric against Russians in the public domain as the one fueling a climate of hatred and casting a shadow over Ukraine's legitimate struggle against Russian military. The Turkish leader warned the West of facing the malady of racism that has spread over the latter's societies like a cancerous cell: «A mentality that discriminated against the oppressed because of their religion, origin, or skin color could have no

tie with humanity or civilization. Just as we cannot accept the fact that Ukraine is being left alone, we reject the practices resembling a witch hunt against the Russian people, the Russian literature, students, or artists as well» [33]. That is another message Türkiye, a neighbor of both Russia and Ukraine in the Black Sea, sends to the world amid the crisis which has now evolved into a tragedy: well, it's apples and oranges. Just as much as official Ankara maintains its policy of supporting territorial integrity and sovereignty of Ukraine, it would never slip into a dangerous confrontation with Russia and dehumanization of its people.

Apparently, the message had been voiced before the world community witnessed the «shameful scenes for humanity», as the Turkish MFA itself referred to the images in the press from Bucha and Irpin districts around Kyiv [34]. In its statement of April 6th official Ankara labelled them appalling and worrisome, and also called for identifying those who are responsible and bringing them to account by means of an independent investigation into the issue. Similar was the response of Türkiye's diplomacy towards the April 8th tragic event in the city of Kramatorsk in eastern Ukraine [35], where dozens of people awaiting to be evacuated have lost their lives and been injured as a result of rocket strikes against the railway station. However, the formal statement merely pointed out the «importance and urgency of establishing humanitarian corridors to ensure safe evacuation of civilians» and reiterated the call for an end to this devastating war by declaring a ceasefire immediately. Both messages, meanwhile, failed to include any explicit reference to the ones committing these crimes, in another attempt of demonstrating continued support for Ukraine while not damaging long-term relations with Moscow.

BACK TO S-400 ISSUE

One more eye-catching, though anticipated, step of President Erdoğan's administration was to reject delivering its Russian-made S-400 missile defense systems to Ukraine in order to help it fight the Russian armed forces [36]. The informal idea, put forward by official Washington in late March 2022, has triggered the old discussion over Türkiye's controversial experience of purchasing the S-400s (reportedly, having denied an alternative of U.S.-produced Patriot batteries). Back in 2017, when Turkey signed a missile deal with Russia, it became the first NATO ally to purchase big-ticket military hardware from Moscow and get sanctioned by the U.S. under the Countering America's Adversaries Through Sanctions Act [37]. Allegedly, should Turkey have said yes to the S-400 deal now, it would both address Ukraine's urgent need for sky defense and overhaul the U.S.-Turkey relationship, paving the way for the sale of U.S. Patriots to Turkey and also the reversal of the suspension of the latter from the F-35 program [38]. Actually, let alone technical or contractual reasons (the

S-400 sales agreement says the batteries cannot be given to a third country), there is zero chance that Türkiye ever delivers S-400s to Ukraine, as the move would disrupt its relationship with the Kremlin.

3. CONCLUSION

Türkiye – 70-year-old dedicated NATO ally, formally candidate for the EU membership, and regional power with beyond-regional ambitions – has long pursued a much-criticized compromising policy towards Russia. The «phenomenon» of Turkey walking a careful line between the West and the Kremlin, which drew fresh breath in the epoch of Recep Tayyip Erdoğan's presidency, has been particularly manifesting itself amid the ongoing Russia's invasion of Ukraine. In line with its unwavering solidarity with Ukraine, official Ankara has resolutely decried the «special military operation» to have turned into the «war» against Ukraine in its own rhetoric. Since the brutal Russian-Ukrainian escalation in February 2022, President Erdoğan himself has been at the forefront of peace efforts in-between Moscow and Kyiv eagerly anticipating to host Putin-Zelensky presidential talks. Türkiye's stand for Ukraine has been so far accompanied with the military supplies, including the fleet of Bayraktar TB2 combat drones, implementation of the Montreux Convention's wartime provisions to limit the crossing of Russian warships from the Mediterranean to the Black Sea through its straits, and massive humanitarian assistance to help people affected by the war in and outside Ukraine. At the same time, unlike most of the Euro-Atlantic community of nations, Turkey has refused to impose any sanctions on Russia trying to keep a sort of «active neutrality», dismissed the idea of transferring its S-400 missile defense systems to Ukraine to help Kyiv resist Russian troops, and never closed its airspace to Russian traffic. This is how the multifaceted foreign and security policy of official Ankara looks like: kind of «combining the incompatible» and defending fiercely its right to pursue one's own strategy without looking back at both Western allies and Eastern partners. While the warfare has been still a harsh reality, Turkey – neighbor and friend to both Ukraine and Russia – is likely to keep on skillfully balancing «between the bear and the dragon».

REFERENCES

1. Ministry of Foreign Affairs of the Republic of Türkiye (2022, March 16). Press Release No. 88 Regarding the Eighth Anniversary of the Illegal Annexation of Crimea. URL: https://www.mfa.gov.tr/no_-88_-kirim-in-yasadisi-ilhakinin-sekizinci-yildonu-mu-hk.en.mfa.

2. Ministry of Foreign Affairs of the Republic of Türkiye (2022, February 24). *Press Release*, No. 62: Regarding the Russian Federation's Military Operation Against Ukraine. URL: https://www.mfa.gov.tr/no_-62_-rusya-federasyonu-tarafindan-ukrayna-ya-yonelik-baslatilan-askeri-operasyon-hk.en.mfa.
3. Ho, V. (2022, February 24). First Thing: Putin unleashes Russian invasion of Ukraine. *The Guardian*. URL: <https://www.theguardian.com/us-news/2022/feb/24/first-thing-putin-declares-war-russia-invades-ukraine>.
4. Prosecutor General's Office of Ukraine (2022, April 25). Crimes committed during full-scale invasion of the RF as of 25.04.2022. URL: <https://www.facebook.com/photo/?fbid=357039003125606&set=pcb.357039033125603>.
5. Office of the UN High Commissioner for Human Rights (2022, April 25). Ukraine: civilian casualty update of 25.04.2022. URL: <https://www.ohchr.org/en/news/2022/04/ukraine-civilian-casualty-update-25-april-2022>.
6. Ministry of Foreign Affairs of Ukraine (2021, August 23). Joint Declaration of the International Crimea Platform Participants. URL: <https://mfa.gov.ua/en/news/joint-declaration-international-crimea-platform-participants>.
7. Ministry of Foreign Affairs of the Republic of Türkiye (2021, September 20). Statement of the Spokesperson of the Ministry of Foreign Affairs, Ambassador Tanju Bilgiç in Response to a Question Regarding the Elections Held in Crimea. URL: https://www.mfa.gov.tr/sc_-40_-krim-da-gerceklestirilen-secimler-hk-sc.en.mfa.
8. Weaver, M. (2022, March 17). What weapons have other countries supplied to Ukraine? *The Guardian*. URL: <https://www.theguardian.com/world/2022/mar/17/what-weapons-have-other-countries-supplied-to-ukraine>.
9. Bechev, D. (2022, March 2). Turkey, between a rock and a hard place on Russia. *POLITICO*. URL: <https://www.politico.eu/article/turkey-between-a-rock-and-a-hard-place-on-russia/>.
10. United Nations (2022, April 7). UN General Assembly votes to suspend Russia from the Human Rights Council. URL: <https://news.un.org/en/story/2022/04/1115782>.
11. Daily Sabah (2022, April 21). Turkey sends more humanitarian aid to Ukraine amid Russian invasion. *Daily Sabah*. URL: <https://www.dailysabah.com/politics/diplomacy/turkey-sends-more-humanitarian-aid-to-ukraine-amid-russian-invasion>.
12. *Hürriyet Daily News* (2022, April 3). Turkey can conduct evacuation from Mariupol by sea: Defense Minister. *Hürriyet Daily News*. URL: <https://www.hurriyetaidailynews.com/turkey-can-conduct-evacuation-from-mariupol-by-sea-defense-minister-172704>.
13. Ministry of Foreign Affairs of the Republic of Türkiye (2022, March 16). Visit of Foreign Minister Mevlüt Çavuşoğlu to the Russian Federation. URL: <https://www.mfa.gov.tr/sayin-bakanimizin-rusya-federasyonu-nu-ziyareti--16-mart-2022.en.mfa>.
14. Ministry of Foreign Affairs of the Republic of Türkiye (2022, March 17). Visit of Foreign Minister Mevlüt Çavuşoğlu to Ukraine. URL: <https://www.mfa.gov.tr/sayin-bakanimizin-ukrayna-yi-ziyareti--17-mart-2022.en.mfa>.
15. Ministry of Foreign Affairs of the Republic of Türkiye (2022, March 13). 2nd Antalya Diplomacy Forum. URL: <https://www.mfa.gov.tr/ikinci-antalya-diplomasi-forumu-11-13-mart-2022.en.mfa>.

16. Ministry of Foreign Affairs of the Republic of Türkiye (2022, March 10). Türkiye-Russia-Ukraine Trilateral Foreign Ministers Meeting. URL: <https://www.mfa.gov.tr/turkiye-rusya-ukrayna-uclu-disisleri-bakanlari-toplantisi--10-mart-2022.en.mfa>.

17. Presidency of the Republic of Türkiye (2022, March 5). Meeting between Presidential Spokesperson İbrahim Kalın and US Deputy Secretary of State Wendy R. Sherman. URL: <https://www.tccb.gov.tr/en/spokesperson/1696/135875/meeting-between-presidential-spokesperson-ibrahim-kalin-and-us-deputy-secretary-of-state-wendy-r-sherman>.

18. Presidency of the Republic of Türkiye (2022, February 28). Phone Call between Presidential Spokesperson İbrahim Kalın and U.S. National Security Advisor Jake Sullivan. URL: <https://www.tccb.gov.tr/en/spokesperson/1696/135856/phone-call-between-presidential-spokesperson-ibrahim-kalin-and-u-s-national-security-advisor-jake-sullivan>.

19. Presidency of the Republic of Türkiye (2022, February 28). Phone Call between Presidential Spokesperson İbrahim Kalın and Russian Presidential Aide Yuri Ushakov. URL: <https://www.tccb.gov.tr/en/spokesperson/1696/135857/phone-call-between-presidential-spokesperson-ibrahim-kalin-and-russian-presidential-aide-yuri-ushakov>.

20. Presidency of the Republic of Türkiye (2022, March 29). «A fair peace will have no losers». URL: <https://www.tccb.gov.tr/en/news/542/136295/-a-fair-peace-will-have-no-losers->.

21. Presidency of the Republic of Türkiye (2022, April 22). Phone Call with Prime Minister Mark Rutte of the Netherlands. URL: <https://www.tccb.gov.tr/en/speeches-state-ments/558/136584/phone-call-with-prime-minister-mark-rutte-of-the-netherlands->.

22. Presidency of the Republic of Türkiye (2022, February 24). «The military operation Russia has launched against Ukraine is unacceptable». URL: <https://www.tccb.gov.tr/en/news/542/135778/-the-military-operation-russia-has-launched-against-ukraine-is-unacceptable->.

23. Daily Sabah (2022, March 1). Turkey has no intention of joining sanctions against Russia. Daily Sabah. URL: <https://www.dailysabah.com/politics/diplomacy/turkey-has-no-intention-of-joining-sanctions-against-russia>.

24. Hürriyet Daily News (2022, March 2). No plans to impose sanctions against Russia: Spokesperson. Hürriyet Daily News. URL: <https://www.aa.com.tr/en/russia-ukraine-crisis/turkiye-has-no-plans-to-impose-sanctions-on-russia-turkish-politician/2521887>.

25. Bechev, D. (2022, March 2). Turkey, between a rock and a hard place on Russia. POLITICO. URL: <https://www.politico.eu/article/turkey-between-a-rock-and-a-hard-place-on-russia/>.

26. Official Journal of the European Union (2014, March 17). Council Decision 014/145/CFSP of 17 March 2014. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A32014D0145>.

27. Official Journal of the European Union (2022, February 28). Council Decision 2022/337/CFSP of 28 February 2022. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A32022D0337>.

28. Bank of Russia (2022, March 6). Visa and MasterCard payment cards continue to operate as normal in Russia. URL: <https://www.cbr.ru/eng/press/event/?id=12741>.

29. Devlen, B. (2014, May). «Don't poke the Russian bear»: Turkish policy in the Ukrainian crisis. Norwegian Peacebuilding Resource Centre. URL: <https://www.files.ethz.ch/isn/180832/a5fa13f65a0a0fcede44339be2957279.pdf>.
30. Rojanasakul, M. & Wu, J. (2022, March 2). Where Russia Is Banned From Flying – And Who It's Banned in Retaliation. Bloomberg. URL: <https://www.bloomberg.com/graphics/2022-russia-ukraine-flight-bans/>.
31. Sena, G. (2022, March 6). Turkey became key for those who need to fly between Russia and America or the rest of Europe. Aviacionline. URL: <https://www.aviacionline.com/2022/03/turkey-became-key-for-those-who-need-to-fly-between-russia-and-america-or-the-rest-of-europe/>.
32. Reuters (2022, March 4). Turkey says situation in Ukraine worsening, Turkish air space to remain open. Reuters. URL: <https://www.reuters.com/world/turkey-says-situation-ukraine-worsening-turkish-air-space-remain-open-2022-03-04/>.
33. Presidency of the Republic of Türkiye (2022, March 9). «We have displayed a principled and conscientious stance in the face of the crises in our region». URL: <https://www.tccb.gov.tr/en/news/542/135913/-we-have-displayed-a-principled-and-conscientious-stance-in-the-face-of-the-crises-in-our-region->.
34. Ministry of Foreign Affairs of the Republic of Türkiye (2022, April 6). Press Release No. 120 Regarding Images in the Press from Bucha and Irpin Districts Around Kyiv. URL: https://www.mfa.gov.tr/no_-120_-kiev-yakinlarindaki-bucha-ve-irpin-bolgelerinden-gelen-goruntuler-hk.en.mfa.
35. Ministry of Foreign Affairs of the Republic of Türkiye (2022, April 8). Press Release No. 124 Regarding the Rocket Attack in Ukrainian City of Kramatorsk. URL: https://www.mfa.gov.tr/no_-124_-ukrayna-nin-kramatorsk-sehrinde-meydana-gelen-saldiri-hk.en.mfa.
36. Daily Sabah (2022, March 24). Turkey says idea to send its S-400s to Ukraine 'quite unrealistic'. Daily Sabah. URL: <https://www.dailysabah.com/business/defense/turkey-says-idea-to-send-its-s-400s-to-ukraine-quite-unrealistic>.
37. Erdemir, A. (2021, June 1). Turkey Undermines NATO, Yet Again. The Globalist. URL: <https://www.theglobalist.com/turkey-undermines-nato-yet-again/>.
38. Cenciotti, D. (2022, March 24). Turkey Will Not Transfer Its S-400 Systems To Ukraine. The Aviationist. URL: <https://theaviationist.com/2022/03/24/turkey-s400-ukraine/>

Матеріал надійшов до редакції 15.09.2022 р.

УДК

Наталія Романюк,

кандидат географічних наук, доцент кафедри
міжнародних відносин і регіональних студій,
Волинський національний університет імені Лесі Українки,
romaniuk.natalia@vnu.edu.ua
ORCID ID: 0000-0003-0682-1793;

Валентина Нечипорук,

викладач географії, викладач вищої категорії, викладач-методист,
Комунальний заклад вищої освіти «Волинський медичний інститут»
Волинської обласної ради
DOI

ПЕРСПЕКТИВИ ЧЛЕНСТВА УКРАЇНИ В ЄС У КОНТЕКСТІ РОСІЙСЬКОЇ АГРЕСІЇ¹

У статті розглянуто європейську інтеграцію України в умовах активної фази російсько-української війни, яка розпочалася в лютому 2022 р. Проаналізовано особливості євроінтеграційних прагнень України на шляху всупу до ЄС. Охарактеризовано процедуру всупу країни-кандидата на вступ до ЄС відповідно до Договорів ЄС і критерії членства. Визначено основні кроки України на шляху вступу, починаючи з 28 лютого 2022 р., коли вона подала заявку на членство в ЄС.

У статті дано оцінку діяльності структур ЄС щодо розгляду заявки України на вступ до ЄС та проаналізовано рішення, прийняті ними. Визначено можливі варіанти отримання статусу країни-кандидата й початку переговорів. Порівняно процес вступу України до ЄС з іншими країнами-кандидатами. Проаналізовано позицію низки країн-членів ЄС щодо перспектив членства України в ЄС. Визначено групу держав, які підтримують Україну на цьому шляху, і групу тих, які виступають проти вступу нашої країни до ЄС.

Зазначено, що отримання статусу держави-кандидата на вступ до ЄС свідчитиме про те, що Україна згодом стане членом ЄС і на неї пошириться

¹Статтю підготовлено в межах проекту «Студії ЄС у ВНУ імені Лесі Українки» програми Європейського Союзу ERASMUS+ на пряму кафедра Жана Моне (№ 611478-EPP-1-2019-1-UA-EPPJMO-CHAIR)

політика розширення. Цей статус стане поштовхом до продовження реформ і трансформацій в усіх сферах та подальшої інтеграції України до спільного ринку ЄС. Україна як країна-кандидат, отримає доступ до фінансових інструментів ЄС, які допоможуть краще провести реформи й імплементувати законодавство Євросоюзу.

Зроблено прогноз щодо початку переговорів про вступ для України. Запропоновано оптимістичний прогноз, який передбачає, що переговори розпочнуться у 2023 р., коли закінчиться активна фаза російсько-української війни, і їх початок залежатиме від політичної волі держав-членів ЄС, і песимістичний, який полягає в тому, що розпочати переговори про членство Україна не зможе до припинення війни з Росією, яка може тривати кілька років і може загальмуватися до вирішення базових безпекових питань.

Ключові слова: європейська інтеграція, Європейський Союз, член ЄС, країна-кандидат, російська агресія.

Romaniuk Nataliia,

Lesya Ukrainka Volyn National University,

ORCID ID: 0000-0003-0682-1793;

Валентина Нечипорук,

Комунальний заклад вищої освіти «Волинський медичний інститут»

Волинської обласної ради

PROSPECTS OF UKRAINE'S EU MEMBERSHIP IN THE CONTEXT OF RUSSIAN AGGRESSION

The article is devoted to the European integration of Ukraine in the active phase of the Russian-Ukrainian war, which began in February 2022. It analyzes the features of Ukraine's European integration aspirations towards joining the EU. The procedure of accession of the candidate country to the EU in accordance with the EU Treaties and the criteria of membership are described. Ukraine's main steps towards accession have been identified since 28 February 2022, when it applied for EU membership.

The article assesses the activities of EU structures in considering Ukraine's application for EU membership and analyzes the decisions taken by them. Possible options for obtaining the status of a candidate country and starting negotiations have been identified. The process of Ukraine's accession to the EU was compared with other candidate countries. The position of a number of EU member states on the prospects of Ukraine's membership in the EU is analyzed. A group of countries that support Ukraine on this path and a group of countries that oppose our country's accession to the EU have been identified.

It is determined that obtaining the status of a candidate country for accession to the EU will indicate that Ukraine will later become a member of the EU and will be subject to enlargement policy. This status will be an impetus for the continuation of reforms and transformations in all areas and further integration of Ukraine into the EU common market. As a candidate country, Ukraine will have access to EU financial instruments that will help better reform and implement EU legislation.

The author makes a forecast for the start of accession talks for Ukraine. An optimistic forecast is proposed, which assumes that the talks will begin in 2023, when the active phase of the Russian-Ukrainian war ends, and their beginning will depend on the political will of EU member states. It is that Ukraine will not be able to start membership talks until the end of the war with Russia, which may last several years and may slow down until basic security issues are resolved.

Key words: European integration, European Union, EU member, candidate country, Russian aggression.

1. ВСТУП

Постановка проблеми. Європейська інтеграція України – складний, багаторівневий процес у різних сферах суспільного життя. Інтеграція України до ЄС є стратегічним вибором українського суспільства, підтвердженим багатьма випробуваннями. Курс України на вступ до ЄС зафіксований у низці концептуальних документів із питань зовнішньої політики: у Законі України «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики», Конституції України, Стратегії зовнішньополітичної діяльності України.

Важливим документом, який наближає Україну до ЄС, є Угода про асоціацію з ЄС, що набула чинності у 2017 р. Україна рухається на шляху до ЄС поступово, можливо, не так швидко, як хотілося. З одного боку, існує чимало внутрішніх проблем, що вповільнюють проєвропейські реформи. З іншого боку, існують негативні зовнішні чинники, котрі перешкоджають цьому процесу, зокрема російська агресія.

Однак Росія, яка намагається протидіяти європейській та євроатлантичній інтеграції України, навряд чи розраховувала, що її агресія щодо України (у т.ч. військові дії) може призвести до зворотного ефекту. Наприклад, окупація Криму й частини районів Донбасу не стали на перешкоді курсу України в напрямі Євросоюзу, а російсько-українська війна, активна фаза якої розпочалася у 2022 р., підкреслила безальтернативність євроінтеграційного курсу та стала ключовим мотивом для впровадження змін в Україні.

Актуальним є дослідження відносин України і ЄС у контексті російсько-української війни, оскільки вже з упевненістю можна сказати, що ЄС залишається надійним партнером України на шляху відсічі російському агресору, а вступ України до ЄС – стратегічно важливим зовнішньополітичним завданням нашої держави.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Окремі аспекти проблеми впливу російського фактора на євроінтеграційні прагнення України стали предметом наукових розвідок ряду українських науковців. Зокрема, можна назвати працю С. Солодкого «Інтеграція України до ЄС: російський чинник», у якій автор аналізує, як Росія створювала перешкоди на євроінтеграційному шляху України з 2014 р. Утім, подальші агресивні дії РФ і посилення російських впливів у низці країн ЄС вимагають подальших досліджень у цьому напрямі.

Ураховуючи, що це дослідження стосується сучасного періоду, із моменту початку активної фази російсько-української війни (24 лютого 2022 р.), то ґрунтовні наукові праці з цієї теми відсутні. Проте є низка аналітичних статей у ЗМІ України. Заслужують на увагу публікації редактора «Європейської правди» С. Сидоренка «Кандидатський максимум: як Єврокомісія планує просувати Україну до членства у ЄС» [16] і «Дорога до членства: що пообіцяли та що загальмували на «українському саміті» ЄС» [15], котрі стосуються проблем і перспектив вступу України до ЄС у контексті російсько-української війни 2022 р. Про переваги статусу кандидата на членство в ЄС ідеться в статті аналітикині Центру «Нова Європа» М. Фахурдінової «Фінансування та поштовх до реформ: що дасть Україні статус кандидата на членство в ЄС» [22].

У дослідженні також використано офіційні публікації (виступи) з цього питання Президента України В. Зеленського, Міністра закордонних справ України Д. Кулеби, віцеприм'єр-міністра з питань європейської і євроатлантичної інтеграції О. Стефанишиної, очільників інституцій ЄС, лідерів країн-членів ЄС.

Мета дослідження – проаналізувати процес вступу України до ЄС, окреслити перспективи членства нашої держави в цій організації в контексті активної фази російсько-української війни.

2. РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Політика України щодо розбудови відносин із Європейським Союзом формується з моменту здобуття нею незалежності та впроваджується на основі концептуальних документів. Зокрема, у Законі України від 1 липня

2010 р. «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики» (стаття 11) однією з основоположних засад зовнішньої політики України є забезпечення інтеграції України в європейський політичний, економічний, правовий простір із метою набуття членства в ЄС [6].

Незворотність курсу України на європейську інтеграцію, метою якої є набуття членства в Європейському Союзі, відображена в Постанові «Про підтвердження курсу України на інтеграцію до Європейського Союзу та першочергові заходи в цьому напрямі» від 13 березня 2014 р. [11].

Черговий крок на шляху до досягнення кінцевої мети європейської інтеграції – набуття повноправного членства України в Європейському Союзі – підписання й ратифікація у 2014 р. Угоди про асоціацію між Україною та ЄС [19]. Хоча ця Угода не передбачала членства в ЄС, відносини сторін почали розбудовуватись у якісно новому форматі політичної асоціації й економічної інтеграції. Незмінний курс України на вступ до ЄС задекларований і в Стратегії зовнішньополітичної діяльності України (липень, 2021 р.). Серед пріоритетів Стратегії – повноправне членство України в ЄС і НАТО [21].

Із початком російської агресії проти нашої держави у 2014 р., Європейський Союз послідовно відстоював незалежність, суверенітет і територіальну цілісність України, не визнавав незаконної окупації Росією АР Крим, здійснював активні зусилля, спрямовані на врегулювання конфлікту на сході України, спричиненого й підтримуваного Росією.

Із початком активної фази російської агресії проти України, яка розпочалась у лютому 2022 р., країни ЄС залишаються вірними союзниками нашої держави у відсічі агресору. Протягом цього періоду ЄС демонструє свою політичну, оборонну та військову підтримку Україні, надає фінансову й гуманітарну допомогу, підтримує прагнення України стати повноправним членом ЄС.

Ще у 2014 р. у Постанові «Про підтвердження курсу України на інтеграцію до Європейського Союзу та першочергові заходи в цьому напрямі» відзначено, що Україна як європейська держава, яка поділяє спільну історію й цінності з країнами Європейського Союзу, має право подати заявку на набуття членства в Європейському Союзі відповідно до статті 49 Договору про Європейський Союз [11].

В Угоді про асоціацію Україна називається європейською країною, яка поділяє спільну історію й спільні цінності з державами-членами Європейського Союзу та налаштована підтримувати ці цінності. У цьому документі також зазначено про європейську ідентичність України, а також

про те, що ЄС визнає європейські прагнення України й вітає її європейський вибір [19].

Невдовзі після російського вторгнення, 28 лютого 2022 р., Президент України Володимир Зеленський підписав заявку про вступ до Європейського Союзу. Він звернувся до лідерів інституцій ЄС щодо невідкладного приєднання України за новою спеціальною процедурою [7]. Словаччина запропонувала створити таку спеціальну (спрощену) процедуру приєднання України до ЄС [17]. Незважаючи на це, Україну, очевидно, чекає нелегкий шлях вступу до ЄС, оскільки сам цей процес, який визначається Договорами ЄС, досить складний і багатоетапний.

Передусім, країна-кандидат повинна відповідати Копенгагенським критеріям, які прийнято в 1993 р. на саміті Європейської ради в Копенгагені та в грудні 1995 р. підтверджені на Мадридському засіданні цієї інституції [8]. Копенгагенські критерії загалом визначають вимоги до країн-кандидатів і поділяються на три групи: економічні, політичні та «членські». Чіткої конкретизації, що саме включає кожен із критеріїв у зведеному вигляді, документи ЄС не містять. Водночас аналіз вимог до країн-кандидатів дає змогу уявити основні складники кожної групи критеріїв [5]: забезпечення свободи парламентських, президентських виборів і виборів до місцевих органів влади; створення та розширення діяльності демократичних інституцій, неурядових організацій, незалежних засобів масової інформації; прийняття законодавства, що надійно захищає права меншин, і створення відповідних установ; посилення боротьби з організованою злочинністю та корупцією; вирішення питань правового забезпечення й посилення спроможності боротьби з відмиванням коштів; створення надійно чинних інститутів у сфері юстиції та внутрішніх справ; здійснення заходів із протидії дискримінації у всіх сферах суспільного життя; гарантії незалежності судової влади, покращення функціонування судів; захист особистих свобод.

Основні складники економічних критеріїв – макроекономічна стабільність, здійснення адміністративної реформи та структурних реформ, наявність ринкових інститутів, лібералізація торговельного режиму, відповідне правове забезпечення ринкових перетворень, поліпшення умов конкуренції, створення середовища, сприятливого для підприємницької діяльності; сприятливого інвестиційного клімату; підвищення кваліфікації робочої сили; поліпшення структури та диверсифікація експорту; реалізація промислової політики, спрямованої на зниження матеріало- й енергоємності виробництва.

«Членські» критерії – визнання, прийняття, виконання та правове застосування «спільного доробку» ЄС (*acquis communautaire*), тобто сукупності правових документів, напрацьованих ЄС (договори, постанови, директиви й інші акти) [8]. Досягнення цього критерію – ключовий аспект підготовки до членства в ЄС, який вимагає не лише включення *acquis* до національного законодавства, а й забезпечення його дієвого застосування через відповідно пристосовані адміністративні та судові структури.

Процедура вступу до ЄС, затверджена в Договорах Європейського Союзу, уключає п'ять етапів: консультативний (перед поданням заяви); оцінний (між поданням заяви й початком переговорів); переговорний (між початком і завершенням переговорів про вступ); ратифікаційний (між підписанням угоди про вступ та її ратифікацією); імплементаційний.

Із погляду послідовності дій і реалізації повноважень окремих інституцій ЄС (Європейської ради, комісії та парламенту) процедура вступу для країн, які ставали членами ЄС у 2004 і 2007 рр., передбачала такі кроки [4]:

- 1) європейська держава подає заяву про членство до Європейської ради;
- 2) Рада звертається до Європейської комісії з проханням підготувати висновок («Оріпіоп» / «Avis») щодо заяви;
- 3) Комісія представляє Європейській раді висновок («оцінку»);
- 4) Рада одноголосно приймає рішення розпочати переговори з державою-кандидатом;
- 5) Європейська комісія пропонує, а Рада одноголосно затверджує основні складові частини й принципи позиції ЄС на переговорах із державою-кандидатом;
- 6) Рада проводить переговори з державою-кандидатом;
- 7) між ЄС і державою-кандидатом узгоджується та укладається окрема угода стосовно проекту Договору про вступ;
- 8) Договір направляється до Ради та Європейського парламенту;
- 9) Європейський парламент схвалює Договір більшістю голосів;
- 10) Європейська рада одноголосно затверджує Договір;
- 11) держави-члени та держава-кандидат офіційно підписують Договір про вступ;
- 12) держави-члени й держава-кандидат ратифікують Договір про приєднання країни-кандидата (чи країн-кандидатів) відповідно до їхніх конституційних норм. Зі сторони держав-членів діє правило однастайності: якщо хоча б в одній із них договір не ратифікується, то вступ блокується. Зі сторони країн-кандидатів цей принцип не діє, якщо договір про приєднан-

Таблиця 1

Тривалість процедурних стадій при розширенні ЄС у 2004 і 2007 рр.*

Країна	Дата підписання Угоди про асоціацію	Уведення в дію Угоди про асоціацію	Дата подачі заявки про вступ до ЄС	Дата початку переговорів про вступ	Дата вступу
Болгарія	03. 1993	02.1995	12.1995	02.2000	01.2007
Естонія	06.1995	02.1998	11.1995	03.1998	05.2004
Кіпр	12.1972	06.1973	07.1990	03.1998	05.2004
Латвія	06.1995	02.1998	10.1995	02.2000	05.2004
Литва	06.1995	02.1998	12.1995	02.2000	05.2004
Мальта	12.1970	04.1997	07.1990	02.2000	05.2004
Польща	12.1991	02.1994	04.1994	03.1998	05.2004
Румунія	02.1993	02.1995	04.1994	02.2000	01.2007
Словаччина	10.1993	02.1995	06.1995	02.2000	05.2004
Словенія	06.1996	02.1998	06.1996	03.1998	05.2004
Угорщина	12.1991	02.1994	03.1994	03.1998	05.2004
Чехія	10.1993	02.1995	01.1996	03.1998	05.2004

*Складено автором за: [23].

ня не ратифікується однією з країн-кандидатів, це не є перешкодою для його вступу в силу в державах-членах ЄС та інших країнах-кандидатах;

13) набуття договором чинності з визначеної сторонами дати.

Дотримання всіх вимог процедури вимагало складних переговорів й узгоджень позицій протягом тривалого часу для країн під час розширення ЄС у 2004 і 2007 рр. (табл. 1).

Потрібно зауважити, що процедура вступу й «традиції процесу розширення» дещо спростилися, що можна спостежити на прикладі тих країн, які є офіційними кандидатами на вступ до ЄС (Албанія, Сербія, Північна Македонія, Чорногорія). Із погляду послідовності дій, процедура вступу сьогодні передбачає такі кроки [16]:

– держава передає до ЄС заявку на членство;

- представники держав-членів дають згоду на те, щоби почати розгляд заявки, і доручають Єврокомісії перевірити, чи відповідає претендент необхідним критеріям;
- Єврокомісія розробляє й надсилає цьому претенденту індивідуальний «анкету-опитувальник» (questionnaire) із запитаннями про стан справ у державі-претендентці;
- держава надає відповіді на ці запитання;
- Єврокомісія опрацьовує відповіді на «опитувальник» і надає висновок про те, що держава може бути кандидатом на членство й спроможна провести реформи та змінити своє законодавство до рівня, необхідного для вступу в ЄС;
- Європейська рада визнає державу офіційним кандидатом й ухвалює рішення про початок переговорів про вступ;
- переговори щодо 33 глав договору про вступ до ЄС (переговори проходять під контролем держав-членів, закриття кожної наступної переговорної глави має бути схвалене консенсусом);
- Європейська рада (після успішного завершення переговорів) консенсусом дає згоду на приєднання держави до ЄС, визначається дата вступу й проходять усі необхідні юридичні процедури;
- держава-кандидат стає державою-членом ЄС.

Відсутність обмежень стосовно термінів кожної процедурної стадії розгляду заяви про вступ дає змогу стримувати процес розширення до моменту якісних внутрішніх перетворень усередині ЄС і прискорити трансформації в країнах-кандидатах або їх можна пришвидшити, не порушуючи законодавство ЄС. Саме пришвидшення початкових процедурних стадій (із моменту подання заявки до прийняття рішення щодо надання статусу країни-кандидата) і можна розглядати спрощеною процедурою вступу України до ЄС. Так, під час переговорів Президента України та Президента Єврокомісії 18 березня 2022 р. досягнуто домовленості про прискорений шлях («fast track») вступу України до ЄС, що буде застосований уперше під час розширення ЄС і передбачає отримання статусу країни-кандидата за лічені місяці [10].

Наступні етапи на шляху до членства (переговори й прийняття рішення про приєднання держави до ЄС) більш формалізовані, їх неможливо оминати та складно пришвидшити за рахунок лише політичної волі держав-членів ЄС. Єдиний шлях до швидкого членства – це завершення війни, швидке проведення реформ в Україні одночасно з її повоєнною відбудовою.

Процес вступу до ЄС для України розпочався 28 лютого 2022 р., через чотири дні після початку активної фази війни з Росією, коли вона подала заявку про вступ до ЄС. Європейський парламент 1 березня 2022 р. більшістю голосів (637 депутатів проголосували «за») рекомендував надати Україні статус країни-кандидата на вступ, що є необхідною умовою для початку переговорів [3].

Під час екстреного саміту Європейського Союзу у Франції 11–12 березня 2022 р. ЄС наголосив на поглибленні партнерства з Україною, щоб підтримати її на європейському шляху. Ключовим питанням саміту було обговорення заявки України на членство в ЄС. Зокрема, прем'єр-міністр Нідерландів Марк Рютте зазначив, що як такої прискореної процедури вступу до ЄС не існує, а оцінка Єврокомісії може зайняти час. А президент Франції Еммануель Макрон узагалі заявив, що не вважає за можливе розгляд заявки України на вступ до Євросоюзу в умовах війни з Росією [18] і згодом запропонував побудувати ширшу політичну спільноту демократичних держав довкола ЄС для «співробітництва у сфері безпеки, енергетики, транспорту, інвестицій, інфраструктури та пересування людей», критеріями якого будуть географія й загальний набір цінностей [9].

Однак прихильників вступу України до ЄС більше, ніж тих, хто виступає проти. Зокрема, президенти восьми країн-членів ЄС (країни Балтії, Польща, Чехія, Словаччина, Болгарія та Словенія) виступили зі спільною ініціативою для просування євроінтеграції України для того, щоб надати Україні статус країни-кандидата й якнайшвидше почати переговори про вступ. Цю ініціативу підтримала навіть Угорщина, яка загалом скептично ставиться до членства України в ЄС [20]. Президент Литви Гітанас Науседа у Twitter написав: «Після п'яти годин спекотних дискусій лідери ЄС сказали “так” українській євроінтеграції. Процес розпочався. Тепер від нас та українців залежить, як швидко ми його завершимо. Героїчний український народ заслуговує на те, щоб знати, що йому раді в ЄС» [13]. Президенти Польщі й Словаччини оголосили серію візитів до країн Західної Європи, щоб переконати їхніх лідерів надати Україні статус кандидата на членство в Європейському Союзі [14].

Незважаючи на скептичні погляди деяких країн щодо вступу України до ЄС [2; 12], процес євроінтеграції активно продовжується. Першочерговим завданням для України було дати відповіді на «анкету-опитувальник», який потрібний для отримання нашою державою статусу кандидата на членство в ЄС. Опитувальник складається з двох частин: перша містить політичні та економічні критерії, а друга охоплює оцінку відповідності українського законодавства актам права ЄС.

18 квітня 2022 р. Україна надала відповіді на першу частину «опитувальника» від ЄС щодо членства. Невеликий документ обсягом 43 сторінки зі 374 питаннями зрештою виріс до 1156 сторінок відповідей [15]. Відповіді на другу частину опитувальника (280+ сторінок) Україна надала 9 травня 2022 р. [16]. Відповіді на другу частину становлять близько 4000 сторінок, на яких розгорнута картина стану нашого законодавства після восьми років виконання Угоди про асоціацію з ЄС. Європейська комісія отримала відповіді, має проаналізувати їх і презентувати свою думку щодо того, наскільки Україна відповідає Копенгагенським критеріям та рекомендувати, чи надати країні статус кандидата чи ні. Після цього країни ЄС, базуючись на думці Європейської комісії, остаточно мають ухвалити рішення про надання Україні статусу кандидата на членство в ЄС.

За словами високопосадовців ЄС, очікується, що рекомендація Європейської комісії щодо того, чи починати лідерам ЄС обговорювати наступні кроки щодо процесу членства України в ЄС, може бути розроблена в травні та бути готовою до кінця червня [1]. Найближча можливість отримання цього статусу буде вже в червні 2022 р., коли запланований саміт лідерів ЄС.

Офіційні країни-кандидати на вступ до ЄС проходили початкові процедурні стадії не так швидко як Україна (Табл. 2). Наприклад, Сербія подала заявку на членство у грудні 2009 р. На підготовку опитувальника пішов майже рік, а перший варіант відповідей Белград надіслав до Брюсселя за 45 днів, у січні 2011 р. Звіт Єврокомісія із позитивним висновком затвердила лише у жовтні 2011 р., а в березні 2012-го Сербія отримала статус кандидата [24].

Таблиця 2.

Тривалість процедурних стадій вступу до ЄС країн-кандидатів*

Країна-кандидат	Подача заявки на вступ до ЄС	Отримання статусу країни-кандидата	Початок переговорів
Туреччина	1987	1999	2005 – переговори розпочаті
Албанія	2009	2014	2020 – рішення Європейської ради про початок переговорів

Продовження Таблиці 2.

Чорногорія	2008	2010	2012 – переговори розпочаті
Північна Македонія	2004	2005	2020 – рішення Європейської ради про початок переговорів
Сербія	2009	2012	2014 – переговори розпочаті
Україна	2022	2022**	2023***

*Складено автором за: [24].

**Прогнозується отримання статусу країни-кандидата на саміті Європейської ради в червні 2022 р.

*** Оптимістичний прогноз щодо початку переговорів про вступ.

В «опитувальнику» до Сербії було набагато більше питань (2483), ніж до України. Це можна пояснити тим, що на час написання і аналізу опитувальника ще навіть не набула чинності Угода про асоціацію Сербії з ЄС, а Україна вже виконує Угоду про асоціацію 8 років. Щорічні звіти про виконання Угоди сприяли тому, що ЄС знає про Україну багато чого. На момент подання заявки Україна виконала 63 % всіх завдань, що розраховані Угодою про асоціацію з ЄС до 2024 р.

Досвід країн-кандидатів на вступ до ЄС свідчить й про те, що визначеного терміну від отримання статусу країни-кандидата до початку переговорів теж немає, він може сягати від кількох років до кількох десятиліть. Наприклад, Чорногорія і Сербія почала переговори через два роки після отримання статусу кандидата, тоді як Північній Македонії для цього знадобилось аж 15 років (Табл. 2).

Отримання статусу країни-кандидата на вступ до ЄС свідчитиме про те, що країна згодом стане членом ЄС, хоча для цього може знадобитися багато років. Післянабуття Україною офіційного кандидатства на вступ на неї пошириться політика розширення, а на сьогодні на неї поширюється політика сусідства. Надання статусу кандидата стане поштовхом до продовження реформ і трансформацій в усіх сферах та подальшої інтеграції України до спільного ринку ЄС.

Україна як країна-кандидат отримає доступ до фінансових інструментів ЄС, які допоможуть краще провести реформи й

імплементувати законодавство Євросоюзу. До таких інструментів належать єдиний передвступний інструмент (ІРА) для інвестування в соціально-економічну сферу країн-кандидатів; програма IPARD (частина програми ІРА), яка передбачає фінансову та технічну допомогу для розвитку сільських територій і сталого сільськогосподарського сектору, узгодження їхньої аграрної політики із загальною аграрною політикою ЄС; індивідуальні програми та проекти економічної допомоги ЄС [22]. На думку М. Фахурдінової, яку ми повністю поділяємо, окрім зазначених вище традиційних фінансових інструментів, ЄС міг би розробити безпрецедентний комплексний механізм із відновлення України, який би паралельно допомагав Україні в підготовці до членства.

Після отримання статусу країни-кандидата з Україною можуть розпочати офіційно переговори про вступ. Протягом переговорів Єврокомісія контролюватиме прогрес кандидата в застосуванні законодавства ЄС та виконанні інших його зобов'язань, а також гарантуватиме країнам-членам, що кандидат відповідає умовам для вступу. Комісія також інформуватиме Раду ЄС і Європейський парламент протягом усього процесу переговорів за допомогою регулярних звітів, повідомлень, роз'яснень щодо умов подальшого прогресу. Тривалість переговорів, передусім, залежатиме від України, яка має завершити війну, продемонструвати прогрес у проведенні реформ та взятих на себе зобов'язань. Прискорений вступ, якого прагне Україна, вимагатиме прискореної імплементації реформ від неї.

На нашу думку, існує два варіанти щодо початку переговорів про вступ для України – оптимістичний і песимістичний. Оптимістичний прогноз передбачає, що переговори розпочнуться у 2023 р., коли закінчиться активна фаза російсько-української війни, і їх початок залежатиме від політичної волі держав-членів ЄС. Це буде важливий крок із боку ЄС, який таким чином підтримає Україну на шляху вступу до ЄС, а також продемонструє повагу до України, яка веде відчайдушну боротьбу не лише за власну свободу й безпеку, а й за свободу та безпеку країн ЄС.

Песимістичний прогноз полягає в тому, що розпочати переговори про членство Україна не зможе до припинення війни з росією, яка може тривати кілька років. І тут питання не в бажанні ЄС загальмувати переговори, а в тому, що говорити про ефективні реформи під час війни не доводиться. Тож далі вступ може загальмуватися до вирішення базових безпекових питань.

Поки Україна активно працює над отриманням статусу країни-кандидата, країни ЄС демонструють свою підтримку нашій державі в протистоянні російській агресії. Із початку активної фази конфлікту ЄС

надає Україні політичну, оборонну, військову, фінансову й гуманітарну допомогу.

3. ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Отже, вступ України до ЄС є стратегічним зовнішньополітичним завданням, яке відображене в низці нормативно-правових документів. Агресія Росії щодо України підкреслила безальтернативність євроінтеграційного курсу й стала ключовим мотивом для впровадження змін в Україні. Після початку активної фази війни у 2002 р. Україна розпочала процес вступу до ЄС, подавши заявку на вступ до ЄС. Головним завданням для України на цьому шляху є отримання за спрощеною процедурою статусу країни-кандидата та початку переговорів про вступ. Єдиним шляхом до швидкого членства України в ЄС є завершення війни, швидке проведення реформ в Україні одночасно з її повоєнною відбудовою.

Перспективи подальших досліджень можуть стосуватися процесу переговорів і проведення реформ в Україні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. «Немає альтернативи кандидатству України»: розмова Кулеби з шефом дипломатії ЄС. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2022/05/1/7138705/>.
2. В МЗС відреагували на заяви Австрії, де виступили проти членства України в ЄС. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2022/04/24/7138313/>.
3. Європарламент рекомендував надати Україні статусу кандидата на членство в ЄС. URL: <https://www.slovoudilo.ua/2022/03/01/novyna/polityka/yevroparlament-rekomenduvav-nadaty-ukrayini-statusu-kandydata-chlenstvo-yes>.
4. Європейська інтеграція: навч. посіб. для студентів вищ. навч. закл. / за ред. С. В. Федонюка, В. Й. Лажніка. Вид. 2-ге, переробл. й доповн. Луцьк: Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2011, 760 с.
5. Європейський Союз: навч. посіб. / за ред. А. О. Бояра, С. В. Федонюка. Київ: ФОП Маслаков, 2020, 600 с.
6. Закон України «Про засади зовнішньої і внутрішньої політики». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2411-17#Text>
7. Зеленський закликав ЄС невідкладно прийняти Україну за новою спеціальною процедурою. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2022/02/28/7134895/>.
8. Копенгагенські критерії. URL: <http://europa.dovidka.com.eu/k.htm/>.
9. Макрон пропонує нове об'єднання, бо вступ України в ЄС займе «десятиліття». URL: <https://www.dw.com/uk/makron-proponuie-nove-obiednannia-bo-vstup-ukrainy-v-yes-zaime-desiatylittia/a-61740809>.
10. Наш вступ до ЄС точно буде протягом найближчих років: інтер'ю дипрадника Зеленського. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/interview/2022/04/11/7137610/>.
11. Постанова Верховної Ради України «Про підтвердження курсу України на інтеграцію до Європейського Союзу та першочергові заходи у цьому напрямі». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/874-18#Text>.

12. Президент Литви побачив сумніви щодо статусу кандидата для України в останніх заявах Макрона. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2022/05/10/7139170/>.

13. Президент Литви: Саміт ЄС сказав «так» інтеграції України до ЄС. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2022/03/11/7330277/>.

14. Президенти Польщі та Словаччини будуть переконувати ЄС надати Україні статус кандидата. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-politics/3481066-prezidenti-polsi-ta-slovaccini-budut-perekonuvati-es-nadati-ukraini-status-kandidata.html>.

15. Сидоренко, С. Дорога до членства: що пообіцяли та що загальмували на «українському саміті» ЄС. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2022/03/11/7135786/>.

16. Сидоренко, С. Кандидатський максимум: як Єврокомісія планує просувати Україну до членства у ЄС. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2022/03/19/7136258/>.

17. Словаччина пропонує створити спеціальну процедуру для приєднання України до ЄС. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2022/02/27/7134863/>.

18. У французькому Версалі в ніч на п'ятницю відбувся екстрений саміт Європейського Союзу, присвячений темі російської агресії та заявці України на членство в ЄС. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2022/03/11/novyna/polityka/yes-obhovoryv-rosijsku-ahresiyu-ta-zayavku-ukrayiny-chlenstvo-vyrishyly-samiti>.

19. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#Text.

20. Угорщина підтримала прискорений вступ України до ЄС. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2022/03/1/7134982/>.

21. Указ Президента України № 448/2021 Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 30 липня 2021 року «Про Стратегію зовнішньополітичної діяльності України». URL: <https://www.president.gov.ua/documents/4482021-40017>.

22. Фахурдінова, М. Фінансування та поштовх до реформ: що дасть Україні статус кандидата на членство в ЄС. URL: <http://neweurope.org.ua/analytics/finansuvannya-ta-poshtovh-do-reform-shho-dast-ukrayini-status-kandydata-na-chlenstvo-v-yes/>.

23. Country profiles URL: https://european-union.europa.eu/principles-countries-history/country-profiles_en

24. Joining the EU. URL: https://european-union.europa.eu/principles-countries-history/joining-eu_en.

REFERENCES

1. «Nemaie alternatyvy kandydatstvu Ukrainy»: rozmova Kuleby z shefom dyplomatii YeS. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2022/05/1/7138705/> (in Ukrainian).

2. V MZS vidreahuvaly na zaiavy Avstrii, de vystupyly proty chlenstva Ukrainy v YeS. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2022/04/24/7138313/> (in Ukrainian).

3. Ievroparlament rekomenduvav nadaty Ukraini statusu kandydata na chlenstvo v YeS. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2022/03/01/novyna/polityka/evroparlament-rekomenduvav-nadaty-ukrayini-statusu-kandydata-chlenstvo-yes> (in Ukrainian).

4. Ievropeiska intehratsiia: navch. posib. dlia stud. vyshch. navch zakl. / za red. S.V. Fedoniuka, V.I. Lazhnika. vyd. 2, pererobl. y dopovn. – Luts'k: Volyn. nats. un-t im. Lesi Ukrainky, 2011, 760 p. (in Ukrainian).

5. Ievropeyskyi Soiuz: navch. posib. / za red. A. O. Boiara, S. V. Fedoniuka. Kyiv: FOP Maslakov, 2020, 600 p. (in Ukrainian).
6. Zakon Ukrainy «Pro zasady zovnishnoi i vnutrishnoi polityky». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2411-17#Text> (in Ukrainian).
7. Zelenskyi zaklykav YeS nevidkladno pryiniaty Ukrainu za novoiu spetsialnoiu protseduroiu. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2022/02/28/7134895/> (in Ukrainian).
8. Kopenhahenski kryterii. URL: <http://europa.dovidka.com.eu/k.htm/> (in Ukrainian).
9. Makron proponuie nove obiednannia, bo vstup Ukrainy v YeS zaimie «desiatylittia». URL: <https://www.dw.com/uk/makron-proponuie-nove-obiednannia-bo-vstup-ukrainy-v-yes-zaimie-desiatylittia/a-61740809> (in Ukrainian).
10. Nash vstup do YeS tochno bude protiahom naiblyzhchyyh rokiv: interiu dypradnyka Zelenskoho. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/interview/2022/04/11/7137610/> (in Ukrainian).
11. Postanova Verkhovnoi Radmy Ukrainy «Pro pidtverdzhennia kursu Ukrainy na in-tehratsiiu do Yevropeiskoho Soiuzu ta pershocherhovi zakhody u tsomu napriami». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/874-18#Text> (in Ukrainian).
12. Prezydent Lytvy pobachyv sumnivy shchodo statusu kandydata dlia Ukrainy v ostannikh zaiavakh Makrona. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2022/05/10/7139170/> (in Ukrainian).
13. Prezydent Lytvy: Samit YeS skazav «tak» in-tehratsii Ukrainy do YeS. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2022/03/11/7330277/> (in Ukrainian).
14. Prezydenty Polshchi ta Slovachchyny budut perekonuvaty YeS nadaty Ukraini status kandydata. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-politics/3481066-prezidenti-polski-ta-slovaccini-budut-perekonuvati-es-nadati-ukraini-status-kandidata.html> (in Ukrainian).
15. Sydorenko, S. Doroha do chlenstva: shcho poobitsialy ta shcho zahalmuvaly na «ukrainskomu samiti» YeS. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2022/03/11/7135786/> (in Ukrainian).
16. Sydorenko, S. Kandydatskyi maksimum: yak Yevrokomisiia planuie pro-suvaty Ukrainu do chlenstva u YeS. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2022/03/19/7136258/> (in Ukrainian).
17. Slovachchyna proponuie stvoryty spetsialnu protseduru dlia pryiednannia Ukrainy do YeS. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2022/02/27/7134863/> (in Ukrainian).
18. U frantsuzkomu Versali v nich na piatnytsiu vidbuvsia ekstrenyi samit Yevropeiskoho Soiuzu, prysviachenyi temi rosiiskoi ahresii ta zaiavtsi Ukrainy na chlenstvo v YeS. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2022/03/11/novyna/polityka/yes-obhovoryv-rosijsku-ahresiyu-ta-zayavku-ukrayiny-chlenstvo-vyrishyly-samiti> (in Ukrainian).
19. Uhoda pro asotsiatsiiu mizh Ukrainoiu, z odniiei storony, ta Yevropeiskym Soiuzom, Yevropeiskym spivtovaryystvom z atomnoi enerhii i yikhnimy derzhavamy-chlenamy, z inshoi storony. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#Text (in Ukrainian).
20. Uhorschchyna pidtrymala pryskorenyi vstup Ukrainy do YeS. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2022/03/1/7134982/> (in Ukrainian).
21. Ukaz Prezydenta Ukrainy № 448/2021 Pro rishennia Rady natsionalnoi bezpeky i oborony Ukrainy vid 30 lypnia 2021 roku «Pro Stratehiiu zovnishnopolitychnoi diialnosti Ukrainy». URL: <https://www.president.gov.ua/documents/4482021-40017> (in Ukrainian).

22. Fakhurdinova, M. «Finansuvannia ta poshtovkh do reform: shcho dast Ukraini status kandydata na chlenstvo v YeS». URL: <http://neweurope.org.ua/analytics/finansuvannya-ta-poshtovkh-do-reform-shho-dast-ukrayini-status-kandydata-na-chlenstvo-v-yes/> (in Ukrainian).

23. Country profiles. URL: https://european-union.europa.eu/principles-countries-history/country-profiles_en. (in English).

24. Joining the EU. URL: https://european-union.europa.eu/principles-countries-history/joining-eu_en. (in English).

Матеріал надійшов до редакції 10.08.2022 р.

УДК 327.3: 329.1

Тетяна Сидорук,

доктор політичних наук, професор, завідувач кафедри міжнародних відносин,

Національний університет «Острозька академія»,

tetiana.sydoruk@oa.edu.ua

ORCID ID: 0000-0002-7231-9884;

Антоніна Шуляк,

декан факультету міжнародних відносин, доктор політичних наук, професор кафедри міжнародних комунікацій та політичного аналізу, Волинський національний університет імені Лесі Українки,

antonina.mytko@vnu.edu.ua

ORCID ID: 0000-0002-5234-0758;

Віктор Павлюк

кандидат історичних наук, професор кафедри країнознавства,

Національний університет «Острозька академія»,

viktor.pavlyuk@oa.edu.ua

ORCID ID: 0000-0002-7231-9883

DOI

ТРАНСФОРМАЦІЇ В АРХІТЕКТУРІ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ БЕЗПЕКИ ПІД ВПЛИВОМ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ

Автори проаналізували та систематизували погляди науковців, які публікували статті в провідних виданнях із міжнародних відносин на тему

впливу російсько-української війни на трансформацію європейського безпекового порядку. Стверджується, що, попри різноманіття поглядів учених та досі непередбачуваний результат війни в Україні, сьогодні вже можна сформулювати деякі тези стосовно основних напрямів трансформації європейської безпекової архітектури.

Широкомасштабна агресія росії проти України, спрямована на стримування прозахідного курсу України, призвела до абсолютно протилежного ефекту. НАТО не лише не відводить свої війська зі східних регіонів, але й отримало нові заявки на вступ від Швеції та Фінляндії; українська проєвропейська ідентичність ще більше зміцнилася; Україна виборює своє право називатися європейською нацією з гідністю й потенціалом, про які знають у всьому світі. Нова реальність у сфері безпеки призвела до посилення єдності колективного Заходу, пробудження Європи в безпековому та оборонному вимірах, зміцнення й розширення НАТО, зростання присутності США в регіоні та “кінця історії” повернення росії в лігу супердержав.

Зараз Європа й США здебільшого єдині у своїй рішучості протистояти Путіну та не допустити його перемоги у війні в Україні. Надалі важливо зберегти цю єдність навколо України на довгострокову перспективу. Ризики втрати України набагато більші, ніж ризики поразки росії, бо вони можуть призвести до незворотної шкоди не лише євроатлантичній системі безпеки, а й глобальному порядку, міжнародному праву та світовій стабільності. Водночас дискусійними залишаються питання взаємозв'язку між російською агресією й стратегією США та НАТО після холодної війни, перспектив збереження провідної ролі США в гарантуванні європейської безпеки з огляду на спровоковане війною нарощування оборонних спроможностей Європи, майбутнього європейської і євроатлантичної інтеграції України.

Ключові слова: повномасштабне вторгнення, війна, росія, колективний Захід, європейська безпека, НАТО.

Tetiana Sydoruk,

National University Ostroh Academy,

ORCID ID: 0000-0002-7231-9884;

Antonina Shuliak,

Lesya Ukrainka Volyn National University,

ORCID ID: 0000-0002-5234-0758;

Viktor Pavliuk,
National University Ostroh Academy,
ORCID ID: 0000-0002-7231-9883

TRANSFORMATIONS IN THE ARCHITECTURE OF EUROPEAN SECURITY UNDER THE INFLUENCE OF THE RUSSIAN-UKRAINIAN WAR

The authors have analyzed and systematized the views of scholars who published articles in leading journals on international relations regarding the impact of the Russian-Ukrainian war on the transformation of the Euro-Atlantic security order. It is argued that despite the diversity of views of scholars and the still unpredictable outcome of the war in Ukraine, today it is possible to formulate some theses on the main directions of the European order transformation.

Russia's large-scale aggression against Ukraine, aimed at curbing Ukraine's pro-Western course, has had the opposite effect. The NATO does not withdraw troops from the eastern regions, but it has also received new applications from Sweden and Finland; Ukraine's pro-European identity has become even stronger; Ukraine is fighting for its right to be called a European nation with dignity and potential known all over the world. The new security reality has strengthened the unity of the collective West, the awakening of Europe in the security and defense dimensions, the strengthening and expansion of the NATO, the growing US presence in the region and the "end of history" of Russia's return to the League of Superpowers.

At present, Europe and the United States are largely united in their determination to oppose Putin and prevent him from winning the war in Ukraine. In the future, it is important to maintain this unity around Ukraine in the long run. The risks of losing Ukraine are much greater than the risks of losing Russia, because they can cause irreversible damage not only to the Euro-Atlantic security system, but also to the global order, international law and world stability.

The prospects of maintaining the leading role of the United States in ensuring European security need further analysis in view of the war-induced increase in Europe's defense capabilities, the future European and Euro-Atlantic integration of Ukraine and other states that stuck between the NATO and Russia (Georgia, Moldova).

Key words: information space, cybersecurity, European integration, information literacy, adaptation, harmonization.

1. ВСТУП

Постановка проблеми. Україна відіграє важливу роль у підтриманні європейської й міжнародної безпеки, хоча тривалий час цей факт майже

невраховували. Зараз вона стала одним із фронтів суперництва великих держав – поновленого геополітичного протистояння між колективним Заходом і росією, яке, цілком імовірно, буде однією з головних рис міжнародного порядку найближчих років. Нинішня війна росії в Україні – це набагато більше, ніж сама Україна та її можливе членство в НАТО. Ідеться про майбутнє європейського, а можливо і глобального порядку, створених після холодної війни. Уторгнувшись в Україну, путін прагне не лише повернути цю країну під свій вплив, а й змінити безпекову архітектуру в Європі, яка, на його думку, ігнорує проблеми безпеки росії. Він бажає повернути годинник назад – на кінець 90-х років XX ст., до моменту першого розширення НАТО на схід або й на кінець 80-х, коли Москва панувала в цій частині Європи.

Конфлікт, який до початку повномасштабної війни 24 лютого 2022 р. здавався моторошно неймовірним, ознаменував кінець однієї епохи й початок іншої, контури якої ще невідомі. Вони визначатимуть не лише результатами боїв в Україні, а й глобальною відповіддю на цю неспровоковану агресію.

Сьогодні тривають гарячі наукові дебати щодо того, чи війна путіна в Україні остаточно зруйнувала ліберальний міжнародний порядок, чи він, навпаки, під дією цього виклику має шанс відродитися. Якою має бути стратегія колективного Заходу з протидії агресору й відновлення механізмів забезпечення європейської безпеки? Одні стверджують, що узгоджена відповідь на дії президента росії володимира путіна могла б зміцнити глобальний альянс, який об'єднує демократії проти росії та Китаю, і тим самим зміцнити вільний світ для наступного покоління [1]. Інші ж наполягають, що майбутнє глобального порядку вирішуватимуть не війни в Європі, а змагання в Азії. Події ж в Україні мають обмежене значення для світу, а визначальне хіба для європейського регіону [2]. Треті припускають, що ліберального світового порядку немає [3] або що холодна війна ніколи не закінчувалася [4], закликаючи Захід заново відкрити себе й консолідувати через оновлення.

Поки що важко робити прогноз щодо того, якою мірою російсько-українська війна визначить напрями трансформації глобального порядку. Однак контури змін у євроатлантичному регіоні уже очевидні, зокрема такі, як посилення єдності колективного Заходу, пробудження Європи в безпековому та оборонному вимірах, подальше зміцнення і ймовірне розширення НАТО тощо. Це не ті зміни, до яких прагнув путін, але вони стали прямим наслідком його дій в Україні.

Мета статті – проаналізувати й систематизувати погляди науковців, які публікували статті в провідних виданнях із міжнародних відносин

напередодні та після початку повномасштабного вторгнення росії в Україну на тему впливу конфлікту на трансформацію європейського безпекового порядку. У статті проаналізовано найбільш значущі геополітичні наслідки війни для євроатлантичної структури безпеки. Особливу увагу ми приділятимемо питанням, які залишаються дискусійними, як-от: взаємозв'язок між російською агресією й стратегією США і НАТО після холодної війни, перспективи збереження провідної ролі США в гарантуванні європейської безпеки з огляду на спровоковане війною нарощування оборонних потужностей Європи, перспективи європейської і євроатлантичної інтеграції України.

функціонування інформаційного простору, потрібно згадати В. Гаоптія, А. Добровольську, Д. Дубова, Є. Макаренко, М. Ожевана, О. Старіша, А. Чічановського, М. Яковенка та ін. Проте серед сучасних досліджень функціонування інформаційного простору в контексті євроінтеграції не виокремлено ключові проблеми й можливості їх розв'язання, що зумовило потребу в додаткових наукових дослідженнях.

2. РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Повномасштабна війна, яку розв'язала росія, не розгортається за жодним із передбачуваних раніше сценаріїв. Незважаючи на похмурі прогнози бліцкригу, популярні в росії й серед західних партнерів України на її початку, вже понад пів року Україна дає надзвичайно сильну відповідь другій за чисельністю армії світу. Подальша здатність України захистити себе й глобальну демократію від російської агресії визначить не лише її майбутнє, але і Європи та Заходу загалом.

Повернення до ситуації, яка була до того, коли росія почала нарощувати свої війська на кордонах з Україною, уже неможливе. Майкл Беклі й Хел Брендс вважають, що міжнародна реакція на російське вторгнення в Україну може сформувати глобальний альянс, який об'єднає демократії в боротьбі проти росії та Китаю за збереження ліберального міжнародного порядку. Посилаючись на політику, яка допомогла Заходу виграти холодну війну, як на модель того, що потрібно робити сьогодні, вони закликають одночасно стримувати росію та Китай за допомогою нарощування військ США як у Європі, так і в Азії [1]. Водночас низка науковців, наприклад Шівшанкар Менон та Стівен Вертхайм, зі скепсисом стверджують, що війна росії в Україні не змінить глобального порядку, він визначатиметься змаганнями в Азії [2], і застерігають адміністрацію Байдена від ведення ризикованої глобальної холодної війни [5].

Наскільки глибокі наслідки матиме ця війна для світу важко передбачити. Це багато в чому залежатиме від того, як розгортатиметься конфлікт. Однак він уже сьогодні помітно змінює контури європейської архітектури безпеки. Погоджуємося з Ангелою Стент, що кінцевим результатом російсько-української війни може стати третя реорганізація євроатлантичної системи безпеки з часів завершення Другої світової війни. Перша відбулася з консолідацією Ялтинсько-Потсдамської системи у два ворогуючі блоки наприкінці 40-х – усередині 50-х років XX ст.; друга – наприкінці 80-х – на початку 90-х із розвалом комуністичного блоку і Радянського Союзу, за чим послідувало розширення західних структур і передусім НАТО на Схід. Тепер путін своїми діями в Україні кидає виклик цьому порядку [6].

Щодо останнього, то він уже досяг успіху, тільки не такого, як він, імовірно, мріяв. Замість того, щоб розколоти Захід, напад Путіна на Україну об'єднав його. За кілька днів після вторгнення Сполучені Штати та їхні союзники об'єднали зусилля, щоб запровадити жорсткий режим санкцій проти росії, зробивши її країною з найбільшими санкціями у світі. Як підкреслює Стівен Коткін, із початком цієї війни Захід знову відкрив свою багатогранну силу. Після холодної війни, замість концепції Заходу, багато американських еліт прийняли бачення ліберального міжнародного порядку, очолюваного США, який теоретично міг би інтегрувати весь світ, уключаючи суспільства, які не поділяли західні цінності, у єдине глобалізоване ціле. Гарячі мрії про безмежний ліберальний порядок затьмарювали вперту стійкість геополітики, а саме те, що три цивілізації Євразії – Китай, Іран та росія – нікуди не зникли, і вже в 1990-х роках їхні еліти чітко продемонстрували, що вони не мають наміру брати участь у єдиному світі на західних умовах [4]. Російське вторгнення в Україну знаменує собою крах конструкції ліберального міжнародного порядку. Натомість колективний Захід має більші, ніж коли небуть, шанси відродитися, зміцнити й навіть розширити свої межі. Критично важливою в цьому процесі була вправна дипломатія Дж. Байдена напередодні вторгнення. Він і його команда використали розсекречені розвідувальні дані, щоб зміцнити трансатлантичні відносини та об'єднати ширшу демократичну спільноту, уключно з азійськими партнерами (Японією, Південною Кореєю, Тайванем), для запровадження масштабних економічних санкцій проти росії, зміцнення позицій НАТО у Східній Європі та надання допомоги для оборони України.

Іво Даалдер і Джеймс Ліндсей доречно цитують американського дипломата та історика Джорджа Кеннана, який стверджував, що

демократії схожі на доісторичного монстра, настільки байдужого до того, що відбувається навколо нього, що «вам практично потрібно відбити йому хвіст, щоб він усвідомив, що його інтереси порушуються» [7]. Але коли їх хвости б'ють досить сильно, західні демократії реагують швидкістю, рішучістю та силою. Як підкреслюють автори, для Сполучених Штатів та їхніх європейських союзників вторгнення росії в Україну, яке за розмірами та масштабами є найбільшим застосуванням військової сили на Європейському континенті з 1945 р. й становить пряму загрозу території НАТО, стало саме таким випадком [7].

Надалі важливо зберегти цю єдність навколо України на довгострокову перспективу, бо якщо вона виявиться нетривалою й Захід знову розділиться, Путін намагатиметься використати ці розбіжності в надії, що не все втрачено. Це непросте завдання, що добре демонструють проблеми з позицією Угорщини щодо ембарго ЄС на російську нафту, різні бачення держав-членів щодо надання Україні статусу держави-кандидата в ЄС, двояка позиція Туреччини щодо вступу Швеції та Фінляндії в НАТО тощо.

Другим наслідком російської війни в Україні, крім посилення колективного Заходу, стало зміцнення Північноатлантичного Альянсу й курс на його подальше розширення. Замість того, щоб вивести сили зі Східної Європи, як того вимагав путін, НАТО подвоїло бойову присутність у регіоні та активізувало свої Сили реагування. Близько 40 країн почали або збільшили поставки зброї в Україну. Напад росії заново об'єднав НАТО і зробив його розширення набагато більш вірогідним. Серед його найбільш значущих і неочікуваних геополітичних наслідків є те, що Фінляндія та Швеція незабаром приєднаються до НАТО. «Розширення НАТО ніколи не було справжньою причиною рішення путіна вторгнутися в Україну, але воно, безперечно, є його наслідком... Швеція та Фінляндія зараз бачать росію, яка є реваншистською й ревізіоністською набагато більшою мірою, ніж на останньому етапі холодної війни», – цитує висновок Наталі Точчі The New York Times [8].

Фінляндія має 1300-кілометровий кордон із росією, а фінська столиця Гельсінкі ближче до Санкт-Петербурга, рідного міста путіна, ніж до Стокгольма. НАТО, що включає Фінляндію, більш ніж удвічі збільшить сухопутні кордони альянсу з росією. Відколи Фінляндія та Швеція приєднаються до альянсу, вони принесуть значний новий військовий потенціал, уключаючи передові повітряні та підводні засоби, які змінять архітектуру безпеки Північної Європи й допоможуть стримувати подальшу агресію росії [9]. Війна росії проти України зробила зміцнення Альянсу імперативом і лише посприяла його подальшому розширенню.

Ще одним наслідком російсько-української війни є стрімке пробудження Європи, яке стало очевидним упродовж останніх місяців. Протягом тривалого часу до російського вторгнення в Україну Європа була розділена. Країни, розміщені близько до кордону з росією, як-от держави Балтії та Польща, здавна серйозно сприймали російську загрозу, виходячи з гіркого історичного досвіду. Країни ж, розташовані далі на захід, уключаючи Німеччину й Францію, недооцінювали путінських амбіцій [8]. Уторгнення росії в Україну поклало край епосі європейських ілюзій щодо Москви. Країни Європи намагаються посилити свою оборону, Європейський Союз об'єднується, щоб поступово позбутися залежності від російської енергії, українським біженцям надають прихисток у Європі, хоч їх кількість набагато перевищує число тих, які прибули до Європи у 2015 р. із Сирії, Іраку та Афганістану. Німеччина переглянула свою пацифістську позицію й почала процес переозброєння, що підтверджується оголошенням Олафа Шольца про новий оборонний фонд розміром 100 млрд євро й тверде зобов'язання витратити 2 % ВВП на збройні сили [7]. Країни ЄС і надалі нарощуватимуть військову силу, незалежно від того, чим закінчатся бойові дії в Україні. У перспективі ці заходи, імовірно, посилять давнє прагнення в Європі до стратегічної автономії, щоб менше покладатися в питаннях оборони на Сполучені Штати.

Перед США на європейському напрямі стоятиме чимало складних дилем. Уторгнення росії в Україну відбулося в час, коли велика стратегія США зосереджувалася на суперництві з Китаєм. Російські ракети й бомби підірвали не лише низку українських міст, але й цю стратегію. Багато американських політиків і науковців воліли б і надалі зосереджуватися на довгостроковій конкуренції з Китаєм. Але щоб стримувати агресивну росію, Сполучені Штати будуть змушені нарощувати свою військову присутність у Європі. Адміністрація Байдена вже збільшила кількість американських військ у Європі приблизно до 100 000 – такого рівня, якого не спостерігали протягом десятиліть [5].

Нам здається помилковою думка Стівена Вертхайма, що Сполученим Штатам сьогодні слід скористатися можливістю, яка випадає раз у покоління, щоб поставити європейський безпековий порядок на шлях самодостатності, заохотити Європу активніше протистояти росії, у той час, як вони самі мусять зосередитися «на безпеці в Азії та оновленні вдома», оскільки «такий розподіл праці є справедливим» [5]. На нашу думку, США надалі приділятимуть більше уваги Європі та спрямовуватимуть до неї більше ресурсів і сил принаймні до кінця президентського терміну Дж. Байдена. Прагнення Європи до більшої стратегічної автономії

похвальне й заслуговує підтримки США, але поки європейський безпековий порядок не є самодостатнім, Америка не може дозволити собі піти передчасно, бо це може мати катастрофічні наслідки.

А що Україна? Із моменту здобуття незалежності в 1991 р. Україна поступово відходила від радянської спадщини та прагнула до політичної й економічної лібералізації. За ці понад 30 років, а особливо після Революції Гідності у 2014 р., їй удалося досягти більшого демократичного прогресу, ніж більшості інших колишніх радянських держав. В останні роки Україна створила прозорі антикорупційні інституції, децентралізувала державну владу, дерегулювала бізнес, покращила управління державними підприємствами та очистила свою банківську систему. Країна значно підвищила свою енергоефективність і незалежність, сприяла розвитку вільних засобів масової інформації й активного громадянського суспільства, а також досягла відчутного прогресу у своїх прагненнях приєднатися до Європейського Союзу та НАТО, які у 2019 р. були закріплені в її Конституції [10]. Росія, розпочавши вторгнення, мала на меті звести нанівець цей прогрес та відкинути Україну на десятиліття назад в економічному й політичному розвитку. Але Українська держава зупинила просування росії завдяки монументальним зусиллям усього суспільства.

Через понад пів року від початку неспровокованої повномасштабної агресії росії все ще залишається незрозумілим, скільки триватиме війна, але безсумнівно те, що вона закінчиться поразкою росії й відновленням суверенної та незалежної України як нової європейської держави. Проте одразу після війни Україна потребуватиме відновлення. Ось де Сполучені Штати, ЄС, Сполучене Королівство повинні допомогти.

Українська економіка сильно постраждала від російського вторгнення. Очікується, що 2022 р. вона скоротиться на 45 % [11]. 56 % компаній, які є членами Європейської Бізнес-Асоціації в Україні, повідомили, що вони припинили діяльність під час війни. Прямі збитки, яких уже зазнала Україна, оцінюються в понад 500 млрд дол. [10]. Понад 6,5 млн українців із 44 млн населення покинули країну від початку війни. Понад сім мільйонів стали внутрішньо переміщеними особами [11]. Кожен четвертий українець змушений був покинути рідний дім, не знаючи, чи повернеться він колись. Якщо війна триватиме, багатьом із них доведеться будувати нове життя за кордоном, і багато хто, особливо ті, чий міста й селища були зруйновані росією, не повернуться, що посилить наявні раніше демографічні проблеми України. Згідно з останніми опитуваннями, 44 % українців зараз розлучені зі своїми родинами через війну [12]. Такі величезні витрати важко витримати.

Сьогодні Захід справедливо зосереджений на постачанні Україні військової допомоги, необхідної їй для перемоги. Однак така допомога є лише частиною підтримки. Прем'єр-міністр України Денис Шмигаль і Київська школа економіки підрахували, що витрати на відновлення після війни становитимуть близько 750 млрд дол. – колосальну суму, яка лише зростатиме в міру продовження конфлікту. Вернер Хойєр, президент Європейського інвестиційного банку, підрахував, що Україні буде потрібно до 1 трильйона доларів на реконструкцію [12]. Зовнішня підтримка Сполучених Штатів, Європейського Союзу, Сполученого Королівства буде життєво важливою для збалансування бюджету, відновлення пошкодженої інфраструктури та відшкодування втрат України й вимагатиме економічних інвестицій у масштабі плану Маршалла ХХІ ст. Усі героїчні жертви українців будуть марними, якщо Сполучені Штати та їхні союзники надто довго чекатимуть, щоб підтримати українську економіку. Замість розбомблених житлових будинків і покручених уламків промисловості, українські біженці, які повертаються з-за кордону, мають стати свідками появи життєздатної й процвітаючої України – цілісної та безпечної в Європі [12].

Перемогою України можна буде вважати відновлення її територіальної цілісності й вступ до НАТО. Тому що перше без другого означатиме майже неминучу втрату цієї цілісності через 5–10 років внаслідок нової агресії Кремля. Рішення Фінляндії та Швеції відмовитися від нейтралітету, якого вони дотримувалися протягом десятиліть, є найпереконливішим свідченням того, що сьогодні формується нова Європа, де більше немає проміжного простору. Країни регіону або перебувають під захистом НАТО, або вони залишаються один на один із росією, якою править людина, сповнена рішучості утвердити місце росії на світовій арені за допомогою сили [8].

Звісно, українці мають право самотійно вирішувати питання щодо прийнятних умов припинення війни та майбутньої геополітичної орієнтації держави. Але будь-які рішення, які стосуватимуться архітектури безпеки Європи й зміни балансу сил на континенті, не можуть бути схвалені без участі США та їхніх європейських союзників. Тому, можливо, саме їм доведеться вирішувати, чи залишати відчиненими двері НАТО для України й інших колишніх радянських республік, які прагнуть вступу. У випадку прийняття Україною позаблокового або нейтрального статусу або відмови НАТО від подальшого розширення потрібно буде знайти домовленість, згідно з якою позаблокова чи нейтральна у військовому відношенні Україна могла б бути впевненою у своїй безпеці через збереження тісних зв'язків у цій сфері з колективним Заходом [13]. Лише врегулювання, яке збереже

цілісну, незалежну Україну з надійними засобами для гарантування її безпеки (найліпший варіант – її вступ до НАТО) можна буде вважати успіхом. Якщо ж вона застрягне на нічийній землі на околицях росії й без захисту НАТО (це, безперечно, стосується також Грузії та Молдови), це матиме небезпечних наслідків у майбутньому.

Довгострокова перемога України також вимагатиме її інтеграції в Європейський Союз. Україна вже прогресує на шляху до ЄС: український уряд 28 лютого цього року подав офіційну заявку на членство в ЄС, і країна отримала статус держави-кандидата на червневій зустрічі Європейської ради. Майбутня безпека ЄС багато в чому залежить від успіху Києва, ураховуючи близькість України до ЄС і її міцні зв'язки з багатьма європейськими економіками. Тому програма сприяння ЄС відбудові України може бути вбудована в більш широкий план вступу України до Європейського Союзу, який може з'явитися найближчим часом. Однак успіх на цьому шляху залежатиме не лише від ЄС. Україні потрібно буде виконати низку вимог ЄС, уключаючи створення нових антикорупційних інституцій і судової системи, спроможної забезпечувати підзвітність.

У сукупності багатонаціональна хвиля підтримки України була б потужною можливістю для демократичного оновлення. Як слушно підкреслює Олександр Віндман, ризики втрати України набагато більші й призведуть до незворотної шкоди ліберальному порядку, міжнародному праву, нормам безпеки та глобальній стабільності [14].

Поки результат війни в Україні невідомий, неможливо передбачити, якою країною буде росія в наступні десятиліття. Але хоч би яким був наступний сценарій, мало хто сумнівається, що росія не лише не відновить контролю в Східній Європі, а й сама увійде в період швидшого чи повільнішого занепаду. До того ж вона вийде з цієї війни більш залежною від Китаю. Імовірно, це буде країна значно ослаблена в економічному та обмежена у військовому плані, але більш небезпечна й спроможна створювати геополітичні проблеми в політичному плані. Путінський режим, незалежно від того, як довго сам путін залишатиметься при владі, навряд чи відмовиться від своїх імперських амбіцій. Вони існуватимуть доти, доки режим не зазнає трансформації, а російські правителі, як підкреслює Стівен Котків, не зроблять стратегічний вибір відмовитися від непосильного прагнення стати великою державою, рівною Заходу, і замість цього, вирішать жити поруч із ним і зосередитися на внутрішньому розвитку Росії [4].

Ця реальність докорінно змінює міркування про безпеку європейських країн. Очевидно, що поглиблення трансатлантичних зв'язків, зміцнення й

подальше розширення НАТО, збільшення видатків на оборону Європи є частиною відповіді на цю нову ситуацію у сфері безпеки.

3. ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Російські ракети й бомби зруйнували не лише низку українських міст, а й євроатлантичну безпекову архітектуру. Вона вже зазнала змін, але не тих, яких прагнув путін. Риторика москви щодо загроз її безпеці внаслідок розширення НАТО та зростання його присутності в Східній Європі була лише фальшивим приводом для виправдання повномасштабного наступу росії на Україну з метою повернути її під свій вплив. Тому відповідні вимоги кремля, адресовані США та НАТО напередодні вторгнення, були відкинуті адміністрацією Дж. Байдена і його союзниками.

Широкомасштабна агресія росії проти України, спрямована на стримування прозахідного курсу України, призвела до абсолютно протилежного ефекту. НАТО не лише не відводить свої війська зі східних регіонів, але й отримало нові заявки на вступ від Швеції й Фінляндії; українська проєвропейська ідентичність ще більше зміцнилася; Україна виборює своє право називатися європейською нацією з гідністю та потенціалом, про які знають у всьому світі. Нова реальність у сфері безпеки призвела до посилення єдності колективного Заходу, пробудження Європи в безпековому й оборонному вимірах, зміцнення та розширення НАТО, зростання присутності США в регіоні та «кінця історії» повернення росії в лігу супердержав.

Зараз Європа й США здебільшого єдині у своїй рішучості протистояти путіну та не допустити його перемоги у війні в Україні. Надалі важливо зберегти цю єдність навколо України на довгострокову перспективу. Ризики втрати України набагато більші, ніж ризики поразки росії, бо вони можуть призвести до незворотної шкоди не лише євроатлантичній системі безпеки, а й глобальному порядку, міжнародному праву й світовій стабільності.

Подальшого аналізу потребують питання перспектив збереження провідної ролі США в гарантуванні європейської безпеки з огляду на спровоковане війною нарощування оборонних спроможностей Європи, майбутнього європейської та євроатлантичної інтеграції України й інших держав, які розміщені між НАТО та росією (Грузії, Молдови).

REFERENCES

1. Beckley, M. & Brands, H. (2022). The Return of Pax Americana? Putin's War Is Fortifying the Democratic Alliance. *Foreign Affairs*, March 14. URL: <https://www.foreignaffairs.com/articles/russia-fsu/2022-03-14/return-pax-americana>

2. Menon, Sh. (2022). The Fantasy of the Free World. Are Democracies Really United Against Russia? *Foreign Affairs*, April 4. URL: <https://www.foreignaffairs.com/articles/united-states/2022-04-04/fantasy-free-world>
3. Applebaum, A. (2022). There is no liberal world order. Unless democracies defend themselves, the forces of autocracy will destroy them. *The Atlantic*. URL: <https://www.theatlantic.com/magazine/archive/2022/05/autocracy-could-destroy-democracy-russia-ukraine/629363/>
4. Kotkin, S. (2022). The Cold War Never Ended. Ukraine, the China Challenge, and the Revival of the West. *Foreign Affairs*, May/June. URL: <https://www.foreignaffairs.com/articles/ukraine/2022-01-27/putin-doctrine>
5. Wertheim, S. (2022). The Ukraine Temptation. Biden Should Resist Calls to Fight a New Cold War. *Foreign Affairs*, April 12. URL: https://www.foreignaffairs.com/articles/united-states/2022-04-12/ukraine-temptation?utm_medium=newsletters&utm_source=fatoday&utm_campaign=The%20Ukraine%20Temptation&utm_content=20220412&utm_term=FA%20Today%20-%20112017
6. Stent, A. (2022). The Putin Doctrine. A Move on Ukraine Has Always Been Part of the Plan. *Foreign Affairs*, January 27. URL: <https://www.foreignaffairs.com/articles/ukraine/2022-01-27/putin-doctrine>
7. Daalder, I. H. & Lindsay, J. M. (2022). Why Putin Underestimated the West. And How to Sustain Its Newfound Unity. *Foreign Affairs*, April 7. URL: <https://www.foreignaffairs.com/articles/russian-federation/2022-04-07/why-putin-underestimated-west>
8. Cohen, R. (2022). In Rebirth for NATO, Europe Unites in Face of Putin's Ambition. *The New York Times*, May 16. URL: <https://www.nytimes.com/2022/05/16/world/europe/nato-putin-sweden-finland.html>
9. Bildt, C. (2022). NATO's Nordic Expansion. Adding Finland and Sweden Will Transform European Security. *Foreign Affairs*, April 26. URL: <https://www.foreignaffairs.com/articles/europe/2022-04-26/natos-nordic-expansion>
10. Prokopenko, O. (2022). Russia's War in Ukraine and the Future of Global Security. *Reanimation package of reforms*. URL: <https://rpr.org.ua/en/news/russia-s-war-in-ukraine-and-the-future-of-global-security>
11. Haass, R. (2022). A Ukraine Strategy for the Long Haul. The West Needs a Policy to Manage a War That Will Go On. *Foreign Affairs*, June 10. URL: <https://www.foreignaffairs.com/articles/russian-federation/2022-06-10/ukraine-strategy-long-haul>
12. Vindman A. & Cruz Bustillos D. (2022). Build Ukraine Back Better. Reconstruction Is an Opportunity for Democratic Renewal. *Foreign Affairs*, July 18. URL: <https://www.foreignaffairs.com/articles/ukraine/2022-07-17/build-ukraine-back-better>
13. Graham, T. & Menon, R. (2022). How to Make Peace With Putin. The West Must Move Quickly to End the War in Ukraine. *Foreign Affairs*, URL: <https://www.foreignaffairs.com/articles/ukraine/2022-03-21/how-make-peace-putin>
14. Vindman, A. (2022). America Must Embrace the Goal of Ukrainian Victory. It's Time to Move Past Washington's Cautious Approach. *Foreign Affairs*. URL: <https://www.foreignaffairs.com/articles/ukraine/2022-05-11/america-embrace-ukraine-victory-goal>

Матеріал надійшов до редакції 11.10.2022 р.

**РОЗДІЛ II. СУСПІЛЬНІ КОМУНІКАЦІЇ
ТА МОВНІ УНІВЕРСАЛІЇ**

УДК 32.019.5

Наталія Карпчук,

доктор політичних наук, професор, завідувач кафедри міжнародних комунікацій та політичного аналізу,

Волинський національний університет імені Лесі Українки,

natalia.karpchuk@vnu.edu.ua

ORCID ID: 0000-0002-9998-9538;

Богдан Юськів,

доктор політичних наук, професор кафедри економіки та управління бізнесом,

Рівненський державний гуманітарний університет,

yuskivb@ukr.net

ORCID ID: 0000-0001-7621-5954

DOI

**КОНТЕНТ- І КОЛОКАЦІЙНИЙ АНАЛІЗ
АНАЛІТИЧНИХ ПОВІДОМЛЕНЬ RT ПРО УКРАЇНУ¹**

Російська Федерація проводить потужну інформаційно-психологічну війну проти України, наслідки якої, на жаль, уже очевидні. Кремлівська пропаганда формує рамки сприйняття об'єктивної реальності й розставляє вигідні для РФ акценти стосовно України, її державності, лідерів, населення загалом. Як наслідок, у свідомості реципієнта створюється викривлена реальність, яка ставить під сумнів правдивість будь-яких висловлювань. Розуміння механізмів деструктивного інформаційно-психологічного впливу є вкрай важливим для об'єкта агресії, який повинен не лише ефективно протистояти, а й переосмислювати, перебудовувати власну політику безпеки. Предметом дослідження є аналітичні матеріали багатомовного інформаційного каналу RT (Russia Today) з хештегом «#Украина» за період вересень 2018 – квітень 2020 рр. (990 статей). Весь період поділено на чотири підперіоди: 1) вересень –

¹Пропонована стаття підготовлена в межах проєкту «Стратегічні комунікації ЄС: протидія деструктивним впливам» програми ERASMUS+ напряму Модуль Жана Моне (№ 101047033 ERASMUS-JMO-2021-MODULE).

грудень 2018 р. і 2) січень–квітень 2019 р. – час Президентства П. Порошенка, 3) травень–грудень 2019 і 4) січень–квітень 2020 р. – час Президентства В. Зеленського. Контент-аналіз дав змогу з'ясувати найуживаніші слова кремлівської пропаганди кожного періоду, при цьому автори обґрунтували причини частотності слів, проаналізувавши події в Україні й реакцію РФ на них. Аналіз колокацій уможливив створення мережі, яка наочно демонструє тематичний розподіл аналітичних матеріалів RT. Зокрема, перша підмережа являє собою суто пропагандистські патерни, мета яких – інформаційна й правова підтримка дій РФ; друга підмережа пов'язана з конкретними суб'єктами / об'єктами й подіями; третя підмережа – це «мономережа», яка презентує єдину тему – реакцію кремлівської пропаганди на визнання у світі автокефалії Православної церкви України й події довкола неї.

Ключові слова: пропаганда, медіапростір, контент-аналіз, аналіз колокацій, RT (Russia Today).

Nataliia Karpchuk,

Lesya Ukrainka Volyn National University,

ORCID ID: 0000-0002-9998-9538;

Bohdan Yuskiv,

Rivne State University of Humanities

ORCID ID: 0000-0001-7621-5954

CONTENT AND COLLOCATION ANALYSES OF THE RT ANALYTICAL REPORTS ABOUT UKRAINE

The Russian Federation is waging a powerful information and psychological warfare against Ukraine, the consequences of which, unfortunately, are already obvious. The Kremlin's propaganda forms the framework for the perception of objective reality and places favorable accents for Russia on Ukraine, its statehood, leaders, and the population as a whole. As a result, a distorted reality is created in the mind of the recipient, which calls into question the veracity of any statements. Understanding the mechanisms of destructive information and psychological influence is extremely important for the object of aggression, which must not only effectively resist, but also rethink, restructure its own security policy. The subject of the study is represented by analytical materials of the multilingual information channel RT (Russia Today) with the hashtag «#Ukraine» for the period of September 2018 – April 2020 (990 articles). The whole period is divided into 4 subperiods: 1) September – December 2018 and 2) January–April 2019 – the time of P. Poroshenko's Presidency, 3) May–December 2019 and 4) January–April

2020 – the time of V. Zelensky's Presidency. Content analysis made it possible to find out the most commonly used words of Kremlin propaganda of each period, while the authors substantiated the reasons for the frequency of words, analyzing the events in Ukraine and Russia's reaction to them. Collocation analysis enabled to create a network that clearly demonstrates the thematic distribution of RT analytical materials. In particular, the first subnet is a purely propaganda pattern, the purpose of which is information and legal support for the actions of the Russian Federation; the second subnet is related to specific subjects / objects and events; the third subnet is the «mononet», which presents a single topic – the reaction of Kremlin propaganda to the international recognition of the autocephaly of the Orthodox Church of Ukraine and the events around it.

Key words: propaganda, media space, content analysis, collocation analysis, RT (Russia Today).

1. ВСТУП

Постановка проблеми. Мас-медіа – частина медіапростору (публічного за своєю суттю), який сьогодні, однак, тлумачать відмінно від габермасівського розуміння публічного простору [8] як сфери раціональних дебатів серед рівних суб'єктів для досягнення консенсусу. Зокрема, К. Бері, Дж. Гарборд й Р. Муор розглядають медіапростір як середовище, де «пакують» і просувають концептуальні ідеї окремого соціального класу [3, с. 4–12]. Мас-медіа створюють образи, що мають змогу одномоментно впливати на маси й формувати масові переконання, настрої, бажання дії чи бездіяльності тощо. У медіапросторі України, медіа російської федерації проводять активну інформаційну пропагандистську діяльність і, попри певні обмеження й заборони, мають змогу формувати однобоку проросійську реальність. Саме від того, яку інформацію та з якими коментарями отримає суспільство, часто залежать його подальші дії, ставлення й сприйняття політиків, подій, реформ і політики загалом.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремі аспекти інформаційно-пропагандистських ефектів в умовах гібридної війни досліджували Г. Почепцов, В. Горбулін, Г. Яворська, О. Їжак, Б. Парахонський, К. Войтовський, С. Зубченко, Д. Дубов, М. Burns, М. С. Libicki, J. Arquilla, М. Taddeo, R. Blum, E. Zouganeu, S. Raq, S. Elcheikh, S.-D. Bachmann, M. Snegovaya, R. D. Thiele, K. Giles та ін.

Формулювання цілей статті. Ми припускаємо, як гіпотезу, що в повідомленнях російських медіа домінують певні концепти, які й закладають «рамки» сприйняття реальності. «Пізнати слово можна за

його оточенням» [6], тобто аналізуючи колокації, можемо визначити конотативне значення слова й навіть змодельовати цільову аудиторію [2].

Об'єктом нашого дослідження обрано медіаресурс RT, а саме аналітичні повідомлення на сайті RT з хештегом «#Украина» (<https://russian.rt.com/trend/334986-ukraina>).

Мета статті – дослідити, за допомогою контент-аналізу й аналізу колокацій, які слова і які колокації найчастіше траплялися в аналітичних повідомленнях RT (період вересень 2018 р. – квітень 2020 р.); обґрунтувати причину частотності слів та колокацій, їх приховані смисли.

Методологія дослідження. У роботі проаналізовано аналітичні повідомлення з хештегом «#Украина», доступні на сайті RT (<https://russian.rt.com/trend/334986-ukraina>). Це 990 статей, що охоплюють майже дворічний період – із вересня 2018 (доступу до раніших матеріалів сайт не дає) по квітень 2020 р. Весь період можна поділити на чотири підперіоди, кожен із яких має свою специфіку, котра проявляється у змінах напряду пропаганди та в змісті аналітики статей. Перші два періоди (вересень–грудень 2018 р. і січень–квітень 2019 р.) припадають на час президентства П. Порошенка, причому другий із них – це передвиборний період, коли російська пропаганда працювала в очікуванні нового Президента України. Наступні два періоди (травень–грудень 2019 і січень–квітень 2020 р.) – час президентства В. Зеленського. Спочатку пропагандисти RT приглядалися до нового очільника держави, а згодом продовжили пропагандистську політику з огляду на нові умови.

У дослідженні обмежилися заголовками статей, бо заголовки в матеріалах RT завжди чітко визначають предмет аналізу в статті, містять пропагандистські кліше/ярлики; назва статті виражає її зміст у винятково стислій формі. Кожен заголовок розглядали як окремий документ, що складається з лексем – уніграм (слів) і біграм (поєднання пари слів). Загалом уся колекція документів утворює цілісну структурну одиницю – корпус даних.

Попередня обробка вихідних даних уключала стандартну методологію видобутку тексту: формування корпусу даних, перетворення в нижній регістр, видалення пунктуації, стемінг, виділення слів (базових лексем), виявлення біграм/п-грам, видалення дуже частих слів і дуже рідкісних слів, а також стоп-слів, які не становлять цінності для цілей дослідження) і порожніх заголовків, які з'явилися після опрацювання (очистки) документів.

Головне припущення дослідження полягало в тому, що кожен текст документа являє собою збір слів корпусної лексики – так званий The

Bag Of Words (BOW) [10]. Для виявлення семантичних особливостей текстів використано популярну векторну модель вербального простору (VSM) [5; 7; 4; 12], тобто текст розбивався на лексеми у вигляді уніграм і біграм; для визначення важливості/ваги кожної лексеми в структурі документа та колекції загалом застосовано концепцію зважування лексем (надання більшої ваги несподіваним подіям і меншої ваги – подіям, які трапляються часто). Важливою характеристикою є порівняльна частота використання одних і тих самих слів у двох підмножинах колекції. Для цього за кожним словом розраховувався показник $\log$ («log odds ratio») (формули обчислення див. [9] п. 7.3). Ще одна характеристика, яку використовували поряд із частотою, – це виявлення асоціації слів у корпусі даних, тобто спільної присутності слів у документах/колекції і їхніх частотних характеристик (біграми/n-грами (колокації) та кореляції слів). Для узагальненого представлення оцінок асоціації використано візуалізацію даних у формі мережі.

2. РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

RT не провокує ефект «гіподермічної голки», її вплив не абсолютний, але завдяки цитуванню її текстів, подальшому поширенню матеріалів іншими медіа, закладає підґрунтя для ширшої пропагандистської діяльності інших суб'єктів РФ і формує фрейми сприйняття реальності.

АНАЛІЗ топ-10 слів із кожного з чотирьох періодів засвідчив, що найуживанішими були слова:

1) 09-12.2018 – Россия, Киев, Порошенко, украинский, военные, Рада, море, Москва, церковь, положение;

2) 01-04.2019 – Киев, Порошенко, россия, выборы, украинский, Зеленский, Президент, Донбасс, США, газ;

3) 05-12.2019 – Зеленский, Киев, россия, Донбасс, Рада, Порошенко, газ, украинский, новая, Вышинский;

4) 01-04.2020 – Киев, Зеленский, Донбасс, новая украинцы, украинский, США, майдан, Китай, закон.

Із цього переліку, а також частоти використання топ-25 слів за періодами (рис.1) чітко проглядається, як адаптувалася пропаганда до зміни ситуації в Україні. У перший підперіод акцентується на протиставленні «Україна–РФ», а також ролі Президента П. Порошенка й пов'язаних із ним конфліктів (події на Азовському морі, отримання Томосу, підтримка України з боку США і ЄС тощо). У другий підперіод значно менше уваги приділяли цьому протистоянню, а більше йшлося

про президентські вибори в Україні. З'являється практично «нова» тема – транзит газу територією України. А починаючи з третього підперіоду й далі, коли змінився Президент України, РФ практично зникає з розгляду, натомість з'являється нове протистояння «України–Донбас» і роль нового Президента В. Зеленського, а також газові та нафтові проблеми і, як логічне завершення усього – засудження діяльності українських націоналістів [11].

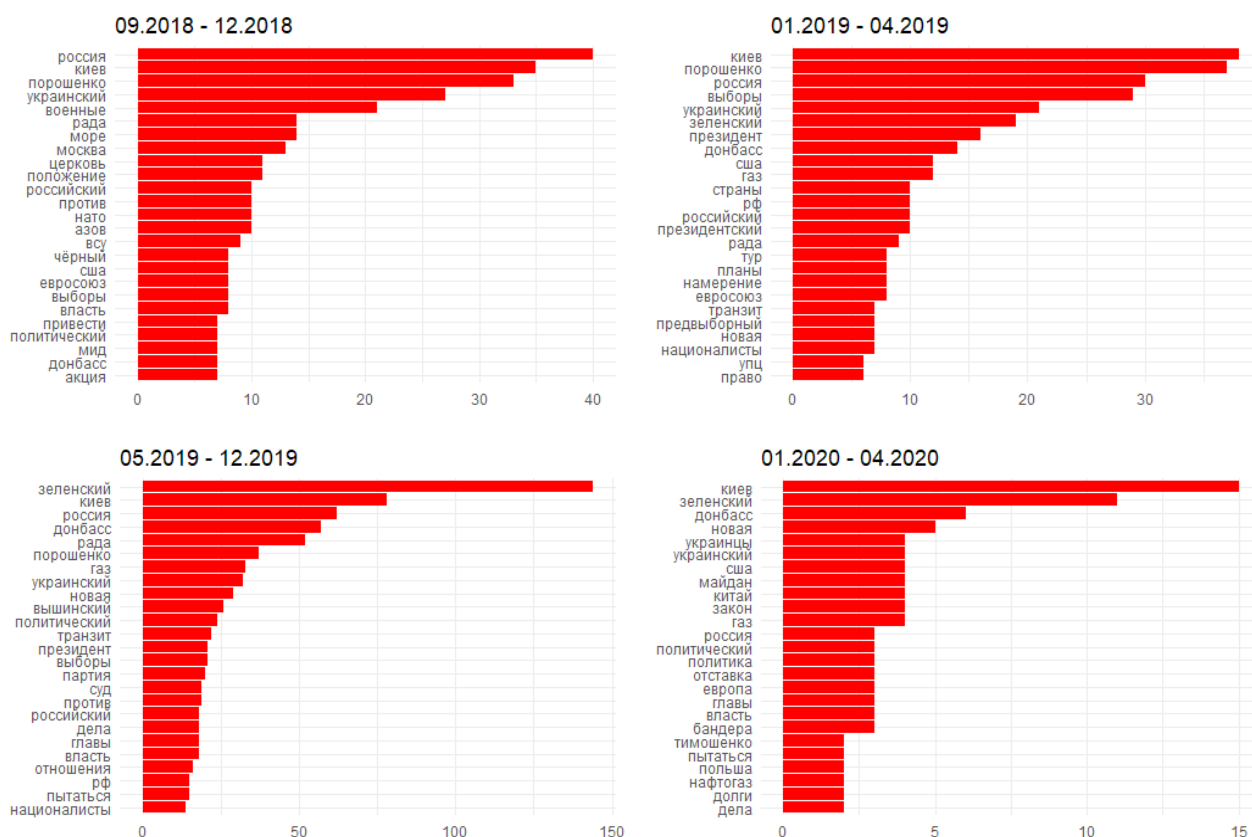

Рис. 1. Частота слів (топ-25) у повідомленнях RT у розрізі періодів

Відтак не дивно, що часто трапляються слова, які позначають конфліктуючі держави, їхні столиці, законодавчий орган, керівників й населення. Частотність інших слів зумовлена подіями, що відбувалися в україно-російських відносинах, і певними «причинами», прихованими інтересами рф як в Україні, так і на Заході. Зокрема:

вересень – грудень 2018 р.

- «военные», «море»: 25 листопада 2018 р. кораблі ВМС України здійснювали перехід із Чорного до Азовського моря; у районі Керченської протоки їх зупинив російський танкер, українські кораблі зазнали нападу з боку сил ВМФ росії та Берегової охорони рф, усі три українські судна захопили росіяни, у полон потрапили 24 моряки, шість із яких були

поранені. Російська сторона назвала інцидент провокацією України з метою отримання підтримки США та Європи. Україна звинуватила РФ у порушенні норм Статуту ООН та Конвенції ООН із морського права. *Причина:* у цьому інциденті РФ продемонструвала Україні, хто на Азовському морі «хазяїн», провокуючи Київ до необдуманих кроків, які в подальшому можуть слугувати «спонуканням до відповіді» вже з боку Москви; Заходу РФ продемонструвала, як вона легко може підірвати безпеку всього регіону;

- «церковь»: Україна на шляху отримання Томосу (6 січня 2019 р.), який проголошує автокефалію Православної церкви України і її підпорядкування Константинопольському Патріарху (а не московському, як раніше); це, зі свого боку, провокує різку критику й невдоволення з боку РФ; проросійські сили в Україні залякують подальшим розколом українського суспільства й «громадянською війною». *Причина:* невизнання автокефалії Української православної церкви – специфічна форма боротьби проти державної незалежності України; утрата можливості поширювати антиукраїнську пропаганду (загроза національній безпеці в гуманітарному вимірі);

- «положение»: 1) вибори в ДНР і ЛНР – представники української влади та міжнародної спільноти назвали вибори незаконними та такими, що порушують принципи, закладені в мінських домовленостях. *Причина:* через вибори Росія зберігає свій вплив і контроль на окупованих територіях та демонструє свою неготовність до мирного врегулювання конфлікту; 2) until December 26, the ban on entry for men aged 16 to 60 in Ukraine for the period of martial law in 10 regions. *Причина:* із боку України – це заходи, які перешкоджають російській федерації формувати на Донбасі загони приватних армій (які насправді є представниками збройних сил російської федерації) і не дати їм провести нові терористичні операції; реакція РФ на цю заборону – звинувачення України в порушенні прав людини;

січень – квітень 2019 р.

- «выборы»: президентські перегони в Україні, 31 березня – перший тур виборів, 30 квітня – другий тур і перемога В. Зеленського. *Причина:* президентські перегони в Україні дали можливість російським медіа, зокрема й *RT*, ще раз поглузувати і із самого процесу, і з кандидатів, а ситуація невизначеності й суперечливості образу Зеленського створили широке поле для обговорення – від відвертого глузування до висловлення сподівань, що новий Президент України є прихильником РФ;

- «Донбасс»: 1 січня The Treaty on Friendship, Cooperation and Partnership between Ukraine and the Russian Federation expired й Україна

відмовилася його продовжити; у відповідь на це 24 квітня Russian President Vladimir Putin signed a decree on a simplified procedure for obtaining Russian citizenship for residents of the occupied areas of Donetsk and Luhansk regions. *Причина:* кампанія з «паспортизації» підриває суверенітет України й унеможливорює виконання політичної частини Мінських домовленостей (проведення місцевих виборів на визначених територіях за законодавством України, але з «паспортами ДНР/ЛНР»), тобто черговий раз демонструє небажання РФ мирно врегулювати конфлікт на Донбасі;

- «США»: широке цитування заяви Держдепу США про порушення прав людини в Україні та слів Генпрокурора Ю. Луценка, який звинуватив Посла США в Україні Марі Йованович у втручання в роботу відомства (березень), звинувачення США в тому, що вони контролюють усю ситуацію в Україні впродовж виборчих перегонів; бурхлива негативна реакція на заяву Держдепу США підтримати демократичну, мирну Україну (квітень). *Причина:* «одвічна» ворожнеча-суперечка між РФ та США за домінування в глобальній системі міжнародних відносин, а Україна – чергове підґрунтя для взаємних звинувачень;

- «газ»: «Нафтогаз України» подав позов проти рф до трибуналу при постійній палаті Третейського суду в Гаазі й вимагає від москви сплатити \$5,2 млрд як компенсацію за втрату активів у Криму; злякування українців зростанням ціни на газ. *Причина:* будь-які компенсації, штрафи, які рф має сплатити, санкції сприймаються російською політичною елітою як «моральний тиск і шахрайство» і як підриив сили рф;

травень – грудень 2019 р.

- «Донбасс»: із травня в ДНР і ЛНР видають паспорти рф; обговорення фейкової заяви про захоплення територій ДНР та ЛНР українськими військами впродовж доби; широкі протести по всій Україні проти «формули Штайнмаєра» з урегулювання конфлікту на Донбасі; розведення військ в окремих населених пунктах. *Причина:* демонстрування агресивності української сторони й небажання врегулювати конфлікт, «почути» ДНР і ЛНР;

- «газ»: тривалі й виснажливі переговори за участі ЄС про транзит російського газу територією України. *Причина:* прагнення РФ нав'язати свої фінансові пріоритети (маючи негативний досвід маніпулятивних газових переговорів із рф, Україна заручилася підтримкою ЄС, щоб уникнути двосторонніх переговорів);

- «новая»: прикметник-ярлик, яким позначають події та діяльність, пов'язані з Президентом Зеленським, партією «Слуга народу» й переобраною Верховною Радою. *Причина:* не зовсім розуміючи, чого

очікувати від Президента України та Верховної Ради, РТ укладає різні (навіть суперечливі) відтінки значення в прикметник: від схвального «очікування нових позитивних відносин» до саркастичного «нова мітла по-новому мете»;

- «Вышинский»: Кирило Вишинський був керівником «РІА Новини-Україна» філії російського інформантства «РІА Новини», звинувачений СБУ у створенні підривної проросійської інформаційної мережі в Україні та державній зраді; заарештований у травні 2018 р., у вересні 2019 р. взяв участь в обміні полоненими між рф та Україною, прибув до Москви. *Причина*: РТ створило йому образ мученика, несправедливо ув'язненого, але постійно демонструвало потужну інформаційну й емоційну підтримку типу «росія своїх не кидає»;

січень – квітень 2020 р.

- «Донбас»: підготовка та згодом обмін у квітні полоненими між Україною й ОРДЛО. *Причина*: за принципом «Quid pro quo» кремль демонструє готовність до компромісу (однак і тут не минулося без політичних торгів, не вигідних для України: росія «забрала» Володимира Цемаха, який мав стати важливим свідком на судовому процесі в Нідерландах у справі про збитий над Сходом України малайзійський Boeing);

- «новая»: ті ж самі прив'язки, що й у попередньому періоді. Однак треба слід зауважити, що якщо на початку президентської кар'єри Зеленського «новая» (влада) подавалася з конотативним значенням «та, що прийшла на зміну старій, тобто неефективній владі», то поступово починає домінувати конотація «та, що необізнана, а отже, теж неефективна влада»;

- «США»: залякування українців наслідками вступу до НАТО й критика США за допомогу Україні протитанковими комплексами Javelin (причина та сама, що й у січні–квітні 2019 р.);

- «Майдан»: спекулювання на спроможності «нової» влади знайти винних у розстрілах на Майдані у лютому 2014 р. *Причина*: поставити під сумнів політичну волю і «старої», і «нової» влади в Україні, з'ясувати правду;

- «Китай» згадано багато разів у зв'язку з COVID-19 і з протестами під селищем Нові Санжари, куди привезли в санаторій на карантин українських туристів із Китаю, а місцеве населення було агресивно невдоволене. *Причина*: зображення українців як агресивних, нетерпимих, а владу – неспроможною взаємодіяти зі своїми громадянами;

• «закон»: особливого значення одиниця немає, просто часто використовується в контексті опису й аналізу діяльності Президента Зеленського [11].

Показовою є ще одна лексична одиниця: прислівник «против» (вересень–грудень 2018 р. – 12 позиція, травень–грудень 2019 р. – 17 позиція), який якнайкраще ілюструє всю позицію рф відносно до України, її влади, політики, її громадян. Інакше кажучи, Росія завжди перебуває в опозиції до всього, що асоціюється з українською державністю й незалежністю.

Використання показника важливості слів tf-idf дало змогу виявити сутнісні характеристики пропаганди завдяки зменшенню ваги загальноновживаних/загальних слів. Якщо уважно поглянути на перелік найбільш вагомих із погляду tf-idf слів, то можна побачити, що в усі періоди проглядається жорсткий негативний антиукраїнський зневажливий/звинувачувальний/загрозливий дискурс. Хоча, зрозуміло, із певними відмінностями. Наприклад, на рис. 2 показано найбільш характерні слова, які трапляються в заголовках матеріалів RT у два підперіоди – більш жорсткий і конфліктний дискурс періоду Президентства П. Порошенка та менш конфліктний дискурс період В. Зеленського (П. Порошенко – червоний, В. Зеленський – голубий колір).

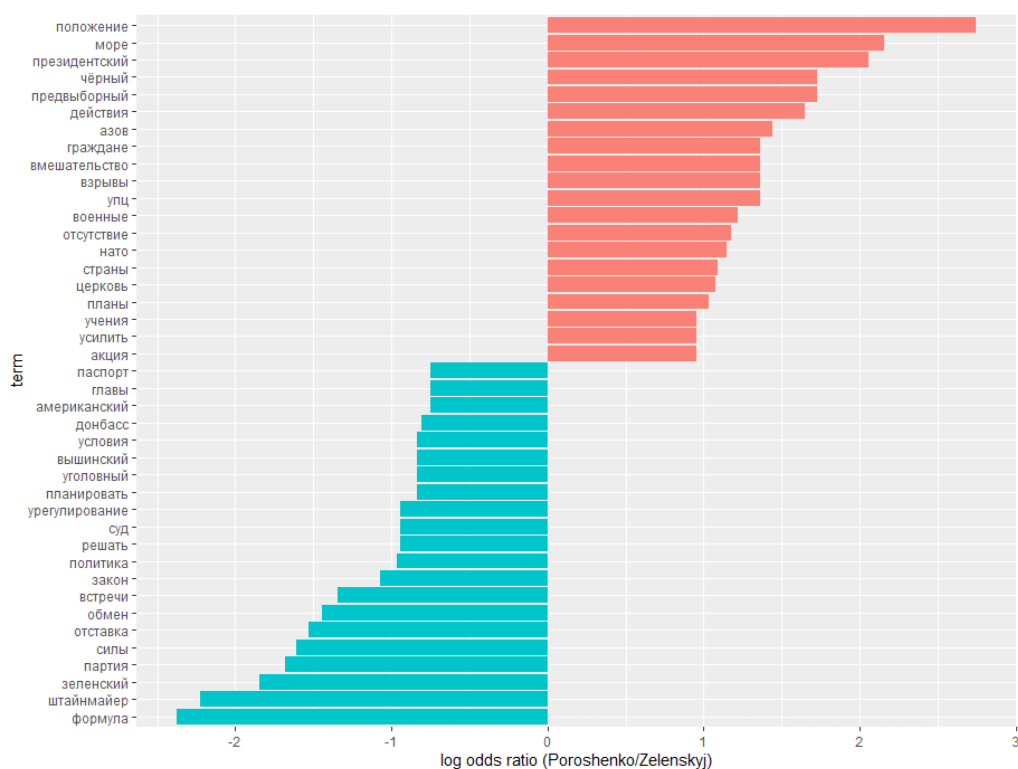

Рис. 2. Порошенко–Зеленський: найбільш характерні слова заголовків

Ще одним, набагато ілюстративнішим є аналіз колокацій, який демонструє елемент найважливіших тем аналітичних повідомлень RT. До топ-3 входять:

- біграми: «Верховная_Рада», «транзит_газ», «российский_газ»;
- триграми: «транзит_российский_газ», «рф_жители_Донбас», «введение_военные_положение»;
- квадрограми: «паспорт_рф_жители_Донбас», «упрощение_получение_гражданство_рф», «транзит_российский_газ_Европа».

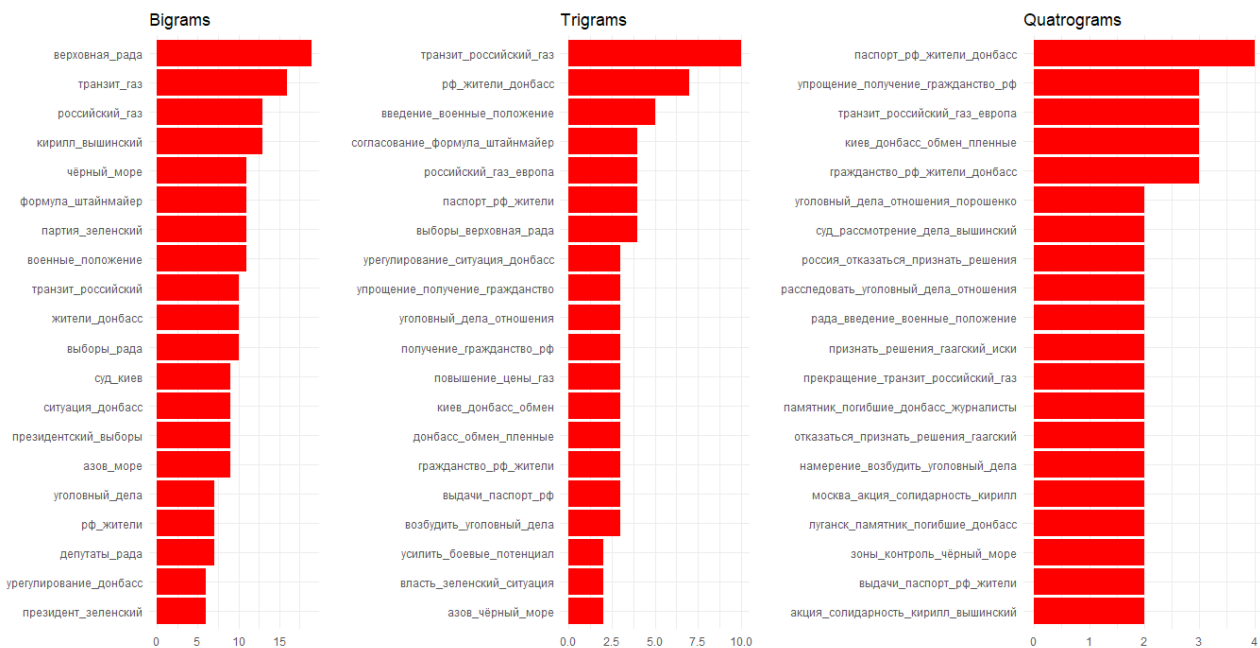

Рис. 3. Топ-20 колокацій (n-грам) у повідомленнях RT

Бі-, три- й квадроколокації демонструють, що серед найважливіших тем для рф (які навіть не завжди експліцитно виражені) є тема транспортування російського газу. Газ перетворився для рф в інструмент енергетичної дипломатії, чи краще було б сказати – тиску на країни Європи й Україну як транспортера російського газу. Потрібно зазначити, що з часу розпаду СРСР російська федерація вбудовувалася в міжнародний поділ праці, але не спромоглася відмовитися від видобування природних ресурсів для реалізації на зовнішніх ринках, що створювало перевагу, яка не одне десятиліття забезпечувала радянську економіку зовнішніми фінансовими ресурсами. Найприбутковішим був і є нафтогазовий сектор і пов'язані з ним галузі. За таких умов економічне зростання повністю залежить від зовнішньої кон'юнктури на сировинних ринках та інтенсивності пошуку зовнішніх експортних ніш у третіх країнах, у

тому числі щодо витіснення українських виробників із ринків відносно залежних від росії держав чи таких, що використовують споріднену з українською промислову продукцію [1, с. 295–316).

Візуальне представлення мережі взаємозв'язку між словами, що враховує як колокації, так і кореляції слів, дало змогу отримати загальну подієво-тематичну картину всієї колекції документів [11]. На рис. 3 подано спрощений варіант цієї картини, поданий у вигляді мережі, утвореної найпоширенішими словами, кореляція ϕ між якими вища за 0,7.

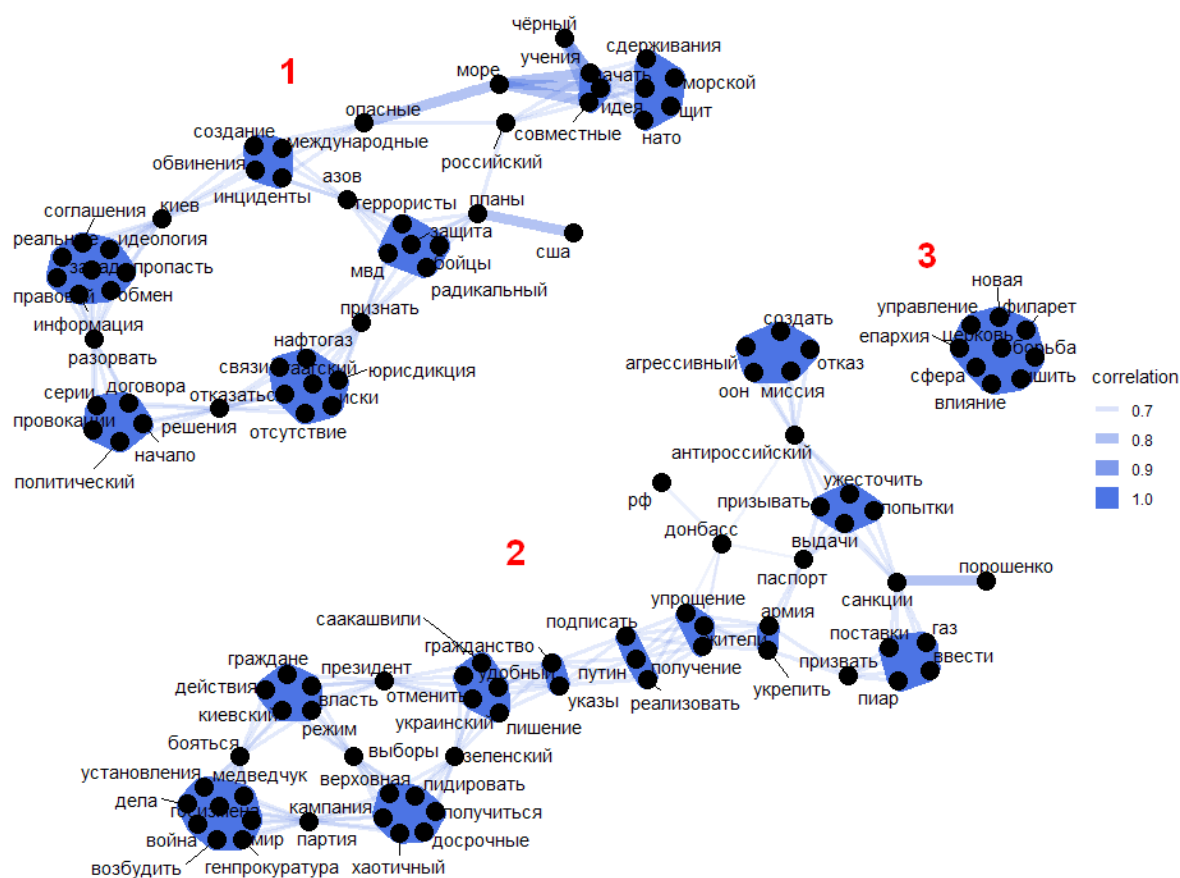

Рис. 4. Топ-20 коллокацій (n-грам) у повідомленнях RT ($\phi \geq 0,7$)

Ця мережа не лише демонструє найважливіші слова колекції, але й показує, як вони між собою пов'язані, і є попереднім етапом (аналізом) для більш глибокого тематичного моделювання. Тут ми виразно бачимо три відокремлених одна від одної тематичних підмережі, присутні в пропаганді RT – дві більших за розміром й одну меншу.

Перша підмережа являє собою суто пропагандистські патерни (кліше), які застосовуються в матеріалах: (їх мета – інформаційна та правова підтримка дій рф); друга підмережа більшою мірою пов'язана з конкретними суб'єктами/об'єктами й подіями; третя – це «мономережа»,

яка презентує одну тематику – реакція путінської пропаганди на визнання у світі автокефалії Православної церкви України та події довкола неї.

3. ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Отже, можемо зробити висновок, що контент-аналіз й аналіз колокацій дали змогу виокремити важливі / дражливі для кремля теми, які нав'язують українському суспільству, зокрема протиставлення «Україна–рф», протистояння «Україна–Донбас», зневага до Президента України (і персоналія при цьому ролі не відіграє), газ та ін. Повідомлення RT, формуючи фрейми сприйняття реальності, створюють основу, підтримку для ширшої пропагандистської діяльності інших суб'єктів рф. Завдяки повторюваності одних і тих самих концептів створюється тло для потужної повномасштабної психологічної обробки не лише населення України, а й світової громадськості, адже RT виконує свою інформаційну діяльність практично у всіх куточках світу. І допоки RT існуватиме як пропагандистський канал кремля, доти буде потреба в дослідженнях як технологій впливу, так і потенційних наслідків такої деструктивної діяльності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Режим Путіна: перезавантаження-2018 / М. М. Розумний (заг. ред.), Київ: НІСД, 2018, 480 с. URL: https://niss.gov.ua/sites/default/files/2019-02/Rezhym_Putina_do_druku_new-c9ed2.pdf
2. Baker, P., Gabrielatos, C. and McEnery, T. (2013). Discourse Analysis and Media Attitudes: The Representation of Islam in the British Press. Cambridge: Cambridge University Press.
3. Berry C., Harbord J. and Moore R., eds. Public Space, Media Space, Palgrave Macmillan UK, 2013, pp. 4-12.
4. Blei, D. M., Ng, A. Y., & Jordan, M. I. (2003). Latent Dirichlet allocation, *Journal of machine Learning research*, 3 (Jan), pp. 993–1022.
5. Crain, S. P., Zhou, K., Yang, S. H., & Zha, H. (2012). Dimensionality reduction and topic modeling: From latent semantic indexing to latent Dirichlet allocation and beyond, *Mining text data*. Springer, Boston, pp. 129–161.
6. Firth, J. R. (1957). Papers in Linguistics 1934–1951. Oxford: Oxford University Press.
7. Ghorab, M. R., Zhou, D., O'Connor, A., & Wade, V. (2013). Personalised information retrieval: Survey and classification, *User Modeling and User-Adapted Interaction*, 23 (4), pp. 381–443.
8. Habermas, J. (1989). The Structural Transformation of the Public Sphere, Cambridge: MIT Press.
9. Silge, J., Robinson, D. (2017). Text Mining with R: A Tidy Approach (1st. ed.). O'Reilly Media, Inc. URL: <https://www.tidytextmining.com/>

10. Soumya, K., Shibily, J. (2014). Text Classification by Augmenting Bag of Words (BOW) Representation with Co-occurrence Feature, *IOSR Journal of Computer Engineering*, 16, pp. 34–38.

11. Yuskiv, B., Karpchuk, N. (2021). Dominating Concepts of Russian Federation Propaganda Against Ukraine (Content and Collocation Analyses of Russia Today), *Politologija*, № 102, Issue 2, p. 116–152. URL: <https://www.journals.vu.lt/politologija/article/view/24506>

12. Zhang, Y., Jin, R., Zhou, Z. H. (2010). Understanding bag-of-words model: a statistical framework, *Int. J. Mach. Learn. & Cyber.*, 1, 43–52. URL: <https://doi.org/10.1007/s13042-010-0001-0>.

REFERENCES

1. Rezhym Putina: perezavantazhennya-2018, M. M. Rozumnyy (zah. red.), Kyiv: NISD, 2018, 480 p. URL: https://niss.gov.ua/sites/default/files/2019-02/Rezhym_Putina_do_druku_new-c9ed2.pdf

2. Baker, P., Gabrielatos, C. and McEnery, T. (2013). Discourse Analysis and Media Attitudes: The Representation of Islam in the British Press. Cambridge: Cambridge University Press.

3. Berry, C., Harbord, J. and Moore, R., eds. (2013). Public Space, Media Space, Palgrave Macmillan UK, pp. 4–12.

4. Blei, D. M., Ng, A. Y., & Jordan, M. I. (2003). Latent Dirichlet allocation, *Journal of machine Learning research*, 3 (Jan), pp. 993–1022.

5. Crain, S. P., Zhou, K., Yang, S. H., & Zha, H. (2012). Dimensionality reduction and topic modeling: From latent semantic indexing to latent Dirichlet allocation and beyond, *Mining text data*. Springer, Boston, pp.129–161.

6. Firth, J. R. (1957). Papers in Linguistics 1934–1951. Oxford: Oxford University Press.

7. Ghorab, M. R., Zhou, D., O'Connor, A., & Wade, V. (2013). Personalised information retrieval: Survey and classification, *User Modeling and User-Adapted Interaction*, 23 (4), pp. 381–443.

8. Habermas, J. (1989). The Structural Transformation of the Public Sphere, Cambridge: MIT Press.

9. Silge, J., Robinson, D. (2017). Text Mining with R: A Tidy Approach (1st. ed.). O'Reilly Media, Inc. URL: <https://www.tidytextmining.com/>

10. Soumya, K., Shibily, J. (2014). Text Classification by Augmenting Bag of Words (BOW) Representation with Co-occurrence Feature, *IOSR Journal of Computer Engineering*, 16, pp. 34–38.

11. Yuskiv, B., Karpchuk, N. (2021). Dominating Concepts of Russian Federation Propaganda Against Ukraine (Content and Collocation Analyses of Russia Today), *Politologija*, № 102, Issue 2, p. 116–152. URL: <https://www.journals.vu.lt/politologija/article/view/24506>

12. Zhang, Y., Jin, R., Zhou, Z. H. (2010). Understanding bag-of-words model: a statistical framework, *Int. J. Mach. Learn. & Cyber.*, 1, 43–52. URL: <https://doi.org/10.1007/s13042-010-0001-0>

Матеріал надійшов до редакції 25.09.2022 р.

УДК 316.485.26+355.48]:316.776.23

Леся Качковська,

кандидат історичних наук, доцент кафедри музеєзнавства,
пам'яткознавства та інформаційно-аналітичної діяльності,
Волинський національний університет імені Лесі Українки
kachkovska.lesja@vnu.edu.ua
ORCID ID: 0000-0003-3206-1580;

Галина Малеончук,

кандидат історичних наук, доцент кафедри історії України та археології,
Волинський національний університет імені Лесі Українки,
maleonchuk.galina@vnu.edu.ua
ORCID ID: 0000-0001-5078-4622;

Дмитро Зінюк,

магістр спеціальності 029 Інформаційна, бібліотечна та архівна справа,
Волинський національний університет імені Лесі Українки
yulia.bilyak15@gmail.com
DOI

ІНФОРМАЦІЙНИЙ ВПЛИВ В УМОВАХ ГІБРИДНОЇ ВІЙНИ

У статті висвітлено вплив інформації в умовах гібридної війни в контексті політичних подій в Україні та на Заході впродовж 2014–2021 рр. Охарактеризовано інформацію як особливий засіб ведення війни. Також звернено вагу на фейки як загрозу для інформаційної безпеки, зокрема для України. Визначено, що основними цілями інформаційної політики України є забезпечення захисту інформаційного суверенітету (особливо захист національного інформаційного простору з інформаційним ресурсом та систем формування масової суспільної свідомості) в сучасних умовах глобалізації та інтернаціоналізації процесів в інформаційній сфері. Важливою складовою частиною держави є підвищена увага до рівня інформаційної достатності для прийняття рішень публічними органами, підприємствами й громадянами; реалізації конституційних прав і свобод громадян, суспільства. Проаналізовано діяльність вітчизняних органів державної влади стосовно захисту інформаційного простору від внутрішніх та зовнішніх загроз.

З'ясовано, що Верховна Рада України як орган законодавчої влади приймає закони, котрі регулюють стосунки в галузі інформаційної безпеки й захисту інформації. Нормативну базу формують на основі нормативних правових актів у галузі інформації, що видають органи різних гілок влади. Органи виконавчої влади (Кабінет Міністрів України), до складу якого входять міністерства з підпорядкованими їм органами, місцеві органи виконавчої влади виконують відповідні закони. Підкреслено, що система визначень, котра характеризує різні аспекти інформаційної діяльності, стає основою формування відповідних безпекових понять, необхідних для розвитку технологій організації та забезпечення інформаційної безпеки. Результатом наукового дослідження є висновки, які висвітлюють аналіз змісту складників, зокрема комплекс нормативних документних ресурсів і публікацій щодо інформаційної агресії на Україну з боку Російської Федерації.

Ключові слова: інформація, інформаційна безпека, гібридна війна, фейки, загроза, вплив, суспільство.

Lesia Kachkovska,

Lesya Ukrainka Volyn National University,
ORCID ID: 0000-0003-3206-1580;

Halyna Maleonchuk,

Lesya Ukrainka Volyn National University,
ORCID ID: 0000-0001-5078-4622;

Dmytro Ziniuk,

Lesya Ukrainka Volyn National University,

INFORMATION INFLUENCE IN THE CONDITIONS OF HYBRID WARFARE

The article highlights the influence of information in the conditions of hybrid warfare in the context of political events in Ukraine and the West for the period of 2014–2021. Information is defined as a special means of waging war. Attention is also paid to fakes as a threat to information security, in particular for Ukraine. It was determined that the main goals of the information policy in Ukraine are the following to ensure the protection of information sovereignty (especially the protection of the national information space with information resources and systems for the collective social consciousness formation) in modern conditions of globalization and internationalization of processes in the information sphere. An important component of the state is an increased attention to the level of informa-

tion sufficiency for decision-making by public bodies, enterprises and citizens as well as realization of constitutional rights and freedoms of citizens and society. The activities of domestic state authorities in protecting the information space from internal and external threats are analyzed. It was found that the Verkhovna Rada of Ukraine, as a body of legislative power, adopts laws regulating relations in the field of information security and information protection. The regulatory framework is formed using normative legal acts in the field of information issued by the government bodies of various branches. Both bodies of the executive power such as Cabinet of Ministers of Ukraine, which includes ministries with their subordinate bodies and local bodies, execute the relevant laws. It is emphasized that the system of definitions characterizing various aspects of information activities, becomes the basis for the formation of appropriate security concepts necessary for the development of technologies of organization and providing information security. The result of the research is the conclusions that cover the analysis of the components content, in particular, a set of normative document resources and publications on information aggression against Ukraine by the Russian Federation.

Key words: information, information security, hybrid warfare, fakes, threat, influence, society.

1. ВСТУП

Постановка проблеми. Технологічна революція сприяла появі терміна «інформаційна ера», оскільки інформаційні системи стали частиною нашого життя й змінили його докорінно. Сучасний період також вплинув на спосіб ведення бойових дій, забезпечивши командирів безпрецедентною кількістю та якістю інформації.

Потрібно розрізняти війну інформаційної ери й інформаційну війну. Перша використовує інформаційну технологію як засіб для успішного проведення бойових операцій. Технології інформаційної ери реалізували теоретичну можливість – пряме маніпулювання інформацією противника. Інформаційна війна, навпаки, розглядає інформацію як окремий об'єкт або потенційну зброю для безпосереднього досягнення поставленої мети.

Інформаційні війни в сучасному світі певною мірою є формами соціальної взаємодії різних суб'єктів глобалізації, які керуються у своїх діях стандартами відповідних моделей. Саме тому дія й життєздатність процесів глобалізації передбачають класифікацію агресивних інформаційних впливів з урахуванням їхнього характеру, спрямованості та адресності.

Сучасні вітчизняні й західноєвропейські наукові уявлення про інформаційні війни ще далекі від повноти та ясності. У науковій

літературі й інтернеті розгорнуто велику дискусію з приводу генезису інформаційних війн, характеру та способів їх здійснення. Потрібне також вироблення єдиної методології аналізу їхніх теоретичних, прикладних і суто інформаційних «складових частин».

Система визначень, що характеризує різні аспекти інформаційної діяльності, стає основою формування відповідних безпекових понять, необхідних для розвитку технологій організації й забезпечення інформаційної безпеки. Зокрема, це законодавчі документи: «Про затвердження Зводу відомостей, що становлять державну таємницю» [1], «Про захист інформації в інформаційно-телекомунікаційних системах» [2], «Про заходи щодо вдосконалення формування та реалізації державної політики у сфері інформаційної безпеки України» [3], «Про інформацію» [4], «Положення про Центр протидії дезінформації» [5], «Про основи національної безпеки України» [6], «Про Службу безпеки України» [7], «Про Національну поліцію» [8], «Про стратегію національної безпеки України» [9] та «Про схвалення Стратегії розвитку інформаційного суспільства в Україні» [10].

Мета роботи – на основі системного аналізу дослідити інформацію як об’єкт суспільних відносин, зокрема як засіб ведення інформаційної війни в сучасних умовах.

Методика дослідження. В основу дослідження покладено принципи об’єктивності, науковості, усебічності, системності, які в сукупності дали змогу охарактеризувати способи створення та поширення інформації в умовах гібридної війни, протидію фейковим даним, напрями державної політики тощо.

Методологічну основу становлять загальнонаукові методи аналізу, синтезу, абстрагування та узагальнення. Так, метод аналізу дав змогу охарактеризувати й оцінити джерела дослідження (закони, підзаконні нормативно-правові документи), котрі безпосередньо стосуються зазначеної теми. Залучено також структурно-системний метод, який дав змогу розглянути об’єкт дослідження з усіма його основними рисами як єдине ціле.

2. РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Керівництво європейських держав укладає трильйони доларів у створення інформаційних інфраструктур, які можна інтерпретувати, легко отримати до них доступ та використовувати. Такі атрибути, як відкритість і легкість взаємозв’язку систем, що сприяють підвищенню ефективності

й оперативного обслуговування споживачів, є тими самими факторами, які роблять ці системи вразливими до атак. Недавні кібератаки в США підкреслюють це.

Інформаційні війни вивели загрозу з абстрактної сфери та зробили її реальною. Отже, головним викликом для національних урядів протягом наступного десятиліття буде пошук шляхів захисту оборонної інфраструктури та захист телекомунікаційної комерції під час збереження відкритого суспільства, що здійснюється законними способами. Щоб бути актуальними сьогодні, норми сучасного міжнародного права повинні чітко визначити критерії, що застосовуються для розрізнення того, які дії держави допустимі для легітимних комп'ютерних транскордонних потоків даних для міжнародних комунікацій, торгівлі й фінансової допомоги від тих кіберзаходів, які можуть кваліфікуватися як «збройний напад», проти яких застосовується допустима сила. Навіть із новими формами комп'ютерної зброї та зміною концепцій суверенітету й територій, міжнародне право продовжуватиме покладатися на принципи Статуту Організації Об'єднаних Націй та правила для визначення правових меж «кіберпростору». Сучасна державна практика ґрунтується на цих нормах, і вони залишаються основою для керівництва міждержавною поведінкою в епоху інформації [11].

Взаємозв'язок у всьому світі через масивні комп'ютерні мережі робить держави вразливими до нових загроз. Іноземні уряди можуть розпочати комп'ютерні напади або акти інформаційної війни на внутрішні системи іншої держави, такі як енергетичні мережі, телекомунікації та фінансові об'єкти, котрі можуть серйозно пошкодити або порушити національну оборону чи життєво важливі соціальні служби [12].

Оскільки світовий вибух інформаційних технологій, уключаючи обчислювальну техніку, телекомунікації та мережі, змінює спосіб ведення бізнесу, управління й освіти, це обіцяє змінити спосіб боротьби. Інформаційні технології поширюються практично на всю військову сферу, засоби зв'язку, системи управління, а також цивільні системи, що підтримують сучасну промислову (або постіндустріальну) економіку та їх військові зусилля. Деякі з нових способів боротьби позначені як «інформаційна війна», що в цілому було визначено як «будь-які дії з метою заперечення, експлуатації, корупції або знищення інформації та функцій ворога; захист від цих дій; функції військової інформації» [13].

Отже, інформаційна війна включає як нові техніки, такі як вторгнення, злом комп'ютерів і підробка телекомунікацій, так і старі, такі як хитрощі, маскування та фізичні напади на спостережні пункти й лінії зв'язку. Деякі вважають, що інформаційна війна може розпочати епоху

безкровних конфліктів; битва відбуватиметься в «кіберпросторі», оскільки «інформаційні війни» зможуть вивести з ладу важелі командування та управління противника або цивільну інфраструктуру з незначними людськими втратами. Інші ж припускають, що інформаційні технології можуть сприяти розвитку нових форм соціальної організації, поряд із новими формами конфліктів [14].

Незалежно від розвитку й розповсюдження інформаційних технологій для майбутніх війн, очевидно, що деякі нові форми нападів, які дають інформаційні технології, можуть якісно відрізнятися від попередніх форм нападів. Наприклад, використання таких інструментів, як уторгнення в комп'ютер та комп'ютерні віруси, може вивести війну з фізичного, кінетичного світу та перевести його в нематеріальний, електронний. Ці новіші форми атак, деякі з яких можуть здатися продуктами наукової фантастики, розповсюджуються за континуумами [15].

Напади можуть проводитися здалеку, через радіохвилі або міжнародні комунікаційні мережі, без фізичного вторгнення за межі ворога. Шкода може варіюватися від загибелі військових чи цивільних, від збоїв у роботі системи, до відмови в обслуговуванні важливих військових або державних систем під час кризи, до широкого страху, економічних труднощів або просто незручностей для цивільного населення, яке в повсякденному житті залежить від інформаційних систем.

Сучасна інформаційна війна значною мірою заснована на використанні інформаційних технологій. Із таким використанням виникає залежність, яка створює вразливості, що можуть бути атаковані й повинні бути захищені. Процес нападу на інформаційного супротивника та вразливості інформаційних технологій для будь-якої політичної чи військової структури, захист власної інформації та інформаційних технологій є змістом інформаційної війни [16].

Характер інформаційної війни додатково визначається якостями самих інформаційних технологій: має свої правила й обмеження, засновані на унікальних рисах інформаційних технологій; відсутність чітко відокремлених систем у традиційному розумінні; залежність від комерційних технологій, доступних для більшості людей [17].

Потрібно зазначити, що деякі характеристики інформаційних технологій також можуть внести можливі зміни в організаційну структуру способу придбання таких систем або послуг. Можна перейти до децентралізованої системи, де користувачі визначають власні вимоги, і тоді місцеві інформаційні технології переважно можуть купувати, установлювати й підтримувати власне обладнання та послуги для

задоволення потреб власного користувача в інформаційній війні. Сприяння діяльності, яка уможливлює цей тип децентралізації, може бути ключовою у світі придбання [18].

Інформаційна війна зазвичай має дві поверхні – цивільну та військову. Обидві мають власний діапазон кожної дії, що виконується для отримання інформаційного панування, а також у впливі на деякі процеси, засновані на передачі інформації. Аналіз таких питань обмежується здебільшого через те, що основна територія дій «такої війни» – як вона є, описується військовою й секретною складовою [19].

Сьогодні багато хто вважає, що світ перебуває на передовій однієї з цих періодичних змін у фундаментальній війні – що ми перебуваємо в розпалі так званої військово-технологічної революції (далі – ВТР), яка може спричинити революцію у військовій справі. Технологічні зміни, що покладені в основу сучасної ВТР, складаються переважно з приголомшливих досягнень електронних та інформаційних технологій, які в сукупності доповнюються підвищенням точності, дальності та летальності звичайної зброї.

Оскільки військові переходять до інформаційної війни, досягнення в галузі електронних та інформаційних технологій є лише першим кроком у виконанні ВТР із питань інформаційної війни. Такі військові революції можна вважати чотирма основними елементами, кожен із яких повинен відбутися для досягнення військово-технологічної революції: технологічні зміни; розробка систем; операційні інновації; організаційна адаптація [20].

Одним із найважливіших компонентів системи соціальних інформаційно-психологічних відносин сучасного суспільства є інформаційно-психологічний конфлікт – основна форма взаємодії суб'єктів соціальної діяльності, що дає змогу своєчасно виявляти й усувати виникаючі в цих відносинах суперечності. Інформаційно-психологічна війна – найбільш яскравий приклад гострого інформаційно-психологічного конфлікту, що характеризується високим ступенем інтенсивності, агресивності та соціальної небезпеки [21].

Незважаючи на розмаїття форм і методів ведення інформаційно-психологічної війни, що розробляються та використовуються учасниками інформаційного протистояння в цей час, інформаційно-психологічна війна, як і раніше, залишається одним із різновидів соціального конфлікту, закономірності виникнення, розвитку та згасання якого визначаються психологією людських відносин, що практично не змінилася, якщо вірити антропологам, з появи людини розумної [22].

Однією з найважливіших дослідницьких завдань соціальної конфліктології інформаційного суспільства, безсумнівно, є формування системи поглядів на генезу інформаційно-психологічного конфлікту, що визначає закономірності зародження та розвитку конфліктів в інформаційній (інформаційно-психологічній) сфері, їх видову трансформацію, появу найбільш небезпечних агресивних форм у результаті послідовної еволюції низки стандартних і передбачуваних у рамках положень цієї теорії конфліктних ситуацій, які можна визначити як стадії розвитку конфлікту [23].

Розглядаючи інформаційно-психологічну війну в широкому розумінні як цілеспрямоване та планомірне використання політичними опонентами інструментів інформаційно-психологічного впливу й інших засобів (дипломатичних, військових, економічних, політичних тощо) для прямого чи непрямого впливу на думки, настрої, почуття та, як результат, – на поведінку противника, щоб змусити його діяти в угодних напрямках, можна говорити про те, що як компонент системи політичних відносин інформаційно-психологічна війна присутня в різних вимірах цієї системи не лише як зовнішня, але і як внутрішня політика [24].

У відповідь на інформаційну агресію з боку Російської Федерації, у 2017 р., указом Президента України введено в дію Доктрину інформаційної безпеки. Метою Доктрини є уточнення засад формування й реалізації державної інформаційної політики, насамперед щодо протидії руйнівному інформаційному впливу Російської Федерації в умовах розв'язаної нею гібридної війни. Доктрина ґрунтується на принципах додержання прав і свобод людини й громадянина, поваги до гідності особи, захисту її законних інтересів, а також законних інтересів суспільства та держави, забезпечення суверенітету й територіальної цілісності України [25].

Отже, виокремлення інформаційно-психологічної безпеки особистості із загальної проблематики інформаційної безпеки як самостійного напрямку визначається такими основними причинами. Першою постає перехід до інформаційного суспільства, збільшення масштабів та ускладнення змісту й структури інформаційних потоків, які значно посилюють їх вплив на психічний стан людини. Це визначає необхідність формування нових механізмів і засобів виживання людини як особистості й активного соціального суб'єкта в сучасному світі.

Другою причиною є взаємодія психіки людини з інформаційним середовищем, яка відрізняється своєю специфікою та не має адекватних аналогів в інформаційній взаємодії інших біологічних, технічних, соціальних і соціотехнічних систем [26].

Також потрібно зауважити, що основною «мішенню» інформаційного впливу є людина, її психічний стан. Саме з окремих особистостей, їх взаємодії залежить нормальне функціонування соціальних суб'єктів різного рівня складності, будь-яких спільнот і соціальних груп – від малої групи до населення країни в цілому.

Загальним джерелом зовнішніх загроз інформаційно-психологічної безпеки особистості є та частина інформаційного середовища суспільства, яка через різні причини неадекватно відображає навколишній світ. Тобто інформація, яка вводить людей в оману, у світ ілюзій, не дає змоги реально сприймати світ і себе в ньому.

За деякими прогнозами, швидке вдосконалення методів цілеспрямованого впливу на інформаційні та психологічні процеси в системах державного управління «противника» спроможне не лише вплинути на стратегічний баланс сил, що склався у світі, але й змінити самі нині відомі критерії оцінки такого балансу на основі співвідношення геополітичних, економічних і військових чинників [27].

Тенденції, що спостерігаються в останні роки, у розвитку інформаційних технологій можуть уже в недалекому майбутньому призвести до появи якісно нових (інформаційних) форм боротьби, у тому числі й на міждержавному рівні, які можуть набувати форми так званої інформаційної війни, а сама інформаційна війна стане однією з основних. інструментів зовнішньої політики, уключаючи захист державних інтересів та реалізацію будь-яких форм агресії.

3. ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Подальший прогрес людства однозначно пов'язано із широким упровадженням інформаційно-комунікаційних технологій або, іншими словами, з побудовою інформаційного суспільства. Його розвиток, висока динаміка збільшення кількості суспільних відносин, що ґрунтуються на широкому використанні інформації й інформаційних процесів, різке підвищення значущості цих відносин для всіх сфер життєдіяльності людини, суспільства та держави обумовлюють актуальність і необхідність вивчення теоретичних, методологічних та практичних проблем правового забезпечення інформаційної сфери, основою якого є інформаційне право й інформаційне законодавство.

Поряд із юридичними конструкціями, правилами та прийомами викладення законодавчих й інших нормативно-правових актів чи не найважливішим засобом юридичної техніки є відповідна термінологія.

Система визначень, що характеризує різні аспекти інформаційної діяльності, стає основою формування відповідних безпекових понять, необхідних для розвитку технологій організації та забезпечення інформаційної безпеки. А втім, термінологія, що застосовується у сфері забезпечення інформаційної безпеки, демонструє на брак єдності, неоднозначні тлумачення, а то й узагалі відсутні визначення багатьох понять, у тому числі ключових. Усе це створює серйозні перешкоди як для правотворчої діяльності в інформаційній сфері, так і для правозастосовної, а також зайвий раз засвідчує відсутність системності в розв'язанні вказаних проблем.

Наприклад, до теперішнього часу немає законодавчого визначення такого базового терміна, як «безпека інформації», хоча таке термінологічне сполучення вживається в деяких законах. У Законі України «Про основи національної безпеки», який був основним орієнтиром забезпечення безпеки України, системна сутність безпеки інформації трактувалася як невід'ємна складова частина національної безпеки України, не даючи при цьому її точного визначення. Крім того, у цьому Законі, замість поняття «інформаційна безпека України», використовувався термін «національна безпека України в інформаційній сфері». Визначення поняття «інформаційна безпека», різні за своєю суттю й у Законах України «Про основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007–2015 роки» та «Про телекомунікації». У більшості наукових праць із питань інформаційної безпеки здебільшого розглядаються суто технічні питання захисту інформації: захист інформаційно-телекомунікаційних систем, каналів передачі інформації, доступ до інформації, розробка засобів захисту баз даних, захист від витоку інформації тощо.

У Законі України «Про основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007–2015 роки», «інформаційна безпека» визначається як стан захищеності життєво важливих інтересів людини, суспільства й держави, за якого запобігається нанесення шкоди через неповноту, невчасність і невірогідність інформації, що використовується; негативний інформаційний вплив; негативні наслідки застосування інформаційних технологій; несанкціоноване розповсюдження, використання та порушення цілісності, конфіденційності й доступності інформації. Проте потрібно враховувати, що цей правовий акт розроблявся і був прийнятий до початку явних проявів гібридної війни.

На думку О. Довгань та Т. Ткачук, визначено інформаційну безпеку України як стан, за якого в умовах дії реальних та потенційних загроз забезпечується самозбереження, сталий і прогресивний розвиток інформаційної сфери, зокрема захищеність інформаційної інфраструктури,

інформаційного простору, інформаційних ресурсів, інформаційних процесів та їх суб'єктів, а також досягнення відповідних національних цілей і реалізація національних інтересів в інформаційній сфері. При цьому забезпечення інформаційної безпеки держави – це постійний процес діяльності компетентних органів, спрямований на запобігання, протидію загрозам інформаційній сфері, застосування активних заходів інформаційного впливу, а також сукупність умов такої діяльності, які реалізуються й спроможні контролюватися тривалий час [28].

Однією з ключових частин Військово-технологічної революції у сучасному світі є можливість розвитку нової форми ведення війни, яку часто називають інформаційною. Розвиток інформаційної війни залежить від технологічних змін, розвитку систем та адаптації оперативних підходів й організаційних структур, щоб скористатися цією новою можливістю. У військовій галузі велику увагу по праву зосереджено на оцінці доктринальних, оперативних та організаційних питань революції в галузі інформаційної війни. Але набагато менше уваги приділяється конкретному впливу інформаційної війни на технологічні дослідження та придбання [29].

Загрози інформаційних воєн, спекулятивних (ворожих, агресивних) інформаційних впливів нагально ставлять питання інформаційної безпеки. Законодавець визначив основні загрози інформаційній безпеці, зважаючи на динамічність і радикальність можливих змін, а також завдяки інтенсивному науково-технічному прогресу. Тому будь-який закон навряд чи зможе або має містити вичерпний перелік таких загроз задля відображення сучасних проблем. Вважається суттєвим недоліком у законі відсутність такої загрози як обмеження реалізації прав та свобод людини й громадянина щодо використання, поширення та зберігання інформації [30].

Озброївшись припущенням, що основна частина технологій інформаційної війни надходитиме з комерційного сектору, ми повинні з'ясувати, що мусить робити централізована система військових досліджень. Здається очевидним, що все ще існує роль у світі придбань, хоча вона може дещо відрізнятися від сучасної. По-перше, він повинен визначити ті сфери, де діловий світ не може відповідати військовим потребам. Це той самий вид діяльності, який уже виконувався для інших технологій, корисних для військових. Наприклад, багато аерокосмічних технологій, які використовуються військовими, широко доступні в комерційних аерокосмічних компаніях. Але такі предмети, як катапульти та ракетні установки, не є стандартним комерційним тарифом, і тому військові повинні забезпечити фінансовий поштовх для розробки й придбання такої

продукції. Те саме стосується унікальних військових технологій, корисних для інформаційної війни [31].

По-друге, потрібно продовжувати тенденцію до децентралізації закупівель інформаційних технологій. Завдяки розробці комерційних стандартів, що сприяють сумісності та впровадженню технологій, можливо, що кваліфіковані місцеві користувачі зможуть швидко закуповувати й будувати системи для кращого задоволення власних потреб. Спільнота поглиначів не повинна боротися з цією тенденцією, намагаючись утримати контроль над стандартами, тим більше, що дані про операційну сумісність попередніх централізованих систем були менш вражаючими. Відвертаючись від загальних тем інформаційних технологій, бачимо, що існує конкретна проблема захисту інформації під час придбання й розробки систем. Оскільки залежність від комерційних технологій породжує супутню вразливість до комерційних технологій, важливо оцінити ризики, що їх створюють ці вразливості «заздалегідь і на початку» в циклі розробки [32].

Уже існують методології для проведення таких оцінок як частина інженерного процесу – і ці методології треба посилити та розширити їх використання до всіх нових або модифікованих систем. Крім того, треба вирішити занепокоєння щодо цілісності продукту через «бекдори» програмного забезпечення. Оскільки ці проблеми цікавлять і комерційні структури, військові повинні прагнути набагато тісніше взаємодіяти з традиційно не оборонними фірмами, які надають значну частину відомостей для військової інформаційної інфраструктури задля розв'язання цих проблем.

Сподіваємося, що вітчизняні законодавство й програмні продукти у сфері забезпечення інформаційної безпеки матимуть новий сучасний зміст, що відповідатиме високому світовому рівню.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Про затвердження Зводу відомостей, що становлять державну таємницю: наказ Голови Служби безпеки України від 10.08.2021 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0052-21#Text>
2. Про захист інформації в інформаційно-телекомунікаційних системах: Закон України від 04.07.2020 р. № 31 ст.286
3. Про заходи щодо вдосконалення формування та реалізації державної політики у сфері інформаційної безпеки України: Указ Президента України Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 28 квітня 2014 р. URL: www.president.gov.ua/dokument/17588.html.
4. Про інформацію: Закон України від 2 жовтня 1992 р. *Відомості Верховної Ради України*, 1992, № 48, ст. 650.

5. Президент затвердив Положення про Центр протидії дезінформації. URL: <https://www.president.gov.ua/news/prezident-zatverdiv-polozhennya-pro-centr-pro-tidiyi-dezinfor-68317>
6. Про основи національної безпеки України: Закон України від 19 черв. 2003 р. № 964-IV, 2003, № 9. ст. 351. URL <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/964-15#Text>
7. Про Службу безпеки України: Закон України від 25.03.1992 № 2229–XII. *Відомості Верховної Ради України*, 1992, № 27, ст. 382. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-12#Text>
8. Про Національну поліцію: Закон України від 08.08.2021р. № 580-VIII. *Відомості Верховної Ради України*, 2015, № 40–41, ст. 379. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text>
9. Про стратегію національної безпеки України: Указ Президента України від 12.02.2007 р. *Урядовий кур'єр*, 2007, 7 берез. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/105/2007#Text>
10. Про основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007–2015 роки: Закон України. *Урядовий кур'єр*, 2007, 14 лют.
11. Курбан, О. В. (2016). Сучасні інформаційні війни в мережевому онлайн просторі: навч. посіб. Київ: ВІКНУ, 286 с. URL: http://www.mil.univ.kiev.ua/files/222_1044284240.pdf.
12. Гарасимчук, О. І. (2010). Комплексні системи санкціонованого доступу: навч. посіб. Львів: Вид. Львів. політехніки, 212 с.
13. Валюшко, І. О. (2015). Еволюція інформаційних війн: минуле і сучасність. *Історико-політичні студії*, № 2, с. 127–134. URL: <https://ir.kneu.edu.ua/bitstream/handle/2010/17471/127-134.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
14. Прибутко, П. С. (2007). Інформаційні впливи: роль у суспільстві та сучасних воєнних конфліктах. Київ: вид., 252 с.
15. Бегма, В. М. (2011). Військово-технічне співробітництво в умовах глобалізації: український вимір. Київ: НІСД, с. 80. URL: <https://niss.gov.ua/sites/default/files/2011-10/vtc-e8633.pdf>
16. Прибутко, П. С. (2007). Інформаційні впливи: роль у суспільстві та сучасних воєнних конфліктах. Київ: вид., 252 с.
17. Горбулін, В. П. (2008). Актуальні проблеми системного забезпечення інформаційної безпеки України. *Форми та методи забезпечення інформаційної безпеки держави*: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. «Форми та методи забезпечення інформаційної безпеки держави» (Київ, травень, 20008 р.). Київ: Нац. Акад. СБ України, с. 79–85.
18. Бегма, В. М. (2011). Військово-технічне співробітництво в умовах глобалізації: український вимір. Київ: НІСД, с. 80. URL: <https://niss.gov.ua/sites/default/files/2011-10/vtc-e8633.pdf>
19. Кириленко, І. В. Основи оборонної економіки. URL: https://mil.univ.kiev.ua/files/63_1136594066.pdf
20. Бегма, В. М. (2011). Військово-технічне співробітництво в умовах глобалізації: український вимір. Київ: НІСД, с. 80. URL: <https://niss.gov.ua/sites/default/files/2011-10/vtc-e8633.pdf>

21. Кравченко, В. Ю. (2015). Теорія «гібридної війни»: український вимір. *Вісник Дніпропетровського університету: Фаховий журнал*. № 2. URL: <http://repo.dma.dp.ua/897/1/.pdf>
22. Макаренко, Л. П. Еволюція форм та методів ведення інформаційної війни. URL: <http://oaji.net/articles/2014/797-1402908125.pdf>
23. Макаренко, Л. П. Еволюція форм та методів ведення інформаційної війни. URL: <http://oaji.net/articles/2014/797-1402908125.pdf>
24. Почепцов, Г. (2017). Від покемонів до гібридних війн: нові комунікативні технології XXI століття. Київ: ВД «Києво-Могилянська академія», 260 с.
25. Указ Президента України №47/2017 Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 29 грудня 2016 року «Про Доктрину інформаційної безпеки України». URL: <https://www.president.gov.ua/documents/472017-21374>.
26. Українське суспільство в умовах війни: виклики сьогодення та перспективи миротворення: матеріали Всеукр. наук.практ. конф. (м. Маріуполь, 9 черв. 2017 р.). Маріуполь: ДонДУУ, 2017, 311 с. URL: <https://www.google.com.ua>.
27. Кравченко, В. Ю. (2015). Теорія «гібридної війни»: український вимір. *Вісник Дніпропетровського університету: фаховий журн.*, № 2. URL: <http://repo.dma.dp.ua/897/1/.pdf>
28. Довгань, О., Ткачук Т. Концептуальні засади законодавчого забезпечення інформаційної безпеки України. *Інформація і право*. 2019. № 1. С. 86–99. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Infpr_2019_1_12
29. Бегма, В. М. (2011). Військово-технічне співробітництво в умовах глобалізації: український вимір. Київ: НІСД, 80 с. URL: <https://niss.gov.ua/sites/default/files/2011-10/vtc-e8633.pdf>
30. Росія витрачає на війну в Україні бюджети цілих країн. ІНФОГРАФІКА. URL: <http://www.volynpost.com/news/61241-rosiia-vytrachaie-na-vijnu-v-ukraini-byudzhety-cilyh-krain-infografika>
31. Курбан, О. В. (2016). Сучасні інформаційні війни в мережевому он-лайн просторі: навч. посіб., Київ: ВІКНУ, 286 с. URL: http://www.mil.univ.kiev.ua/files/222_1044284240.pdf.
32. Гарасимчук, О. І. (2010). Комплексні системи санкціонованого доступу: навч. посіб. Львів: Видавництво Львівської політехніки, 212 с.

REFERENCES

1. Pro zatverdzhennia Zvodu vidomostei, shcho stanovliat derzhavnu taiemnytsiu: nakaz Holovy Sluzhby bezpeky Ukrainy vid 10.08.2021 r. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0052-21#Text>
2. Pro zakhyst informatsii v informatsiino-telekomunikatsiinykh systemakh: Zakon Ukrainy vid 04.07.2020 r. № 31 st.286
3. Pro zakhody shchodo vdoskonalennia formuvannia ta realizatsii derzhavnoi polityky u sferi informatsiinoi bezpeky Ukrainy: Ukaz Prezydenta Ukrainy Pro rishennia Rady natsionalnoi bezpeky i oborony Ukrainy vid 28 kvitnia 2014 r. URL: [www.president.gov.ua / dokument/17588.html](http://www.president.gov.ua/dokument/17588.html).

4. Pro informatsiiu: Zakon Ukrainy vid 2 zhovtnia 1992 r. Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy, 1992, № 48, st. 650.
5. Prezydent zatverdyl Polozhennia pro Tsentr protydii dezinformatsii. URL: <https://www.president.gov.ua/news/prezident-zatverdiv-polozhennya-pro-centr-protidii-dezinfor-68317>
6. Pro osnovy natsionalnoi bezpeky Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 19 cherv. 2003 r. № 964-IV, 2003, № 9. st. 351. URL <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/964-15#Text>
7. Pro Sluzhbu bezpeky Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 25.03.1992 № 2229–XII. Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy, 1992, № 27, st. 382. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-12#Text>
8. Pro Natsionalnu politsiiu: Zakon Ukrainy vid 08.08.2021r. № 580-VIII. Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy, 2015, № 40–41, st. 379. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text>
9. Pro stratehiiu natsionalnoi bezpeky Ukrainy: Ukaz Prezydenta Ukrainy vid 12.02.2007 r. Uriadovyi kurier, 2007, 7 berez. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/105/2007#Text>
10. Pro osnovni zasady rozvytku informatsiinoho suspilstva v Ukraini na 2007–2015 roky: Zakon Ukrainy. Uriadovyi kurier, 2007, 14 liut.
11. Kurban, O. V. (2016). Suchasni informatsiini viiny v merezhevomu on-lain prostori: navch. posib. Kyiv: VIKNU, 286 s. URL: http://www.mil.univ.kiev.ua/files/222_1044284240.pdf.
12. Harasymchuk, O. I. (2010). Kompleksni systemy sanktsionovanoho dostupu: navch. posib. Lviv: Vyd. Lviv. politekhniky, 212 p.
13. Valiushko, I. O. (2015). Evoliutsiia informatsiinykh viin: mynule i suchasnist. Istoryko-politychni studii, № 2, p. 127–134. URL: <https://ir.kneu.edu.ua/bitstream/handle/2010/17471/127-134.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
14. Prybutko, P. S. (2007). Informatsiini vplyvy: rol u suspilstvi ta suchasnykh voien-nykh konfliktakh. Kyiv: vyd., 252 p.
15. Behma, V. M. (2011). Viiskovo-tekhnichne spivrobitnytstvo v umovakh hlobalizatsii: ukrainskyi vymir. Kyiv: NISD, p. 80. URL: <https://niss.gov.ua/sites/default/files/2011-10/vtc-e8633.pdf>
16. Prybutko, P. S. (2007). Informatsiini vplyvy: rol u suspilstvi ta suchasnykh voien-nykh konfliktakh. Kyiv: vyd., 252 p.
17. Horbulin, V. P. (2008). Aktualni problemy systemnoho zabezpechennia informatsiinoi bezpeky Ukrainy. Formy ta metody zabezpechennia informatsiinoi bezpeky derzhavy: materialy mizhnar. nauk.-prakt. konf. «Formy ta metody zabezpechennia informatsiinoi bezpeky derzhavy» (Kyiv, traven, 20008 r.). Kyiv: Nats. Akad. SB Ukrainy, p. 79–85.
18. Behma, V. M. (2011). Viiskovo-tekhnichne spivrobitnytstvo v umovakh hlobalizatsii: ukrainskyi vymir. Kyiv: NISD, s. 80. URL: <https://niss.gov.ua/sites/default/files/2011-10/vtc-e8633.pdf>
19. Kyrylenko, I. V. Osnovy oboronnoi ekonomiky. URL: https://mil.univ.kiev.ua/files/63_1136594066.pdf
20. Behma, V. M. (2011). Viiskovo-tekhnichne spivrobitnytstvo v umovakh hlobalizatsii: ukrainskyi vymir. Kyiv: NISD, s. 80. URL: <https://niss.gov.ua/sites/default/files/2011-10/vtc-e8633.pdf>

21. Kravchenko, V. Yu. (2015). Teoriia «hibrydnoi viiny»: ukrainskyi vymir. Visnyk Dni-propetrovskoho universytetu: Fakhovy zhurnal. № 2. URL: <http://repo.dma.dp.ua/897/1/.pdf>
22. Makarenko, L. P. Evoliutsiia form ta metodiv vedennia informatsiinoi viiny. URL: <http://oaji.net/articles/2014/797-1402908125.pdf>
23. Makarenko, L. P. Evoliutsiia form ta metodiv vedennia informatsiinoi viiny. URL: <http://oaji.net/articles/2014/797-1402908125.pdf>
24. Pocheptsov, H. (2017). Vid pokemoniv do hibrydnykh viin: novi komunikatyvni tekhnolohii XXI stolittia. Kyiv: VD «Kyievo-Mohylianska akademiia», 260 p.
25. Ukaz Prezidenta Ukrainy №47/2017 Pro rishennia Rady natsionalnoi bezpeky i oborony Ukrainy vid 29 hrudnia 2016 roku «Pro Doktrynu informatsiinoi bezpeky Ukrainy». URL: <https://www.president.gov.ua/documents/472017-21374>.
26. Ukrainske suspilstvo v umovakh viiny: vyklyky sohodennia ta perspektyvy my-rotvorennia: materialy Vseukr. nauk.prakt. konf. (m. Mariupol, 9 cherv. 2017 r.). Mariupol: DonDUU, 2017, 311 p. URL: <https://www.google.com.ua>.
27. Kravchenko, V. Yu. (2015). Teoriia «hibrydnoi viiny»: ukrainskyi vymir. Visnyk Dni-propetrovskoho universytetu: fakhovy zhurn., № 2. URL: <http://repo.dma.dp.ua/897/1/.pdf>
28. Dovhan, O., Tkachuk T. Kontseptualni zasady zakonodavchoho zabezpechennia informatsiinoi bezpeky Ukrainy. Informatsiia i pravo. 2019. № 1, p. 86–99. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Infpr_2019_1_12
29. Behma, V. M. (2011). Viiskovo-tekhnichne spivrobitnytstvo v umovakh hlobalizat-sii: ukrainskyi vymir. Kyiv: NISD, 80 s. URL: <https://niss.gov.ua/sites/default/files/2011-10/vtc-e8633.pdf>
30. Rosiia vytrachaie na viinu v Ukraini biudzhety tsilykh krain. INFOHRAFIKA URL: <http://www.volynpost.com/news/61241-rosiia-vytrachaie-na-vijnu-v-ukraini-byudzhety-cilyh-krain-infografika>
31. Kurban, O. V. (2016). Suchasni informatsiini viiny v merezhevomu on-lain prostori: navch. posib., Kyiv: VIKNU, 286 p. URL: http://www.mil.univ.kiev.ua/files/222_1044284240.pdf.
32. Harasymchuk, O. I. (2010). Kompleksni systemy sanktsionovanoho dostupu: navch. posib. Lviv: Vydavnytstvo Lvivskoi politekhniki, 212 p.

Матеріал надійшов до редакції 05.09.2022 р.

УДК 811.11'373.43:[94(470:477):355.48

Майя Жулінська,

доцент кафедри іноземних мов та перекладу,

Волинський національний університет імені Лесі Українки,

may.zhulinska@ukr.net

ORCID ID: 0000-0001-9110-649X;

Олена Круглій,

доцент кафедри іноземних мов та перекладу,

Волинський національний університет імені Лесі Українки,

kruhlij.olena@vnu.edu.ua

ORCID ID: 0000-0001-6346-8821

DOI

НЕОЛОГІЗМИ ЯК МОВНЕ ВІДОБРАЖЕННЯ ВІЙНИ

У статті проаналізовано нові лексичні інновації, які виникли в англійській мові під час російсько-української війни та вербалізують події воєнного часу в Україні та світі. Об'єктом вивчення нашого дослідження стали неологізми, що з'явилися протягом 2022 р.

Подано короткий огляд лінгвістичних досліджень мови війни. Наголошено на потужному впливі історичних подій на мову. Проаналізовано зміни у свідомості суспільства, емоційному та психологічному стані людей під час війни й, відповідно, зміни в лексичному складі мови у зв'язку з необхідністю нової номінації. Досліджено зв'язок між мовою та війною.

Розглянуто приклади найпопулярніших неологізмів в англійській мові, які з'явилися протягом 2022 р. на тлі розв'язаної Росією війни проти України, подано їх тлумачення й способи утворення, проаналізовано їх структуру, семантику та походження. Визначено головні функції вибраних лексичних інновацій і встановлено основні причини їх появи в англійській мові.

У статті встановлено, що найпродуктивнішим джерелом утворення неолексем стала необхідність нової номінації ворога, військових дій та геополітичної активності в умовах війни. Відзначено високий рівень емоційної складової частини в процесі утворення англomовного військового сленгу і його яскраво виражену негативну конотацію. Визначено, що англійські неологізми, які виникли на тлі повномасштабної війни, здебільшого є запозиченнями з української мови. Підкреслено, що, крім українських запозичень, утворилася чимала кількість власних англійських неологізмів військової тематики.

Установлено, що українські неологізми, які виникли під час війни, набувають дедалі більшої популяризації в англomовному світі, що свідчить про трансформацію свідомості та мислення її носіїв.

У роботі обґрунтовано потребу й перспективи подальшого вивчення неологізмів, пов'язаних з глобальними світовими катастрофами та різкими змінами в житті людства.

Ключові слова: повномасштабна війна; мова війни; лексичний склад; неологізм; негативна конотація.

Maiia Zhulinska,

Lesya Ukrainka Volyn National University,

ORCID ID: 0000-0001-9110-649X;

Olena Kruhlij,

Lesya Ukrainka Volyn National University,

ORCID ID: 0000-0001-6346-8821

NEOLOGISMS AS A LANGUAGE REPRESENTATION OF WAR

The article is devoted to the analysis of new lexical innovations that appeared in the English language during the Russian-Ukrainian war and verbalize the war-time events in Ukraine and the world. Neologisms that appeared during 2022 became the object of the study of this article.

A brief overview of linguistic research on the language of war has been given. Emphasis has been placed on the powerful influence of historical events on the language. Changes in the consciousness of society, emotional and psychological state of people during the war, and, accordingly, changes in the lexical composition of the language in connection with the need for a new nomination have been analyzed. The connection between language and war has been studied.

Examples of the most popular neologisms in the English language, which have appeared during 2022 against the background of the war launched by Russia against Ukraine, have been considered, their interpretation and methods of formation have been presented, their structure, semantics and origin have been analyzed. The main functions of the selected lexical innovations have been determined and the main reasons for their appearance in the English language have been established.

The article has established that the most productive source of formation of new words is the need for a new nomination of enemy, military operations and geopolitical activity during the war. The high level of emotional component in the process of formation of English-language military slang and its pronounced neg-

ative connotation have been noted. It has been determined that English neologisms, which appeared against the background of a full-scale war, are mostly borrowings from Ukrainian language. It has been emphasized that, in addition to Ukrainian borrowings, a considerable number of English neologisms of military themes have been formed.

Furthermore, it has been established that Ukrainian neologisms that have appeared during the war are gaining more and more popularity in the English-speaking world, which indicates the transformation of the consciousness and thinking of its speakers.

The work substantiates the need and prospects for further study of neologisms associated with global world disasters and drastic changes in human life.

Key words: full-scale war; the language of war; vocabulary; neologism; negative connotation.

1. ВСТУП

Постановка проблеми. Виникнення неологізмів завжди безпосередньо пов'язане з особливостями певного історичного періоду. Невід'ємною частиною історії людства є війна, яка спричиняє потужний вплив на мову, на зміну її лексичного складу, сприяє виникненню нових слів.

Англійська мова є національною мовою більшості країн у світі. Вона, як і будь-яка інша, віддзеркалює життя її носіїв у всіх аспектах свого розвитку, відображає події, настрої й тенденції суспільства. Оскільки розв'язана Росією війна проти України має глобальні наслідки для світу в усіх сферах життя: політичній, економічній, соціальній – вона також відобразилась і на лексичному складі англійської мови, що зумовило постійну появу в ній неологізмів, які потребують лінгвістичного вивчення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивчення питання мови війни стосується чимало різноманітних лінгвістичних розвідок (Брославська Л. Я., Марчук Л., Сологуб Н. М., Lakoff), але найвагомішим внеском у дослідженні мови нинішньої війни є роботи лінгвіста Гранта Баррета, віцепрезидента Американського діалектного товариства, співпродюсера громадського радіошоу про мову та слова “A Way with Words”, автора відомого військового глосарія, який тлумачить терміни для обговорення війни.

Мета статті – дослідження особливостей неологізмів англійської мови, які виникли під час війни в Україні.

Методика дослідження. Для досягнення поставленої мети в дослідженні використано метод суцільної вибірки неологізмів, які

виникли під час війни в Україні, з англomовних словників; етимологічний та семантичний аналіз вибраних неологізмів для вивчення факторів, що спричинили їх появу, і розуміння їх смислового наповнення та експресивного забарвлення; метод дефініційного аналізу задля вивчення відображення мовної ментальності носіїв мови.

2. РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Предметом цього дослідження є лексичні інновації, що ввійшли в активний ужиток в англійській мові протягом 2022 р. на тлі війни в Україні.

Неологізми в мові з'являються під впливом певних подій у різні періоди історії. Так, через війну в Україні словник сучасної української мови поповнився новими словами. Наприклад, дієслово «макронити» застосовують, коли хтось удає стурбованість і переживання через якусь ситуацію, але насправді нічого не робить, щоб її покращити чи виправити. Або нове дієслово «чорнобаїти» означає повторювати ті самі дії, про які дуже шкодують потім.

Зв'язок між мовою й війною простежується протягом усієї історії людства, що особливо яскраво відображено в американській літературі часів Громадянської, Першої та Другої світових воєн. Потужний вплив війни на мову в сучасному світі є беззаперечним, оскільки воєнна лексика, яка охоплює не лише військові технології й стратегії, але й психологічний стан, суперечки та емоції, швидко заповнює всі засоби масової інформації.

Неологізми, які утворилися в українській мові під час війни, набули такої популярності й поширення, що їх стали активно фіксувати англomовні ресурси. Унаслідок цього англійська мова стрімко поповнюється новими лексичними інноваціями, запозиченими з української, які сприяють усвідомленню іншої культури та розумінню причин ведення війни й необхідності її виграти.

Потрібно зазначити, що під час повномасштабної війни спостерігаємо надзвичайно стрімкий процес виникнення та закріплення нової лексики, порівняно з мирним часом. Протягом декількох днів може з'явитися стільки ж нових слів, скільки в інші часи з'являлося протягом місяців. Це можна пояснити особливою увагою людей до подій, із якими не стикалися раніше, що викликають цілий спектр бурхливих емоцій: обурення, гнів, осуд, смак перемоги.

Розглянемо найпопулярніші приклади неологізмів в англійській мові, які виникли протягом 2022 р. на тлі розв'язаної росією війни проти України.

Найекспресивнішими неологізмами, пов'язаними з тематикою сучасної війни, виявилися ті, що характеризують й описують ворога. Вони становлять найбільшу частку серед вибраних лексичних інновацій. На нашу думку, це пов'язано зі створенням ними миттєвого психологічного ефекту, що підсилює демонізацію ворога й водночас вони виступають певним засобом, щоб розблокувати гнів, висловити презирливе ставлення та ненависть до ворога, зменшити стрес.

Одним із найпопулярніших неологізмів стало слово *rushism (rashism)* – *рашизм*, новий термін, який у відомому Urban Dictionary подано як «російський варіант нацизму», тобто форма фашизму, відмінною рисою якого є ненависть до ліберальної демократії. Неологізм утворено шляхом поєднання слів *russia* та *фашизм* [1].

Іншим прикладом є пов'язана з попереднім неологізмом лексична одиниця *rushist (rashist)* – *рашист* (російський фашист). Ця лексична інновація виникла в результаті поєднання слів «російський», «расистський» і «фашистський». Широко використовується в Україні для опису послідовників експансіоністської ідеології російського уряду путіна [1], [2].

Яскравим неологізмом стало слово *orcs* – *орки*, лексична інновація створена за аналогією з потворами, які фігурують у трилогії «Володар кілець» Джона Толкіна, яка акцентує на тому, що ворогів не вважають за людей. У романі це були вигадані персонажі, а сам автор узяв слово *orc* (пізніше Толкін писав це слово як *ork*) із середньовічної поеми «Беовульф», що використано в ній для опису гігантського чудовиська Гренделя. Urban Dictionary тлумачить цю лексичну інновацію як «зневажливе прізвисько, яке українські війська дали російським солдатам під час уторгнення в Україну у 2022 році» [1; 3]. Отже, уже відома лексична одиниця набула нового значення в нових трагічних реаліях.

Відоме слово *Gauleiter* – *гауляйтер* (синонімом може бути німецьке слово *Polizei*), яке використовувалося для нацистських чиновників під час Другої світової війни, набуло нового значення в умовах повномасштабної війни, котра триває. Тепер ним зневажливо позначають колабораціоністів, яких призначають керівниками окупованих територій України.

Потрібно зазначити, що джерелом виникнення чималої кількості лексичних інновацій стали військові дії. Крім запозичення українських новоутворень військової тематики, в англійській мові виникла низка власних неологізмів на цю тему. Так, наприклад, набуло популярності дієслово *to be ukrained* – *бути заукраїненем* (або *відукраїненем*), яке можна тлумачити як «бути приниженим на глобальному рівні у відповідь

на агресію»: «*Russia has been ukrained*» [1]. Іншими словами, ця лексична інновація демонструє становище, в яке потрапила Росія в результаті нападу на Україну. Синонімами до цієї лексеми можуть бути дієслова *виграти, перемогти, домінувати*.

Стосовно інших дієслів заслуговує на увагу неологізм *chornobaïtes* – *чорнобаїти*, що утворився від *Chornobaïvka*. Обидві лексичні інновації з'явилися в англійському сленгу як запозичення з української. Цікавим є той факт, що Urban Dictionary подає неологізм *Chornobaïvka* як синонім вислову *Spawn kill* (*самовбитись об стіну*). І це не дивно, адже феномен, пов'язаний з українським селом Чорнобаївка, у якому силами ЗСУ російські війська були розбиті понад двадцять разів, перетворився на мем-сарказм над ворогом у всесвітній мережі. Нове дієслово *chornobaïtes* також набуло поширеного вжитку як глузування над тими, хто повторює ті самі помилки й отримує той самий незадовільний результат, тобто «наступає на ті самі граблі» [1; 4; 5].

Привертає увагу також нова фраза *tractor troops* – *тракторні війська*. Так називають українських фермерів, які використовували свої трактори для буксирування російських танків та іншої зброї з поля бою. Зазначимо, що тема «тракторних військ» здобула перемогу в конкурсі на найкращий ескіз нової поштової марки «Доброго вечора, ми з України!»

Високою продуктивністю відрізняються також нові англomовні слова й терміни в геополітичній сфері, які з'явилися на тлі повномасштабної війни. Наприклад, *macronite* – *макронити*, відоме дієслово, яке можна тлумачити як «*бути дуже стурбованим, але насправді відмовлятися допомогти*». Слово з'явилося унаслідок розчарування через бездіяльність президента Франції щодо російського вторгнення в Україну.

Ще одним неологізмом, яким поповнився англomовний військовий сленг, стало слово *putinversteh*, запозичення з німецької (*putin i verstehen* – *розуміти*), яке можна тлумачити, як «*той, хто намагається пояснити чи виправдати російського президента та його політику*». Лексична інновація виявилася настільки влучною, що її швидко стали використовувати й в інших мовах і навіть уключили в англomовну версію Вікіпедії. Якщо спочатку слово *putinversteh* мало досить іронічний відтінок, то під час загострення в процесі повномасштабної війни воно стало практично лайкою. Найбільша кількість тих, хто намагається виправдовувати політику російського президента, виявилася серед правопопулістів, хоча коло було досить широким – політики, які дотримувалися такої позиції, зустрічалися ще до початку вторгнення російських військ в Україну практично у всіх партіях Німеччини. Однак на тлі війни, що триває, кількість *putinversteh*

у Німеччині стрімко зменшується і їх типові аргументи стають усе менш правдоподібними. Так, позиція Шредера спричинила хвилю обурення з боку німецьких політиків [6].

Лексичне новоутворення *Shoiguing* – *шойгувати* також набуло популярності в англomовному світі. Слово виникло у зв'язку з виступами російського міністра оборони Сергія Шойгу, який постійно удає, що «все йде за планом» на тлі очевидного провалу ворога як на полі бою, так і в усіх інших сферах. Неологізм набув значення «з пафосом удавати, ніби все добре, коли насправді, справи йдуть дуже погано».

Як бачимо, англійські лексичні інновації, які виникли на тлі повномасштабної війни, утворилися переважно через наповнення новим змістом уже наявних слів. Майже всі вони є запозиченнями з української мови. Поширення таких неологізмів в англomовному світі свідчить про популяризацію українського дискурсу не лише на рівні мови, а й мислення.

Відмінною рисою досліджуваної лексики є емоційно-оцінна конотація, яка демонструє глузливо-негативне ставлення до ворога або прихильників російського президента. Отже, англійські неологізми війни, що триває, віддзеркалюють переосмислення дійсності, образність мислення й почуття гумору.

3. ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Проведене дослідження демонструє, наскільки інноваційною й високопродуктивною стає мова під час трагедій і потрясінь, її здатність відбивати зміни в масовій свідомості людства. Аналіз лексичних інновацій свідчить про тісний зв'язок між війною та лексичними перетвореннями в англійській мові, про стійку тенденцію до високого рівня емоційного складника в процесі утворення нової лексики і її яскраво виражену негативну конотацію.

Перспективою подальших досліджень може бути дослідження причин виникнення й закріплення неологізмів у мові в періоди глобальних історичних катастроф, закономірностей і динаміки засвоєння мовою лексичних інновацій, спроможність нової лексики відображати зміни навколишньої дійсності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Urban Dictionary. [Electronic recourse]. – Mode of access: <https://www.urbandictionary.com/define.php?term>

2. Mansur Mirovalev. 'Orcs' and 'Rashists': Ukraine's new language of war. Mode of access: <https://www.aljazeera.com/news/2022/5/3/orcs-and-rashists-ukraines-new-language-of-war>

3. Орки (Середзем'я). Матеріал з Вікіпедії — вільної енциклопедії. Mode of access: [https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9E%D1%80%D0%BA%D0%B8_\(%D0%A1%D0%B5%D1%80%D0%B5%D0%B4%D0%B7%D0%B5%D0%BC%27%D1%8F\)](https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9E%D1%80%D0%BA%D0%B8_(%D0%A1%D0%B5%D1%80%D0%B5%D0%B4%D0%B7%D0%B5%D0%BC%27%D1%8F))

4. Бойко Олеся. Абетка повномасштабної війни: які слова ввійшли в ужиток і чому. Mode of access: <https://chytomo.com/abetka-povnomasshtabnoi-vijny-iaki-slova-vvijshly-v-uzhytok-i-chomu/>

5. Sheftalovich Zoya. The Rashists from Mordor vs. the Tractor Troops: Ukraine's new language of war. An English-language guide to Ukrainian slang. Mode of access: <https://www.politico.eu/article/rashists-mordor-tractor-troops-ukraines-new-language-of-war/>

6. Хукал Сара. Шредер, Вагенкнехт и другие Putinverstehers: открыла ли война в Украине глаза «понимающим Путина»? Mode of access: <https://www.dw.com/ru/otkryla-li-vojna-v-ukraine-glaza-ponimajushhim-putina/a-61740310>

REFERENCES

1. Urban Dictionary. URL: <https://www.urbandictionary.com/define.php?term> (in English)

2. Mansur Mirovalev. 'Orcs' and 'Rashists': Ukraine's new language of war. URL: <https://www.aljazeera.com/news/2022/5/3/orcs-and-rashists-ukraines-new-language-of-war> (in English).

3. Орки (Середзем'я). Матеріал з Вікіпедії — вільної енциклопедії. [Electronic recourse]. – Mode of access: [https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9E%D1%80%D0%BA%D0%B8_\(%D0%A1%D0%B5%D1%80%D0%B5%D0%B4%D0%B7%D0%B5%D0%BC%27%D1%8F\)](https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9E%D1%80%D0%BA%D0%B8_(%D0%A1%D0%B5%D1%80%D0%B5%D0%B4%D0%B7%D0%B5%D0%BC%27%D1%8F)) (in Ukrainian).

4. Boiko Olesia. Abetka povnomasshtabnoi viiny: yaki slova vviishly v uzhytok i chomu. URL: <https://chytomo.com/abetka-povnomasshtabnoi-vijny-iaki-slova-vvijshly-v-uzhytok-i-chomu/> (in Ukrainian)

5. Sheftalovich Zoya. The Rashists from Mordor vs. the Tractor Troops: Ukraine's new language of war. An English-language guide to Ukrainian slang. URL: <https://www.politico.eu/article/rashists-mordor-tractor-troops-ukraines-new-language-of-war/> (in English).

6. Khukal Sara. Shreder, Vahenknekht y druhye Putinverstehers: otкрыла ly voyna v Ukrayne hlaza «ponymaiushchym Putyna»? URL: <https://www.dw.com/ru/otkryla-li-vojna-v-ukraine-glaza-ponimajushhim-putina/a-61740310> (in Ukrainian).

Матеріал надійшов до редакції 04.10.2022 р.

УДК 327

Сергій Федонюк,

кандидат географічних наук, доцент, доцент кафедри
міжнародних комунікацій та політичного аналізу,
Волинський національний університет імені Лесі Українки,
sergii.fedoniuk@vnu.edu.ua
ORCID ID: 0000-0003-2853-8905;

Ігор Карпук,

аспірант кафедри міжнародних комунікацій та політичного аналізу,
Волинський національний університет імені Лесі Українки
DOI

КОНЦЕПЦІЇ ІНФОРМАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ В АСПЕКТІ ІНТЕРЕСІВ ОСНОВНИХ МІЖНАРОДНИХ АКТОРІВ

У цьому дослідженні розкрито суть політики щодо забезпечення інформаційної (кібер) безпеки, її витоків і цілей провідних міжнародних акторів із погляду міжнародного співробітництва. Проаналізовано підходи до аналізу міжнародного співробітництва у сфері інформаційної (кібер) безпеки, визначено предметну сферу дослідження з урахуванням основних наукових і нормативно-правових підходів, конкретизовано основні загрози в інформаційній сфері щодо інтересів суб'єктів міжнародних відносин і визначено пов'язані зі специфікою інформації та кіберпростору проблеми міжнародно-правового характеру. Розкрито підходи в реалізації політики й міжнародної діяльності основних міжнародних акторів у сфері інформаційної (кібер) безпеки – США, Росії, Китаю, Європейського Союзу. Установлено, що існує й надалі посилюється дихотомія головних концепцій інформаційної (кібер) безпеки, заснованих на глибинних відмінностях між демократичним й авторитарним підходами в цій сфері політики. В основу цих відмінностей покладено інтереси, критично важливі для кожної із систем. З одного боку, це інтереси демократичних систем, засновані на прозорості влади й необхідності збереження свободи інформації та вільної конкуренції. А з іншого – це інтереси авторитарних систем, сила яких ґрунтується на тотальному управлінні інформацією і її контролі. Також підґрунтя підходу авторитарних систем створює провідна участь держави в суспільному житті й економіці. На цих підходах ґрунтується внутрішня й зовнішня політика у сфері інформаційної (кібер) безпеки. Відповідно до своїх

інтересів, головні міжнародні актори розробляють і просувають на міжнародних майданчиках відповідні концепції інформаційної (кібер) безпеки. Вони обґрунтовують позиції у сферах державного суверенітету, управління інтернетом, застосування міжнародного права в кіберсфері, доступності інформаційних технологій та ін.

Ключові слова: інформаційна безпека, політика, Захід, Схід.

Serhii Fedoniuk,

Lesya Ukrainka Volyn National University,

ORCID ID: 0000-0003-2853-8905;

Ihor Karpuk,

Lesya Ukrainka Volyn National University,

CONCEPTS OF INFORMATION SECURITY IN THE ASPECT OF THE INTERESTS OF MAIN INTERNATIONAL ACTORS

This study defines the matter of information (cyber) security policy, its origins, and the goals of leading international actors in terms of international cooperation. We analyzed existing approaches to the study of international cooperation in the field of information (cyber) security and determined the subject area of research while taking into account the main scientific and regulatory approaches. We defined the main threats in the information sphere in terms of the interests of international relations. Additionally, we analyzed issues of international law related to the specifics of information and cyberspace. The study researched the approach to the implementation of policy and international activities of major international actors in the field of information (cyber) security – the United States, Russia, China, the European Union.

We determined that the dichotomy of the main concepts of information (cyber) security, based on the profound differences between democratic and authoritarian approaches in this policy area, is still growing and strengthening. At the heart of these differences are interests that are critical to each of the systems. On the one hand, these are the interests of democratic systems based on the transparency of government and the need to preserve freedom of information and free competition. On the other hand, these are the interests of authoritarian systems, the strength of which is based on the total management of information and its control. Also the basis of the approach of authoritarian systems is created by the dominant participation of the state

in public life and economy. Domestic and foreign information (cyber) security policies are based on these approaches. In accordance with their interests, the main international actors develop and promote relevant concepts of information (cyber) security on international platforms. They substantiate positions in the areas of state sovereignty, Internet governance, application of international law in cyberspace, availability of information technology, etc.

Key words: information security, politics, West, East.

1. ВСТУП

Постановка проблеми. Проблема інформаційної безпеки загострюється з розширенням сфери застосування інформаційно-комунікаційних технологій та мережної взаємодії. Це впливає на міжнародні відносини й зовнішню політику країн світу. Відповідно, сьогодні наявні різні дослідницькі бачення й підходи, що відображають підходи основних міжнародних акторів у їхній внутрішній політиці й зовнішній стратегії стосовно розвитку сфери інформаційної безпеки. Протягом десятиліть триває конкуренція між цими акторами на рівні головних міжнародних майданчиків, а самі концепції підлягають впливу з боку змінної міжнародної обстановки, нових інформаційно-комунікаційних технологій і загалом суспільних відносин, що розвиваються й змінюються в умовах технологічного прогресу й інших чинників. Тому із погляду позиціонування в зовнішній політиці та стратегічного планування у сфері інформаційної (кібер) безпеки важливо розуміти підґрунтя зазначених явищ. Для цього потрібно проаналізувати підходи до дослідження міжнародного співробітництва у сфері інформаційної (кібер) безпеки; визначити предметну сферу дослідження з урахуванням основних наукових і нормативно-правових підходів; конкретизувати основні загрози в інформаційній сфері з погляду інтересів суб'єктів міжнародних відносин, визначити пов'язані зі специфікою інформації й кіберпростору проблеми міжнародно-правового характеру; дослідити підходи в реалізації політики й міжнародної діяльності основних міжнародних акторів у сфері інформаційної (кібер) безпеки (США, Росії, Китаю, Європейського Союзу).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Відповідно до поставлених завдань ми розглянули різні публікації в аспекті виявлення принципових позицій і підходів щодо основних проблемних сфер інформаційної (кібер) безпеки. Зокрема, ураховано, що в академічному дискурсі більш

поширений термін «кібербезпека» й у цьому контексті розглядаються злочинні та терористичні загрози, а також із такої позиції досліджують загрози військово-політичного характеру, переважно в аспекті інформаційно-технічного впливу (наприклад А. Венгер [1], Г. Джакомелло [2], М. Хансен і Г. Ніссенбаум [3], Е. Тік-Рінгас [4] та ін.). Натомість представники іншого погляду використовують термін «інформаційна безпека», враховуючи чотири головні загрози національній і міжнародній безпеці в інформаційній сфері – загрозу злочинності, тероризму, військово-політичного впливу й загрозу порушення громадського порядку та стабільності через вплив на громадську думку в державі (М. Кучерявий [5], А. Смирнов [6], Д. Швець [7] й ін.). Це переважно російські автори.

Суттєво відрізняються думки науковців і на принципи управління інтернетом. Тут також виділяються саме представники російських дослідницьких кіл, які, вочевидь, стежать за державними підходами, характерними для Росії, Китаю й деяких інших країн. Суть підходу полягає в «суверенізації» управління мережею. А представники держав Заходу відстоюють незалежність інтернету від державного контролю на користь моделі багатостороннього управління за участі всіх зацікавлених сторін (пор. статті А. Бикова [8], М. Якушева [9] й праці таких учених, як І. Курбалія [10], Т. Бальзак і М. Данн-Кавелті [11], Д. Маклін [12], Дж. Хоффман [13]).

Проблематика військово-політичних загроз в інформаційній сфері глибоко досліджена в низці праць, серед яких – найбільш відомі роботи М. Лібіцкі [14], Р. Моландера [15], А. Шафранські [16] та ін. Тут потрібно відзначити, що для країн Заходу, як уже зазначалося, характерна суто утилітарна концепція використання кіберпростору у військово-політичному контексті. Натомість російські автори наполягають на концепції «інформаційних війн» у найширшому сенсі (Т. Анічкіна [17], І. Панарін [18], С. Туронок [19]).

Концептуальне сприйняття інформаційно-безпекового домену в контексті суб'єктної сфери світової політики досліджується як у загальнотеоретичному плані (Д. Бетц [20], Дж. Най [21],), так і в контексті взаємодії між провідними акторами в цій сфері, якими визнаються США, Росія й Китай (Р. Дайберт [22], Дж. Ліндсей [23]). У своєму дослідженні ми дотримуємося провідної в репрезентантів країн Заходу позиції, відповідно до якої до інформаційної сфери й забезпечення кібербезпеки застосовуються різні інструменти міжнародного співробітництва. Причому увага приділяється передусім кібербезпеці, проблематику розроблення нормативних основ якої на

міжнародній арені висвітлювали такі науковці, як Д. Фаррелл [24], М. Фіннемор [25].

Проблематика інформаційної (кібер) безпеки з правового погляду представниками країн Заходу, зокрема членів НАТО, розкривається з позицій, висвітлених у виданні, відомому як «Талліннський посібник [26]», підготовленому в Центрі дослідження й моніторингу кіберзагроз НАТО. Але тут також поширені роботи авторів, які репрезентують два табори із суттєво відмінними поглядами на перспективи міжнародного права в цій сфері. Частина дослідників наполягає на необхідності адаптації права з урахуванням специфіки інформаційного простору, у той час як інші виступають за необхідність вироблення правил застосування вже наявних норм. До перших належать майже винятково російські автори (А. Коротков, О. Зінов'єва [27], О. Крутських [28], А. Федоров, О. Зінов'єва [29]), а іншу групу репрезентують представники країн Заходу, наприклад Л. Грінберг, С. Гудман, К. Су Ху [30] та ін.

Серед українських науковців немає однастайності в трактуванні розглянутих вище проблем в аспекті «західного» чи «східного» дискурсу, хоча до останнього часу переважали обґрунтування «сильної» позиції держави в питаннях інформаційної безпеки й «інформаційного суверенітету» (О. Солодка [31]), що характерно також для представників російських наукових шкіл, з охопленням сфери, ширшої ніж та, що стосується кіберпростору в «західному» розумінні, – наприклад питань «культурної експансії», розробки спеціального домену в міжнародному праві в стосунку до інформаційно-безпекових питань (В. Настюк і В. Бєлєвцева [32], О. Кісілевич-Чорнойван [33]), позитивного оцінювання відповідних російських ініціатив на рівні ООН у контексті «режиму міжнародної інформаційної безпеки» (О. Фролова [34; 35]). А. Костирев пояснює протиріччя в розглянутих концепціях інформаційної (кібер) безпеки прихильністю їхніх послідовників, ідеалістській або реалістській парадигмам [36]. Сучасні публікації провідних науковців у цій сфері частіше розкривають реальний стан справ у балансуванні підходів основних акторів, країн і міжнародних організацій до політики інформаційної безпеки (М. Копійка [37], Ю. Романчук [38], Є. Макаренко, М. Рижков, М. Ожеван та ін. [39]).

Мета статті. Наше дослідження охоплює питання політики інформаційної безпеки на рівні основних міжнародних акторів щодо балансу між східною й західною концепціями інформаційної (кібер) безпеки з урахуванням основних тенденцій у цій сфері задля конкретизації й позиціювання їхніх підходів в аспекті міжнародної взаємодії.

Методика дослідження. Для досягнення мети дослідження використано описовий, аналітичний підхід, базований на аналізі джерел, що стосуються політики у сфері інформаційної (кібер) безпеки в аспекті основних світових концепцій. Із метою вивчення проблематики, що потребує дослідження стосовно розвитку міжнародних відносин, застосовано якісний підхід.

2. РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

По суті, існує два різних бачення інформаційної безпеки з погляду політики. Частина держав практикує норми, які включають сильний урядовий контроль над інформацією, тоді як інші сприймають таку позицію, як загрозу політичній стабільності.

Концепція країн Заходу

Концепція, що сформувалась у США, ґрунтується на розумінні інформаційної безпеки як безпеки даних і, відповідно, інформаційних систем, які з ними пов'язані. Регулювання сфери інформації стало пріоритетом американської державної політики раніше, ніж в інших країнах, оскільки США були епіцентром інформаційної революції вже в другій половині XX ст., і розвивалося відповідно до принципів функціонування демократичної соціально-економічної моделі. Головним завданням стало гарантування рівних можливостей виробництва й споживання інформації кожному індивіду.

Американське законодавство розглядає дані й інформацію в аспекті їх комерційного значення, володіння та розповсюдження якої уможливорює отримання вигоди або уникнення збитків. У федеральному Законі про свободу інформації (Freedom of Information Act, FOIA (1966) [40]) закріплено підзвітність влади народові, якому вона служить. Із погляду демократії поінформований електорат є критично важливим для її належного функціонування. Тому інформаційна безпека розглядається в аспекті кібербезпеки, тобто безпеки даних в інформаційних системах, і має на меті забезпечення їх функціонування задля належної діяльності виконавчої влади та її звітності перед народом.

Також держава повинна забезпечити охорону інформації як приватної власності, що належить особі. У США свобода волевиявлення й свобода слова гарантовані першою поправкою до Конституції, а кодекс добросовісної інформаційної практики, що регулює збір, технічне обслуговування, використання й розповсюдження особистої інформації, що ведеться в системах записів федеральних органів, встановлено з

прийняттям у 1974 р. Закону про конфіденційність (The Privacy Act [41]). Держава не може безпосередньо вводити цензуру або фільтрувати зміст інформації, що теж становить основу свободи інформації й відповідної концепції інформаційної безпеки. Такий підхід відповідає характерному для США неприйняттю державного регулювання, а це забезпечує ефективні ринкові відносини. У цій моделі відносин між державою, громадянами та суб'єктами ринку, із погляду інформаційної безпеки, логічним виявляється забезпечення стійкого функціонування насамперед інфраструктури, а не самої інформації. Відтак у фокусі – саме процеси передавання, зберігання й обробки даних і відсутність принципового інтересу до проблеми впливу «шкідливого» контенту (небажаного інформаційного впливу) на діяльність держави, суспільства, особистості. Тому, наприклад, саме поняття «інформаційна безпека» розкривається Комітетом із систем національної безпеки США як захист інформації й інформаційних систем від несанкціонованого доступу, використання, розкриття, руйнування, зміни чи знищення задля забезпечення цілісності (захист від несанкціонованої модифікації чи знищення інформації), конфіденційності, а також доступності (забезпечення своєчасного та надійного доступу до інформації) [42]. У контексті інформаційної безпеки американська Асоціація аудиту й контролю інформаційних систем «забезпечує, що лише авторизовані користувачі (конфіденційність) мають доступ до точної й повної інформації (цілісність), коли це потрібно (наявність)» [43]. Загалом американський підхід утілено в низці національних документів стратегічного планування (Національна стратегія захисту кіберпростору (2003); Всеосяжна національна ініціатива з кібербезпеки (2008); Огляд політики в кіберпросторі (2009); Міжнародна стратегія для кіберпростору (2011); Національна кібер-стратегія Сполучених Штатів Америки (2018)) й ініціативах США на рівні міжнародних організацій, насамперед ООН.

На подібних принципах засновано й політику Європейського Союзу у сфері інформаційної безпеки, що вперше сформульовано у 2001 р. в комюніке Європейської комісії «Мережева й інформаційна безпека: пропозиції для підходу європейської політики». У цьому документі визначено термін «мережева й інформаційна безпека» (Network and Information Security) як здатність мережі або інформаційної системи на заданому рівні надійності протистояти випадковим загрозам або умисним шкідливим діям, які ставлять під загрозу доступність, достовірність, цілісність і конфіденційність збережених або переданих даних і пов'язаних із ними служб. Доступ до них здійснюється за допомогою таких мереж або систем. Також запропоновано принципи політики

щодо забезпечення мережевої й інформаційної безпеки, загалом властиві західному підходу в цій сфері з урахуванням особливостей реалізації галузевих і секторальних політик ЄС [70]: забезпечення прикладного характеру правових норм на основі загального розуміння основних питань безпеки та спеціальних заходів щодо її забезпечення; 2) необхідність постійного вдосконалення правового регулювання з урахуванням технічного прогресу й породжуваних ним нових загроз; 3) потреба в доповненні ринкових механізмів політичними заходами (що відображає важливість проблеми інформаційної безпеки, котра розглядається на рівні комунітарної політики ЄС); 4) формування європейського внутрішнього ринку інформаційно-телекомунікаційних послуг.

Європейський Союз загалом підтримував ініціативи США у сфері кібербезпеки, реалізував власні проекти щодо кібербезпеки й розвивав міжнародну співпрацю з партнерами переважно у формі «кібердипломатії», проте, починаючи з 2020 р., став проявляти значну активність у цій сфері, прийнявши відповідну стратегію й ініціювавши принципово новий формат взаємодії зацікавлених сторін на рівні ООН – ініціативу щодо реалізації Програми дій із відповідальної поведінки держав у кіберпросторі, позиції щодо якої таких сторін, як США, Росія та Китай, ще не визначено.

Схоже бачення інформаційної безпеки і в японського уряду, який сформулював відповідні цілі в Стратегії кібербезпеки Японії у 2013 р. [45]. Це – забезпечення вільного й безпечного обміну інформацією; виведення проблеми кібербезпеки на більш високий рівень; оптимізація відповідних дій, спрямованих на розв’язання проблеми кібербезпеки; розробка плану дій і зміцнення співробітництва на основі принципів соціальної відповідальності. Як і в усіх випадках західного підходу у сфері інформаційної (кібер) безпеки уряд забезпечує надійність і стійкість кіберпростору, забезпечує захист від кібернападів, стимулює науково-дослідницьку діяльність для розвитку кіберпростору, на конкурентній основі залучає нові кадри для забезпечення кібербезпеки й забезпечує освіту громадян із питань кібербезпеки. При цьому держава не втручається в питання свободи інформації.

Кіберпростір

Із позиції країн Заходу переважно розглядається концепт кіберпростору – «Cyberspace», який визначається в рекомендації «Про розвиток і використання багатомовності й загальному доступі до кіберпростору», прийнятій на 32-й сесії Генеральної конференції ЮНЕСКО у 2003 р., як «віртуальний світ цифрової й електронної комунікації, пов’язаної з

глобальною інформаційною інфраструктурою» [46]. Наукове визначення інформаційного простору в західному трактуванні наближене до кіберпростору: «Тип інформаційної конструкції, у якій репрезентації інформаційних об'єктів розташовані в організованому просторі. У такому просторі розташування й напрямки мають значення, таким чином стають можливими створення карт і навігація» [110].

У дослідженні «Tallinn manual on the international law applicable to cyber operations» (2013) запропоновано визначення кіберпростору як середовища, сформованого з фізичних і нефізичних елементів, що характеризується використанням комп'ютерів та електромагнітного спектра для зберігання, зміни й обміну даними з використанням комп'ютерних мереж [26].

У типовому навчальному плані НАТО з кібербезпеки (2016 р.) [47] є модуль «Структура інформаційного простору: опорна мережа інтернету й мережева інфраструктура держав», що стосується винятково технічних аспектів інформаційного простору. Основну увагу при цьому надано глобальній інфраструктурі, а також інформаційним системам, створеним у масштабі держав й окремих підприємств. А інформаційний простір уключає в себе архітектуру інтернету, комп'ютерні та мобільні мережі, де передусім розглядаються принципи загальної структури й конкретна топологія інтернету в окремих державах (тобто національна інфраструктура, що підтримує роботу мереж, провайдери телекомунікаційних послуг, а також схеми маршрутизації).

Концепції Росії й Китаю

На відміну від розглянутого вище концептуального підходу, у країнах, для яких не характерно культивування цінностей розвинених демократичних суспільств, значну увагу приділяють питанню захисту держави, суспільства й особистості від негативного інформаційного контенту. Це, передусім, Росія та Китай.

Одним із перших документів, у якому сформульовано таке бачення, стала Доктрина інформаційної безпеки Російської Федерації [48], затверджена у вересні 2000 р. У 2016 р. прийнято нову доктрину [49], що стала логічним продовженням першої – якщо в документі 2000 р. йдеться про зростання впливу інформаційних технологій на національні інтереси країни, то в новій версії вони вже визнаються невід'ємною частиною всіх сфер життя. Для російського підходу характерне формулювання загроз, пов'язаних передусім не з функціонуванням інформаційних систем, а з обігом інформації й свободою інформації. Причому ці загрози трактуються переважно щодо національної безпеки. Так, у доктрині інформаційної

безпеки від 2000 р. серед ключових проблем було «розкладання моральних цінностей молоді». Стосовно цього інформаційна безпека країни – це стан захищеності її національних інтересів в інформаційній сфері, що визначаються сукупністю збалансованих інтересів особистості, суспільства й держави. У доктрині 2016 р. головними загрозами названо кіберзлочинність і поширення інформаційних матеріалів з-за кордону, які «дестабілізують ситуацію в країні» (наприклад таких, що критикують російську федерацію, популяризують тенденції, що тиснуть на молодь). Такі «проблеми» подаються як загрозові для суспільства й особи, а влада обґрунтовує своє втручання в перебіг інформаційних процесів необхідністю захисту національного інформаційного поля від іноземних впливів.

Підхід авторитарних держав не передбачає безумовного гарантування свободи слова й масової інформації, відкриваючи шлях до цензури та контролю інформаційної сфери. І російська доктрина 2000 р. це підтверджує, формулюючи одну з ключових проблем так: «недостатність нормативного правового регулювання відносин у галузі реалізації можливостей конституційних обмежень свободи масової інформації в інтересах захисту основ конституційного ладу, моральності, здоров'я, прав і законних інтересів громадян, забезпечення обороноздатності країни й безпеки держави суттєво ускладнює підтримання необхідного балансу інтересів особистості, суспільства й держави в інформаційній сфері». Це створює підстави для цензури, оскільки серед загроз інформаційній безпеці країни названо «девальвацію духовних цінностей, пропаганду зразків масової культури, заснованих на культі насильства, на духовних і моральних цінностях, що суперечать цінностям, прийнятим в російському суспільстві; зниження духовного, морального й творчого потенціалу населення Росії» [48].

По суті, у російських доктринах декларується підґрунтя для державного контролю в інформаційній сфері, але під гаслами «інформаційного суверенітету», або «кіберсуверенітету». Концепцію «інформаційного суверенітету» в країнах, що тяжіють до авторитарного типу організації суспільства, розробляють і втілюють у практику від початку масового поширення інтернет-технологій. Так, у Китаї на державному рівні кіберсуверенітет формується, починаючи з початку 2000-х. Інформаційний суверенітет трактується російською владою як «нерозповсюдження» іноземної інформації серед російських громадян та обмін «належною інформацією про Росію з іноземними партнерами» [49], у той час як у західній концепції суверенітет в інформаційну епоху – це заохочення

глобального обміну інформацією через безпечну технологічну інфраструктуру.

У квітні 2014 р. Максим Кавджарадзе, член ради федерації, верхньої палати російського парламенту, запропонував створити повністю недоступну з-за кордону національну внутрішню мережу Росії. Тоді з'явилась і назва – «ЧебурашкаNet», на честь російського мультиплікаційного героя Чебурашки – персонажа з відомого анімаційного фільму [50]. А у 2019 р. прийнято зміни до федерального законодавства, які отримали неформальну назву «Закон про суверенний інтернет» [51]. Метою закону є створення автономних систем управління інтернетом і тим самим створення можливості відокремлення російського інтранету від глобальної мережі «Інтернет». Відповідно до цього закону, від національних постачальників інтернет-послуг вимагається використання лише тих точок обміну інтернетом, які затверджені державним регулятором телекомунікацій. Окрім того, оператори зв'язку зобов'язані встановити на точках обміну трафіком спеціальне обладнання для аналізу й фільтрування трафіка всередині країни й лініях транскордонного передавання даних. Також Росія отримує змогу відключення національної мережі від глобальної системи доменних імен.

Закон викликав деяке протистояння громадськості, що розглядає цю ініціативу як нову форму цензури. На відміну від Китаю, громадяни якого увійшли в епоху інтернету майже в той самий час, коли уряд почав його регулювати, і звикли до такого способу життя, де інтернет є національною інтрамережею, громадяни Росії завжди мали доступ до глобальної мережі й широкого спектра контенту й послуг із будь-якої країни. Окрім того, сьогодні, порівняно з періодом становлення масового інтернету, мережа вже міцно «вросла» в економіку, яка залежить від інтернету та безперебійного функціонування певних додатків і послуг. У наш час відключення від іноземних цифрових послуг має великий негативний вплив на національну економіку. Тому такий «цифровий суверенітет» може виявитися надто дорогим для Росії, уряд якої, проте, переслідує таким способом насамперед політичні й геополітичні цілі.

Принципова позиція держав, котрі практикують такий «східний» підхід в інформаційній безпеці, полягає в безапеляційному «захисті» владою певного «інформаційного суверенітету», тобто ідеологічному й нормативному обґрунтуванні права влади на втручання в інформаційну сферу та відкидання свободи інформації для громадян. Це відображено в усіх основних нормативних актах, що детермінують сферу інформаційної безпеки й визначають позицію держави в її міжнародній діяльності в цій

сфері. У росії це, крім згаданих вище Доктрин інформаційної безпеки, також «Основи державної політики в галузі міжнародної інформаційної безпеки на період до 2020 р.» [52] та «Основи державної політики російської федерації в галузі міжнародної інформаційної безпеки» [53]. В останньому документі (від 2013 р.) закріплено такі тези, як «втручання у внутрішні справи суверенної держави з використанням ІКТ, порушення суспільної стабільності, розпалювання міжетнічної й міжнаціональної ворожнечі». На протигагу державам Заходу, підходи, засновані на прозорості, не підтримуються російськими чиновниками через нібито загрозу національному суверенітету. З такої причини, наприклад, у 2012 р. росія заблокувала резолюцію про раннє попередження про кібератаки в ОБСЄ.

Як дієвий інструмент для досягнення своїх цілей Росія використовує спеціально розроблену термінологію, послідовно просуваючи й закріплюючи її на міжнародних майданчиках. Наприклад, серед термінів і визначень, уміщених у текст російського проекту «Конвенції про забезпечення міжнародної інформаційної безпеки» [54] можна знайти такий: «Загроза в інформаційному просторі (загроза інформаційній безпеці)» – чинники, що створюють небезпеку для особистості, суспільства, держави та їхніх інтересів в інформаційному просторі. І далі в переліку таких загроз – «протидія доступу до новітніх інформаційно-комунікаційних технологій, створення умов технологічної залежності у сфері інформатизації на шкоду іншим державам». Тобто з позиції Росії технологічна перевага, отримана на основі вільної конкурентної боротьби на світовому ринку ІКТ, також становить загрозу інформаційній безпеці, якщо власник технології добровільно не надасть її в розпорядження тим, хто такою технологією не володіє. Очевидно, Росія так намагається нівелювати своє все більш відчутне технологічне відставання у сфері ІТ. З іншого боку, російська ідея міжнародної інформаційної безпеки передбачає значну відповідальність уряду й контроль над інформаційними ресурсами, що не відповідає інтересам учасників ринку ІКТ. Тому Росія, просуваючи ці ідеї на міжнародному рівні, стикається із сильним спротивом західних країн, які відстоюють свободу ринку, гарантії вільної конкуренції й недоторканості інформації з погляду приватної власності.

Документальну основу розглянутої вище концепції інформаційної безпеки в Росії становлять доктрини (інформаційної безпеки рф від 2000 і 2016 рр., військова доктрина рф), документи військово-стратегічного планування («Концептуальні погляди на діяльність Збройних сил Російської Федерації в інформаційному просторі» (2011 р.)), російські

ініціативи й стратегічні документи в сфері міжнародного співробітництва (проект «Конвенції про забезпечення міжнародної інформаційної безпеки» (2011 р.), «Основи державної політики в галузі міжнародної інформаційної безпеки на період до 2020 року», «Основи державної політики РФ у галузі міжнародної інформаційної безпеки» (2021 р.)), внутрішнє законодавство (про обробку персональних даних, про локалізацію даних на території РФ (2014), зміни до федерального законодавства під неформальною назвою «Закон про суверенний інтернет» (2019 р.) та ін.).

Схожий підхід демонструє й китайська влада, визначивши в документі під назвою «Національна стратегія розвитку інформатизації на 2006–2020 рр.» інформаційну безпеку ключовим компонентом системи національної безпеки для забезпечення сталого, здорового застосування інформаційних технологій, а також для соціальної й культурної стабільності та ідеологічного розвитку [55].

Типово авторитарна концепція інформаційної безпеки означає винятковий пріоритет держави в питаннях інформаційної діяльності не лише на суверенній території, але й у певному інформаційному полі, яке держави вважають підконтрольним собі, оголошуючи над ним «інформаційний суверенітет». При цьому не береться до уваги глобальний характер мережі «Інтернет», яка і є технологічною основою цього інформаційного поля. Прикладом нормативного обмеження свободи інформації в інтернеті з мотивів її «захисту» є китайський закон про кібербезпеку, прийнятий у 2016 р. [56]. Відповідно до цього документа, який стосується збору, зберігання й використання персональних даних китайських громадян та інформації, що має стосунок до національної безпеки, такі відомості повинні зберігатись усередині країни. Також заборонено експорт економічних, технологічних, наукових даних, що «становлять загрозу національній безпеці чи громадським інтересам». У Росії також із 2015 р. діє норма, що зобов'язує операторів обробляти й зберігати персональні дані росіян із використанням баз даних, розміщених на території країни. В основу законів, що охоплюють цивільну сферу безпеки кіберпростору в Китаї, покладено так звану «класифікація багаторівневої системи захисту» (Multiple-level Protection Scheme, MLPS), відповідно до якої приймаються рішення про рівень допуску іноземних товарів у ту чи іншу сферу або систему. MLPS визначає п'ять рівнів інформаційної безпеки щодо потенційних наслідків, від шкоди правам громадян й організацій і громадському порядку до загрози національній безпеці [57]. Покладаючись на MLPS та законодавство, влада вимагає доступу до протоколів шифрування

й значної частини вихідного коду від компаній, що працюють у сфері фінансів, телекомунікацій, медицини, освіти й енергетики.

У часовому вимірі китайське законодавство у сфері інформаційної безпеки еволюціонувало від розроблених у 2000-х рр. Державної стратегії інформатизації (2006) і документа Держради КНР із просування інформатизації й розвитку чинної системи захисту інформаційної безпеки (2012) до законів КНР про боротьбу з тероризмом (2015), про кібербезпеку (2016), Міжнародної стратегії співробітництва в кіберпросторі, Положення про нагляд і перевірку безпеки в інтернеті (2018) і законів про захист особистої інформації (2021) і про безпеку даних (2021).

Однією з основних рис, що характеризують підхід китайської влади до мінімізації інформаційних загроз, є запобігання проникненню небажаної інформації всередину країни й обмеження витоку чутливої інформації за кордон, що реалізовано, зокрема, шляхом блокування соціальних мереж і пошукових систем. Адже щодо політичного керівництва Китаю суть інформаційної безпеки полягає в обмеженні поширення інформації, яку вона вважає небажаною [58].

Інформаційний простір

На відміну від властивої для країн Заходу концепції «кіберпростору» в російській офіційній практиці застосовується поняття «інформаційного простору», зручне з погляду обґрунтування «інформаційного суверенітету». Відповідно до запропонованого російською владою проекту «Конвенції про забезпечення міжнародної інформаційної безпеки», поняття «Інформаційний простір» подається як «сфера діяльності, пов'язана з формуванням, створенням, перетворенням, передачею, використанням, зберіганням інформації, що здійснює вплив, у тому числі на індивідуальну й суспільну свідомість, інформаційну інфраструктуру і власне інформацію» [54]. На відміну від більш поширеного в російськомовному науковому сегменті конструктивного розуміння «Інформаційного простору» як сукупності інформаційних ресурсів, створених суб'єктами інформаційної сфери, засобів взаємодії таких суб'єктів, їх інформаційних систем і необхідної інформаційної інфраструктури (див., наприклад, у [59; 60]), тут це поняття відображає політичну думку російського керівництва про суть міжнародних відносин в інформаційній сфері як спосіб отримати певні вигоди для держави-актора.

Відмінності між західною та східною концепціями у сфері політики інформаційної безпеки проявляються на практиці в підходах до стратегії розвитку самого кіберпростору. У країнах Заходу базовий підхід до політики кібербезпеки в епоху інтернету – правило мережевого

нейтралітету, що означає забезпечення рівного доступу та швидкості спілкування для кожного користувача, виключаючи таким чином будь-яку можливість маніпулювання вмістом. Принцип мережевого нейтралітету підтримується Федеральною комісією зв'язку США [61] на підставі Закону про комунікації (1934 р.), хоча й піддавався певним обмеженням у період президенства Д. Трампа. Також цей принцип присутній у більшості європейських стратегій кібербезпеки, а на рівні Європейського Союзу його закладено в стратегію Єдиного цифрового ринку ЄС (проголошено у 2015 р.). Основні рамки для забезпечення нейтралітету мережі на території всього Європейського Союзу, зокрема, встановлено Регламентом ЄС 2015/2120 [62].

Країни, де домінує авторитарний підхід, не забезпечують невтручання в роботу мережі. Наприклад, у росії на початку 2018 р. кабінет міністрів запропонував формально відмовитися від принципу мережевого нейтралітету, який і так не підтримувався в країні [63]. Не застосовується принцип мережевої нейтральності й у Китаї, де уряд використовує інтернет-провайдерів для перевірки й регулювання вмісту, доступного для громадян країни. За допомогою так званого «Великого брандмауера» блокуються як іноземні, так і китайські сайти, що надають інформацію, яку уряд не може ефективно змінити, наприклад IP-адреси соціальних мереж, або інформаційні сайти [64].

3. ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

На рівні міжнародної стратегії провідних акторів щодо забезпечення інформаційної (кібер) безпеки сформовано два принципово відмінні підходи. Перший характерний для демократичних держав Заходу (США, їхні партнери по НАТО, країни ЄС, Японія). Послідовниками другого є Росія, Китай і низка інших країн із відносно менш розвиненою демократією. Розподіл країн світу за підходами відображають, наприклад, результати голосування в ООН за проєкти резолюцій ГА ООН у 2018 р., – «Досягнення в сфері інформатизації і телекомунікацій в контексті міжнародної безпеки» (поданий Росією) та «Заохочення відповідальної політики держав у кіберпросторі в контексті міжнародної безпеки» (США) й інших ініціатив зазначених держав у сфері інформаційної безпеки й протидії кіберзлочинності. Цікаво, що російський проєкт підтримали переважно держави, віднесені організацією Freedom House в її щорічних звітах [65], відповідно до їх демократичного статусу до категорії «не-вільних». А «вільні» й «часткововільні» держави підтримали американську ініціати-

ву. Зусилля й результати пошуку шляхів подолання суперечностей між прихильниками тих чи інших позицій у рамках обох підходів відображені у звітах Груп урядових експертів (ГУЕ) та Робочої групи відкритого складу (РГВС), скликаних згідно з цими резолюціями на рівні ООН.

Із погляду розглянутих підходів по-різному трактується поняття «інформаційна безпека». Держави, що забезпечують свободу інформації, орієнтуються майже лише на технічні питання безпеки кіберсерпростору (захист комп'ютерних мереж і ресурсів), що формулюється, як «кібербезпека», а не «інформаційна безпека». Із такого погляду інформація безпечна, доки безпечна технологічна інфраструктура, а відповідальність уряду полягає в тому, щоб кожен громадянин міг вільно користуватися безпечними технологіями. Натомість держави, котрі практикують авторитарні підходи, уключають у це поняття також політико-ідеологічні аспекти – протидію пропаганді й недопущення інформаційного впливу, а їхні уряди забезпечують безпеку не лише інфраструктури, але й самої інформації, декларуючи її невід'ємним складником національного суверенітету.

Відмінність між підходами проявляється в усіх аспектах інформаційної безпеки, таких як протидія злочинності, тероризму, загрозам військово-політичного характеру, застосування міжнародного права й міжнародне співробітництво у сфері безпеки кіберпростору. Наприклад російський підхід, порівняно зі сприйняттям кібертероризму в західних країнах, полягає в розгляді терористичних загроз у числі комплексних загроз особі, суспільству й державі (такого підходу притримується й китайська влада). Але на Заході кібертероризм трактують як загрозу інформаційним системам, що пов'язані передусім із критичною інфраструктурою.

Суттєво відрізняються підходи до розуміння інформаційних впливів із погляду військово-політичної стратегії. В авторитарних системах застосовується концепція «інформаційних війн», що означає інтегральний вплив усієї державної «машини» в комплексі із силовими структурами й підконтрольним медіасектором. Натомість західний підхід, характерний для США та країн НАТО, що відповідає реаліям суспільних комунікацій, де держава не втручається в медійну сферу, полягає в розділенні військових і цивільних інформаційних впливів у взаємозв'язку з реалізацією стратегічних інтересів уряду. Сьогодні це система «стратегічні комунікації» в складі компонентів – інформаційних операцій, інформаційно-психологічних операцій, публічної дипломатії, військової й цивільної комунікації.

Проблемою в аспекті міжнародного співробітництва є діаметрально різні підходи до розуміння ролі міжнародного права у сфері інформаційної

(кібер) безпеки (безпеки кіберпростору). По-перше, право *jus ad bellum* (сфера Статуту ООН) розглядається росією та її однодумцями в позитивістському ключі, тобто вони наполягають на обмеженні застосування сили державами, а США й інші країни Заходу виступають за більш широкі можливості застосування сили. Це пов'язано переважно з відчутним відставанням перших в інформаційно-технологічному плані. По-друге, у сфері міжнародного гуманітарного права (*jus in bello*) Росія, Китай, їхні союзники по ШОС і низка інших держав (які переважно не характеризуються високим рівнем демократії) виступають за формування в міжнародному праві окремого домена «інформаційної безпеки», створення спеціальних обов'язкових «правил поведінки» держав і просувають російську концепцію «міжнародної інформаційної безпеки» – правового режиму й формату співробітництва в цій сфері. Держави Заходу наполягають на застосовності до сфери кіберпростору чинних норм міжнародного права, спільного реагування на нові кіберзагрози й добровільних і необов'язкових нормах поведінки держав у кіберпросторі. Натомість у випадку військових конфліктів, нападів в усіх передбачених нормами міжнародного гуманітарного права випадках цілком можуть застосовуватися діючі норми, що відображено в «Талліннському посібнику» (Tallinn Manual), розробленому в контексті діяльності НАТО.

Росія активно й послідовно просуває на рівні ООН і регіональних міжнародних організацій свою концепцію «міжнародної інформаційної безпеки», із кінця 1990-х рр. пропонуючи порядок денний, суть якого опрацьовується в контексті запропонованих нею проєктів резолюцій ГА ООН «Досягнення у сфері інформатизації й телекомунікацій у контексті міжнародної безпеки», висуваючи на рівень ООН проєкти «правил поведінки» держав у кіберпросторі й конвенції про кіберзлочинність. В основу російських пропозицій покладено керівну роль держави в усіх аспектах і процесах інформатизації й телекомунікацій, у тому числі в управлінні інтернетом та «інформаційному суверенітеті». Головним треком розвитку співпраці на рівні ООН за ініціативами росії є Робоча група відкритого складу.

На двох останніх позиціях наполягає й Китай, загалом підтримуючи всі російські ініціативи. КНР також розширює сферу впливу щодо безпеки кіберпростору, розвиваючи співробітництво з державами, що становлять для нього стратегічний інтерес і пропонуючи світові авторитарну модель управління інтернетом («Уженьські ініціативи»). Головним майданчиком для опрацювання спільних позицій Росії й Китаю в цьому аспекті є ШОС.

Сполучені Штати відстоюють свою концепцію ліберального підходу до розвитку кіберпростору та багатостороннього управління інтернетом, неов'язкових норм поведінки держав у кіберпросторі (проект резолюції ГА ООН «Заохочення відповідальної поведінки держав у кіберпросторі в контексті міжнародної безпеки», 2018 р.). США наполягають на доцільності використання результатів, досягнутих у рамках Групи урядових експертів (2010, 2013 і 2015 рр.), запропонувавши однойменний трек у згаданій вище резолюції.

Також розглянуті концептуальні відмінності у сфері інформаційної безпеки проявляються і в підходах щодо кіберзлочинності. Тоді як США і ЄС активно пропагують розвиток міжнародної співпраці в протидії кіберзлочинності у форматі, визначеному «Будапештською конвенцією», Росія наполягає на необхідності розробки спеціального формату співпраці в рамках промованого нею проекту конвенції ООН, який би обмежував цю співпрацю й виводив кіберзлочинність зі сфери міжнародного контролю.

Розглянуті в статті суперечності покладено в основу проблеми пошуку єдиної основи для міжнародного співробітництва у сфері інформаційної безпеки. Росія й США активно просувають свої концепції в аспекті міжнародного права й управління інтернетом. Також протягом останніх років у цю дуалістичну систему протидії на рівні ООН уключився Європейський Союз. У таких умовах держави, що формують власну стратегію співпраці з міжнародними партнерами, повинні враховувати як основні, так і детальні особливості політики провідних світових акторів у царині кіберпростору й глобальної безпеки, що і є предметом наступних досліджень.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. 1. Wenger, A. (2001) The Internet and the Changing Face of International Relations and Security. *Information and Security*, № 7, p. 5–11.
2. Security in Cyberspace: Targeting Nations, Infrastructures, Individuals. Ed by G. Giacomello. Bloomsbury Publishing USA, 2014.
3. Hansen, L., Nissenbaum, H. (2009). Digital disaster, cyber security, and the Copenhagen School. *International studies quarterly*, №. 4, p. 1155–1175.
4. Tikk-Ringas, E. (2015). Evolution of the Cyber Domain: The Implications for National and Global Security. London. Routledge, for the International Institute for Strategic Studies, 212 p.
5. Кучерявый, М. М. (2013). Глобальное информационное общество и проблемы безопасности. *Власть. Общественно-политический журнал*, № 9 (сентябрь), с. 89–92.

6. Глобальная безопасность: инновационные методы анализа конфликтов/под ред. А. И. Смирнова. Москва: Общество «Знание» России, 2011, 272 с.
7. Швец, Д. Ю. (2005). Информационная безопасность Российской Федерации в современных международных отношениях: автореф. дис. ... канд. социологических наук. Москва: МГИМО (У) МИД России.
8. Быков, И. А. (2008). Управление Интернетом как одна из проблем современных международных отношений. *Политэкс*, № 2. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/upravlenie-internetom-kak-odna-iz-problem-sovremennyh-mezhdunarodnyh-otnosheniy> (дата обращения: 18.11.2021).
9. Якушев, М. В. (1999). Информационное общество и правовое регулирование: новые проблемы теории и практики. *Информационное общество*, № 1. URL: <http://emag.iis.ru/arc/infosoc/emag.nsf/BPA/2be96a4e09339699c32568b1003ab653>
10. Kurbalija, Jovan (2014). An Introduction to Internet Governance. *DiploFoundation*. 206 p.
11. Balzacq, T., Cavelti, M. D. (2016). A theory of actor-network for cyber-security, *European Journal of International Security*, № 2, p. 176–198.
12. Internet Governance: A Grand Collaboration. Ed. by D. MacLean. N.Y. *UN ICT Task Force Series*, 2005, 393 p.
13. Hofmann, J. (2005) Internet Governance: A Regulative Idea in Flux. Social Science Research Centre. Berlin. URL: <http://duplox.wzb.eu/people/jeanette/texte/Internet%20Governance%20english%20version.pdf>
14. Libicki, M. (2009). Cyberdeterrence and Cyberwar. Santa Monica, CA: RAND Corporation.
15. Molander, Roger C., Riddile, Andrew, Wilson, Peter A. (1996). Strategic Information Warfare. *A New Face of War*. RAND. MR-661-OSD. URL: https://www.rand.org/pubs/monograph_reports/MR661.html
16. Szafranski, R. (1995). A Theory of Information Warfare: Preparing for 2020. *Air-power Journal*. №1.
17. Аничкина, Т. Б. (2007). О некоторых приемах информационной войны США. *США–Канада: экономика, политика, культура*, № 7, с. 123–127.
18. Панарин, И. (2006). Информационная война и геополитика. *Поколение*, 560 с.
19. Туренок, С. Г. (2003). Информационно-коммуникативная революция и новый спектр военно-политических конфликтов. *Политические исследования*, № 1, с. 24–38.
20. Betz, D. (2012). Cyberpower in Strategic Affairs: Neither Unthinkable nor Blessed. *Journal of Strategic Studies*, № 5, p. 689–711.
21. Nye, J. (2011). The future of power. NY. Basic Books, 300 p.
22. Deibert, R. (2015) Trajectories for Future Cybersecurity Research. The Oxford Handbook of International Security/Ed. by A. Gheciu and W. C. Wohlforth. – Oxford: Oxford University Press, p. 531–556.
23. Lindsay, J. R. (2015). The impact of China on cybersecurity: Fiction and friction. *International Security*, vol. 39, № 3, p. 7–47.
24. Farrell, H. (2015). Promoting Norms for Cyberspace. New York: Council on Foreign Relations.
25. Finnemore, M. (2011) Cultivating International Cyber Norms. America's Cyber Future: Security and Prosperity in the Information Age/ed. by K. Lord, T. Sharp. – Washington, DC: Center for a New American Security, p. 89–101.

26. Tallinn Manual on the International Law Applicable to Cyber Warfare /ed. by M. Schmitt – New-York. Cambridge University Press, 2013, 282 p.
27. Коротков, А. В., Зиновьева, Е. С. (2011). Безопасность критических информационных инфраструктур в международном гуманитарном праве. *Вестник МГИМО-Университета*, № 4, с. 154–162.
28. Крутских, А. В. (2007). К политико-правовым основаниям глобальной информационной безопасности. *Международные процессы*, № 1 (5), с. 28–37.
29. Федоров, А. В., Зиновьева, Е. С. (2017). Международная информационная безопасность: политическая теория и дипломатическая практика. Москва: МГИМО, 360 с.
30. Greenberg, L. T., Goodman, S. E., Soo Hoo, K. J. (1997). Information Warfare and International Law. Washington. National Defense University Press, 1997.
31. Солодка, О. М. (2020) Забезпечення інформаційного суверенітету держави: правовий дискурс. *Інформація і право*, № 1 (32)/2020. URL: <http://il.ippi.org.ua/article/view/200311>
32. Настюк, В. Я., Бєлєвцева, В. В. Правові засади міжнародного співробітництва щодо протидії інформаційним правопорушенням. *Правова інформатика*, № 2 (42)/2014. URL: <http://ippi.org.ua/sites/default/files/14nvyrip.pdf>
33. Кісілевич-Чорнойван, О. М. (2009). Інформаційна безпека та міжнародна інформаційна безпека: проблема визначення понять. *Юр Юриспруденція: теорія і практика*, № 8, с. 11–18. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/utp_2009_8_2
34. Фролова, О. (2019). Міжнародне співробітництво в галузі забезпечення інформаційної безпеки. *Вісник Львівського університету. Серія: Міжнародні відносини*, вип. 46, с. 123–136. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VLNU_Mv_2019_46_13
35. Фролова, О. М. (2018). Роль ООН в системі міжнародної інформаційної безпеки. *Електронне видання Інституту міжнародних відносин «Міжнародні відносини. Серія: Політичні науки»*, № 18.
36. Костирев, А. (2010). Політико-правові проблеми розбудови системи міжнародної інформаційної безпеки в умовах глобалізації. *Сучасна українська політика. Політики і політологи про неї*. Київ, вип. 21, с. 234–246.
37. Корііка, М. (2020). Модернізація політики міжнародних організацій у сфері інформаційної безпеки. *Політичне життя*, 1–2020, с. 102–109. URL: <https://jpl.donnu.edu.ua/article/view/7967/7967>
38. Романчук, Ю. В. (2009). Міжнародне співробітництво у сфері інформаційної безпеки: концептуальний та регулятивний аспекти. автореф. дис... канд. політ. наук: 23.00.04. НАН України. Ін-т світ. економіки і міжнар. відносин. Київ, 20 с.
39. Міжнародна інформаційна безпека: теорія і практика: підручник. Макаренко Є. А., Рижков М. М., Ожеван М. А., Кучмій О. П., Фролова О. М./ Київ. Центр вільної преси, 2016, 418 с.
40. The Freedom of Information Act. U.S. Department of State. URL: <https://foia.state.gov/learn/foia.aspx>
41. Privacy Act of 1974. U.S. Department of Justice. URL: <https://www.justice.gov/opcl/privacy-act-1974>
42. Committee on National Security Systems: National Information Assurance (IA) Glossary, *CNSS Instruction*, No. 4009, 26 April 2010.

43. ISACA. (2008). Glossary of terms. URL: <http://www.isaca.org/Knowledge-Center/Documents/Glossary/glossary.pdf>
44. Communication from the Commission to the Council, the European parliament, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions «*Network and Information Security: Proposal for A European Policy Approach*», Brussels, 6.6.2001. COM (2001) 298 final.
45. Japan Cybersecurity Strategy. *Information Security policy Council*, 2013. URL: <http://www.nisc.go.jp/active/kihon/pdf/cybersecuritystrategy-en.pdf>
46. Рекомендация о развитии и использовании многоязычия и всеобщем доступе к киберпространству. Принята 15 октября 2003 года. UN. URL: https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/multilingualism_recommendation.shtml
47. DEEP: Cybersecurity - A Generic Reference curriculum. NATO. URL: https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_157591.htm
48. Доктрина информационной безопасности Российской Федерации (утверждена Президентом Российской Федерации В. Путиным 9 сентября 2000 г., № Пр-1895) Совет безопасности РФ. URL: <http://www.scrf.gov.ru/documents/5.html>
49. Доктрина информационной безопасности Российской Федерации. Утверждена Указом Президента Российской Федерации от 5 декабря 2016 г. №646. URL: <https://rg.ru/2016/12/06/doktrina-infobezobasnost-site-dok.html>
50. Канев, Сергей (2014). Чебурашка, или Хорошими делами прославиться нельзя. *Новая Газета*, 5 мая 2014. URL: <https://novayagazeta.ru/articles/2014/05/05/59473-cheburashka-ili-horoshimi-delami-proslavitsya-nelzya>
51. Принят закон о «суверенном интернете». Государственная Дума Федерального собрания Российской Федерации. 16.04.2009. URL: <http://duma.gov.ru/news/44551/>
52. Основы государственной политики в области международной информационной безопасности на период до 2020 года. URL: http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_178634/
53. Основы государственной политики Российской Федерации в области международной информационной безопасности (Утверждены Указом Президента Российской Федерации от 12 апреля 2021 г. № 213). URL: <http://www.scrf.gov.ru/security/information/document114/>
54. Convention on International Information Security. The Ministry of Foreign Affairs of the Russian Federation. https://www.mid.ru/en/foreign_policy/official_documents/-/asset_publisher/CptICkB6BZ29/content/id/191666
55. 2006–2020 网络空间安全战略 (2006–2020 Nián guójiā xìnxi huà fāzhǎn zhànlüè). 08.05.2005. URL: <https://bit.ly/3FsA8VK>
56. 网络空间安全战略 (Zhōnghuá rénmin gònghéguó wǎngluò ānquán fǎ). 07.11.2016. URL: http://www.cac.gov.cn/2016-11/07/c_1119867116.htm
57. Yan Luo, Zhijing Yu, Nicholas Shepherd (2021) Cybersecurity risk classification under China's multi-level protection scheme. Practical Law. Thomson Reuters. URL: [https://uk.practicallaw.thomsonreuters.com/w-022-3160?originationContext=document&transitionType=DocumentItem&contextData=\(sc.Default\)&firstPage=true](https://uk.practicallaw.thomsonreuters.com/w-022-3160?originationContext=document&transitionType=DocumentItem&contextData=(sc.Default)&firstPage=true)
58. 网络安全法 (Wāngyùkǎi: Zhōngyāng wǎngluò ānquán yǔ xìnxi huà lǐngdǎo xiǎozǔ de yóulái jí qí yǐngxiǎng). Baidu.com. 06.03.2014. URL: <https://wenku.baidu.com/view/0c29475252d380eb62946d86.html>

59. Манойло, А. В. (2003). Государственная информационная политика в особых условиях: монография. Москва. МИФИ, 388 с.

60. Ryjov, Alexander P., Mikhalevich, Igor F. (2020). Hybrid Intelligence Framework for Improvement of Information Security of Critical Infrastructures. *In Handbook of Research on Cyber Crime and Information Privacy*, p. 310–337.

61. Statement of acting chairwoman Rosenworcel on Department of Justice decision to withdraw lawsuit to block California net neutrality law. URL: <https://docs.fcc.gov/public/attachments/DOC-369799A1.pdf>

62. REGULATION (EU) 2015/2120 OF THE EUROPEAN PARLIAMENT AND OF THE COUNCIL of 25 November 2015. laying down measures concerning open internet access and amending Directive 2002/22/EC on universal service and users' rights relating to electronic communications networks and services and Regulation (EU) No 531/2012 on roaming on public mobile communications networks within the Union. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX:32015R2120&rid=2>

63. Правительство РФ не видит необходимости в законодательном закреплении сетевого нейтралитета. Роскомсвобода, 29 октября 2018. URL: <https://roskomsvoboda.org/42667/>

64. Hu, Henry L. (2011). The Political Economy of Governing ISPs in China: Perspectives of Net Neutrality and Vertical Integration. *The China Quarterly*. 207 (207): 523–540.

65. Global Freedom Status. Freedom House. <https://freedomhouse.org/explore-the-map?type=fiw&year=2021>.

REFERENCES

1. Wenger, A. (2001). The Internet and the Changing Face of International Relations and Security. *Information and Security*, № 7, p. 5–11.

2. Security in Cyberspace: Targeting Nations, Infrastructures, Individuals. Ed by G. Giacomello. Bloomsbury Publishing USA, 2014.

3. Hansen, L., Nissenbaum, H. (2009). Digital disaster, cyber security, and the Copenhagen School. *International studies quarterly*, № 4, p. 1155–1175.

4. Tikk-Ringas, E. (2015). Evolution of the Cyber Domain: The Implications for National and Global Security. London. *Routledge, for the International Institute for Strategic Studies*, 212 p.

5. Kucheryavyj, M. M. (2013). Global'noe informacionnoe obshchestvo i problemy bezopasnosti. *Vlast'. Obshchenacional'nyj nauchno-politicheskij zhurnal*, № 9 (sentyabr'), p. 89–92.

6. Global'naya bezopasnost': innovacionnye metody analiza konfliktov/pod red. A. I. Smirnova. M. Obshchestvo «Znanie» Rossii, 2011, 272 p.

7. Shvec D. Yu. (2005) Informacionnaya bezopasnost' Rossijskoj Federacii v sovremennyh mezhdunarodnyh otnosheniyah. avtoref. diss. ... kandidata sociologicheskikh nauk. Moskva: MGIMO (U) MID Rossii.

8. Bykov, I. A. (2008). Upravlenie Internetom kak odna iz problem sovremennyh mezhdunarodnyh otnoshenij. *Politeks*, № 2. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/upravlenie-internetom-kak-odna-iz-problem-sovremennyh-mezhdunarodnyh-otnosheniy> (data obrashcheniya: 18.11.2021).

9. Yakushev, M. V. (1999). Informacionnoe obshchestvo i pravovoe regulirovanie: novye problemy teorii i praktiki. *Informacionnoe obshchestvo*, № 1. URL: <http://emag.iis.ru/arc/infosoc/emag.nsf/BPA/2be96a4e09339699c32568b1003ab653>
10. Kurbalija, Jovan (2014). An Introduction to Internet Governance. DiploFoundation. 206 p.
11. Balzacq, T., Cavelty, M. D. (2016). A theory of actor-network for cyber-security, *European Journal of International Security*, № 2, p. 176–198.
12. Internet Governance: A Grand Collaboration/ed. by D. MacLean. New-York. UN ICT Task Force Series, 2005, 393 p.
13. Hofmann, J. (2005). Internet Governance: A Regulative Idea in Flux. Social Science Research Centre. Berlin, 2005. URL: <http://duplox.wzb.eu/people/jeanette/texte/Internet%20Governance%20english%20version.pdf>
14. Libicki, M. (2009). Cyberdeterrence and Cyberwar. Santa Monica, CA: RAND Corporation.
15. Molander, Roger C., Riddile, Andrew, Wilson, Peter A. (1996). Strategic Information Warfare. A New Face of War. RAND. MR-661-OSD. URL: https://www.rand.org/pubs/monograph_reports/MR661.html
16. Szafranski, R. (1995). A Theory of Information Warfare: Preparing for 2020. *Air-power Journal*, № 1.
17. Anichkina, T. B. (2007). O nekotoryh priemah informacionnoj vojny SSHA. *SSHA-Kanada: ekonomika, politika, kul'tura*, № 7, p. 123–127.
18. Panarin, I. (2006). Informacionnaya vojna i geopolitika. Pokolenie, 560 p.
19. Turonok, S. G. (2003). Informacionno-kommunikativnaya revolyuciya i novyj spektr voenno-politicheskikh konfliktov. *Politicheskie issledovaniya*, № 1, p. 24–38.
20. Betz, D. (2012). Cyberpower in Strategic Affairs: Neither Unthinkable nor Blessed. *Journal of Strategic Studies*, № 5, p. 689–711.
21. Nye, J. (2011). The future of power. New-York. Basic Books, 300 p.
22. Deibert, R. (2015). Trajectories for Future Cybersecurity Research. The Oxford Handbook of International Security/ed. by A. Gheciu and W. C. Wohlforth. – Oxford: Oxford University Press, p. 531–556.
23. Lindsay, J. R. (2015). The impact of China on cybersecurity: Fiction and friction. *International Security*, vol. 39, № 3, p. 7–47.
24. Farrell, H. (2015). Promoting Norms for Cyberspace. New York: Council on Foreign Relations.
25. Finnemore, M. (2011). Cultivating International Cyber Norms. America's Cyber Future: Security and Prosperity in the Information Age/ed. by K. Lord, T. Sharp. – Washington, DC: Center for a New American Security, 2011, p. 89–101.
26. Tallinn Manual on the International Law Applicable to Cyber Warfare/ed. by M. Schmitt. New York: Cambridge University Press, 2013, 282 p.
27. Korotkov, A. V., Zinov'eva, E. S. (2011). Bezopasnost' kriticheskikh informacionnykh infrastruktur v mezhdunarodnom gumanitarnom prave. *Vestnik MGIMO-Universiteta*, № 4, p. 154 New York 162.
28. Krutskih, A. V. (2007). K politiko-pravovym osnovaniyam global'noj informacionnoj bezopasnosti. *Mezhdunarodnye processy*, № 1 (5), p. 28–37.
29. Fedorov, A. V., Zinov'eva, E. S. (2017). Mezhdunarodnaya informacionnaya bezopasnost': politicheskaya teoriya i diplomaticheskaya praktika. Moskva: MGIMO, 360 p.

30. Greenberg, L. T., Goodman, S. E., Soo Hoo, K. J. (1997). *Information Warfare and International Law*. Washington. National Defense University Press, 1997.
31. Solodka, O. M. (2020). Zabezpechennia informatsiinoho suverenitetu derzhavy: pravovyi diskurs. *Informatsiia i pravo*, № 1 (32)/2020. URL: <http://il.ippi.org.ua/article/view/200311>
32. Nastiuk, V. Ia., Bielievtseva, V. V. Pravovi zasady mizhnarodnoho spivrobitnytstva shchodo protydii informatsiinym pravoporushenniam. *Pravova informatyka*, № 2(42)/2014. URL: <http://ippi.org.ua/sites/default/files/14nvypip.pdf>
33. Kisilevych-Chornoivan, O. M. (2009) Informatsiina bezpeka ta mizhnarodna informatsiina bezpeka: problema vyznachennia poniat. *Yur Yurysprudentsiia: teoriia i praktyka*, № 8, p. 11–18. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/utp_2009_8_2
34. Frolova, O. (2019). Mizhnarodne spivrobitnytstvo v haluzi zabezpechennia informatsiinoi bezpeky. *Visnyk Lvivskoho universytetu. Seriia: Mizhnarodni vidnosyny*, vyp. 46, p. 123–136. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VLNU_Mv_2019_46_13
35. Frolova, O. M. (2018). Rol OON v systemi mizhnarodnoi informatsiinoi bezpeky. *Elektronne vydannia Instytutu mizhnarodnykh vidnosyn «Mizhnarodni vidnosyny. Seriia: Politychni nauky»*, № 18.
36. Kostyriev, A. (2010). Polityko-pravovi problemy rozbudovy systemy mizhnarodnoi informatsiinoi bezpeky v umovakh hlobalizatsii. Suchasna ukrainska polityka. *Polityky i politolohy pro nei*. Kyiv, vyp. 21, p. 234–246.
37. Kopiika, M. (2020) Modernizatsiia polityky mizhnarodnykh orhanizatsii u sferi informatsiinoi bezpeky. *Politychne zhyttia*, 1–2020, p. 102–109. URL: <https://jpl.donnu.edu.ua/article/view/7967/7967>
38. Romanchuk, Yu. V. (2009). Mizhnarodne spivrobitnytstvo u sferi informatsiinoi bezpeky: kontseptualnyi ta rehuliatyvnyi aspekty. Avtoref. dys... kand. polit. nauk: 23.00.04. NAN Ukrainy. In-t svit. ekonomiky i mizhnar. vidnosyn. Kyiv, 20 p.
39. Mizhnarodna informatsiina bezpeka: teoriia i praktyka. Makarenko Ye. A., Ryzhkov M. M., Ozhevan M. A., Kuchmii O. P., Frolova O. M. Pidruchnyk. Kyiv^ Tsentrlilnoi presy, 2016. 418 p.
40. The Freedom of Information Act. U.S. Department of State. URL: <https://foia.state.gov/learn/foia.aspx>
41. Privacy Act of 1974. U.S. Department of Justice. URL: <https://www.justice.gov/opcl/privacy-act-1974>
42. Committee on National Security Systems: National Information Assurance (IA) Glossary, *CNSS Instruction*, No. 4009, 26 April 2010.
43. ISACA (2008). Glossary of terms. URL: <http://www.isaca.org/Knowledge-Center/Documents/Glossary/glossary.pdf>
44. Communication from the Commission to the Council, the European parliament, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions «Network and Information Security: Proposal for A European Policy Approach». Brussels, 6.6.2001, COM (2001)298 final.
45. Japan Cybersecurity Strategy. Information Security policy Council, 2013. URL: <http://www.nisc.go.jp/active/kihon/pdf/cybersecuritystrategy-en.pdf>
46. Rekomendaciya o razvitii i ispol'zovanii mnogoyazychiya i vseobshchem dostupe k kiberprostranstvu. Prinyata 15 oktyabrya 2003 goda. UN. URL: https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/multilingualism_recommendation.shtml

47. DEEP: Cybersecurity – A Generic Reference curriculum. NATO. URL: https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_157591.htm
48. Doktrina informacionnoj bezopasnosti Rossijskoj Federacii (utverzhdjena Prezidentom Rossijskoj Federacii V. Putiny 9 sentyabrya 2000 g., № Pr-1895) Sovet bezopasnosti RF. URL: <http://www.scrf.gov.ru/documents/5.html>
49. Doktrina informacionnoj bezopasnosti Rossijskoj Federacii. Utverzhdjena Ukazom Prezidenta Rossijskoj Federacii ot 5 dekabrya 2016 g. №646. URL: <https://rg.ru/2016/12/06/doktrina-infobezobasnost-site-dok.html>
50. Kanev, Sergej (2014). CHEburashka, ili Horoshimi delami proslavit'sya nel'zya. *Novaya Gazeta*. 5 maya. URL: <https://novayagazeta.ru/articles/2014/05/05/59473-cheburashka-ili-horoshimi-delami-proslavitsya-nelzya>
51. Prinyat zakon o «suverennom internete». Gosudarstvennaya Duma Federal'nogo sobraniya Rossijskoj Federacii. 16.04.2009. URL: <http://duma.gov.ru/news/44551/>
52. Osnovy gosudarstvennoj politiki v oblasti mezhdunarodnoj informacionnoj bezopasnosti na period do 2020 goda. URL: http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_178634/
53. Osnovy gosudarstvennoj politiki Rossijskoj Federacii v oblasti mezhdunarodnoj informacionnoj bezopasnosti (Utverzhdeny Ukazom Prezidenta Rossijskoj Federacii ot 12 aprelya 2021 g. № 213). URL: <http://www.scrf.gov.ru/security/information/document114/>
54. Convention on International Information Security. The Ministry of Foreign Affairs of the Russian Federation. https://www.mid.ru/en/foreign_policy/official_documents/-/asset_publisher/CptICkB6BZ29/content/id/191666
55. 2006-2020 网络安全战略 (2006-2020 Nián guójiā xīnxī huà fāzhǎn zhànlüè). 08.05.2005. URL: <https://bit.ly/3FsA8VK>
56. 网络安全战略 (Zhōnghuá rénmin gònghéguó wǎngluò ānquán fǎ). 07.11.2016. URL: http://www.cac.gov.cn/2016-11/07/c_1119867116.htm
57. Yan, Luo, Zhijing, Yu, Nicholas, Shepherd (2021). Cybersecurity risk classification under China's multi-level protection scheme. Practical Law. Thomson Reuters. URL: [https://uk.practicallaw.thomsonreuters.com/w-022-3160?originationContext=document&transitionType=DocumentItem&contextData=\(sc.Default\)&firstPage=true](https://uk.practicallaw.thomsonreuters.com/w-022-3160?originationContext=document&transitionType=DocumentItem&contextData=(sc.Default)&firstPage=true)
58. 网络安全：网络安全战略 (Wǎngyùkǎi: Zhōngyāng wǎngluò ānquán yǔ xīnxī huà lǐngdǎo xiǎozǔ de yóulái jí qí yǐngxiǎng). Baidu.com. 06.03.2014. URL: <https://wenku.baidu.com/view/0c29475252d380eb62946d86.html>
59. Manojlo, A. V. (2003). Gosudarstvennaya informacionnaya politika v osobyh usloviyah: Monografiya. Moskva, MIFI. 388 p.
60. Ryjov, Alexander P., Mikhalevich, Igor F. (2020). Hybrid Intelligence Framework for Improvement of Information Security of Critical Infrastructures. *In Handbook of Research on Cyber Crime and Information Privacy*, p. 310–337.
61. Statement of acting chairwoman Rosenworcel on Department of Justice decision to withdraw lawsuit to block California net neutrality law. URL: <https://docs.fcc.gov/public/attachments/DOC-369799A1.pdf>
62. REGULATION (EU) 2015/2120 OF THE EUROPEAN PARLIAMENT AND OF THE COUNCIL of 25 November 2015. laying down measures concerning open internet access and amending Directive 2002/22/EC on universal service and users' rights relating to electronic communications networks and services and Regulation (EU) No 531/2012 on

roaming on public mobile communications networks within the Union. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX:32015R2120&rid=2>

63. Pravitel'stvo RF ne vidit neobhodimosti v zakonodatel'nom zakreplenii setevogo nejtraliteta. *Roskomsvoboda*, 29 October 2018. URL: <https://roskomsvoboda.org/42667/>

64. Hu, Henry L. (2011). The Political Economy of Governing ISPs in China: Perspectives of Net Neutrality and Vertical Integration. *The China Quarterly*. 207 (207): 523–540.

65. Global Freedom Status. Freedom House. <https://freedomhouse.org/explore-the-map?type=fiw&year=2021>.

Матеріал надійшов до редакції 14.10.2022 р.